

**TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN TİCARET BANKALARININ
KARLILIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER: 2005-2016 YILLARI
ARASI PANEL VERİ ANALİZİ**

Ali BORAN

Yüksek Lisans Tezi

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nüket KIRCI ÇEVİK

2018

**T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN TİCARET
BANKALARININ KARLILIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL
FAKTÖRLER: 2005-2016 YILLARI ARASI PANEL VERİ
ANALİZİ**

Ali BORAN

MALİYE ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ NÜKET KIRCI ÇEVİK

TEKİRDAĞ-2018

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Bankalar, ülke ekonomilerinde finansal sistemin en önemli aracı kurumlarından biri olup, mevduatın toplanmasında ve toplanılan mevduatların ekonominin çeşitli sektörleri arasında kredi olarak kullandırılmasında önemli bir role sahiptir. Bankalar, piyasa odaklı bir ekonomide aracılık faaliyetlerini üstlenirken aynı zamanda o ekonomide yatırım ve büyümenin en önemli unsuru olarak kabul edilirler.

Bu çalışmasının amacı; Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların karlılığını etkileyen içsel faktörleri araştırmaktır. Çalışmada CAMELS değişkenleri; sermaye yeterliliği, aktif kalitesi oranı, yönetim kalitesi oranı, kazanç kabiliyeti oranı, likidite oranı ve piyasa risklerine duyarlılık oranları dikkate alınarak, Türkiye'deki ticari bankaların karlılığını etkileyen en önemli içsel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Aktif karlılığı (ROA), öz sermaye karlılığı (ROE) ve net faiz marjı (NIM) ise karlılık ölçütünün göstergeleri (bağımlı değişkenler) olarak modellerde dikkate alınmıştır. Çalışmada CAMELS faktörlerinin bankaların karlılığı üzerindeki etkisini incelerken aynı zamanda karlılık üzerinde etkisinin olabileceği düşünülen iki kontrol değişkeni (yaş ve aktif büyüklüğü) modellere bağımsız değişkenler olarak eklenmiştir. Bu kapsamda, 2005-2016 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 23 ticari bankanın CAMELS analizinde kullanılan değişkenler vasıtasıyla karlılık performansları araştırılmıştır. Çalışmada, CAMELS değişkenlerinin ROA, ROE ve NIM gibi karlılık değişkenleri üzerindeki etkisini analiz etmek için panel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular, tüm karlılık göstergelerinin sermaye yeterlilik oranı ve toplam maliyetlerin toplam gelirlere oranından etkilendiğini göstermektedir. Güçlü sermaye oranına sahip bankaların aktif ve öz sermaye karlılıklarının da yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, kaldıraçtaki aşırı artışın ticari bankaların karlılığında bir azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Ekonometrik analizler, bankaların karlılıklarını artırabilmesi ve bankacılık sektörünün işlerini sağlıklı yürütebilmesi için yüksek sermaye yeterlilik oranına sahip olması gerektiği yönünde kanıtlar sağlamıştır. Bankalar, kredilerinin ve varlıklarının kalitesini artırmalı, sorunlu alacaklardan kaçınırken varlıklarını yüksek kaliteli enstrümanlarda değerlendirmelidir. Buna ek olarak, ticari bankalarda yönetimler maliyeti sıkı bir şekilde kontrol altında tutarken aynı zamanda gelir artıcı alanlara odaklanarak yüksek karlılık hedeflerine ulaşabilirler. Döviz açık pozisyonunun ticari bankaların karlılıkları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğundan, ticari bankalar kur riskinden de kaçınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: CAMELS, Finansal Performans, Karlılık, Panel Veri Regresyon Analizi, Risk, Sermaye, Ticaret Bankası

ABSTRACT

Banks are one of the most important financial institutions in the financial system, which play a crucial role in the collecting of deposits and disbursement of credit among the various sectors of the economy. Banks serve the vital intermediary role in a market-oriented economy and have been seen as the key of investment and growth.

This thesis investigates internal factors that influence the profitability of commercial banks in Turkey. The CAMELS variables have identified the major aspect of the profitability of the commercial banks of Turkey by taking into consideration the capital adequacy, asset quality ratio, management quality ratio, earning ability ratio, liquidity ratio and sensitivity to market risk ratios. Return on asset, return on equity and net interest margin have been considered as the profitability measure's factors (independent variables). We also used two control variables (age and asset size) to assess the effect of CAMELS variables on banks' profitability. In this regard, we have analyzed the performance of 23 commercial banks traded in Turkey for the period of 2005-2016 using CAMELS. The study also employs panel data models to analyze the impact of CAMELS variables on ROA, ROE and NIM.

The findings show that all profitability indicators influenced by capital adequacy ratio and costs to income ratio. Banks that have strong capital ratio also have higher ROA and ROE. On the other hand, an excessive increase in the leverage can be resulted as a decrease in the profitability of commercial banks.

We recommend for the banking industry to have enough capital adequacy ratio to run the business and to boast their profitability. They should also improve their quality of credits and assets and ensure that their assets are more of performing rather than non-performing assets. As well, commercial banks must increase the ability of the management to control the cost and increase incomes for achieving

their higher profit targets. Moreover, deficit in the Exchange position has a negative impact on profitability. Therefore, commercial banks must avoid from exchange risk.

Keywords: CAMELS, Capital, Commercial Banks, Financial Performance, Panel Data Regression Analysis, Profitability, Risk

ÖNSÖZ

Tarihsel süreci içerisinde incelendiğinde, bilimin kümülatif olarak ilerlediği ve yapılan nitelikli her yeni çalışma ile geliştiği gözlemlenmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar, tarihler boyu devam eden bilim sürecinin önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede oluşturulmuş olan bu tez çalışması, bilim dünyasına katkı yapmayı ve mikro ve makroekonomiler için büyük önem taşıyan bankacılık sektörünün sağlıklı işleyişine yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Tez çalışmamın her aşamasında, bilimsel bilgi ve tecrübeleri ile beni yönlendiren, çalışma sürecimde desteklerini eksik etmeyen tez danışmanım, değerli bilim insanı Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nüket Kırıcı ÇEVİK'e çok teşekkür ederim. Yine aynı şekilde, tez çalışma ve araştırma sürecimde bilimsel yardımları ve yapıcı eleştirileri ile her zaman beni destekleyen değerli bilim insanları; Sayın Elif Gökbulut'a, Sayın Doç. Dr. Emrah İsmail Çevik'e ve Sayın Prof. Dr. Rasim İlker Gökbulut'a da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yaşamım boyunca benden güven ve desteklerini esirgemeyen kıymetli anneme ve babama da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER VE TABLOLAR	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. FİNANSAL SİSTEM, FİNANSAL PİYASALAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ	4
1.1. Finansal Sistem ve Finansal Piyasalar	4
1.1.1. Finansal Sistem	4
1.1.2. Finansal Piyasalar	7
1.2. Bankacılık Sektörü.....	10
1.2.1. Banka ve Bankacılık Kavramı	11
1.2.2. Modern Bankacılığın ve Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişim Süreci.....	14
1.2.3. Bankacılığın Temel Fonksiyonları.....	20
1.2.3.1. Finansal Aracılık.....	21
1.2.3.2. Asimetrik Bilgi Problemini Çözmek.....	21
1.2.3.3. Ulusal ve Uluslararası Ticareti Desteklemek.....	22
1.2.3.4. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme.....	23
1.2.3.5. Kaydi Para Oluşturma.....	23
1.2.3.6. Para ve Maliye Politikalarının İşleyişine Yardımcı Olma	24
1.2.4. Banka Türleri	25
1.2.4.1. Kapsamlarına Göre Banka Türleri	25
1.2.4.1.1. Özel Bankacılık.....	26
1.2.4.1.2. Perakende Bankacılık.....	26
1.2.4.1.3. Toptancı Bankacılık.....	27
1.2.4.1.4. Evrensel Bankacılık	28
1.2.4.1.5. Uluslararası Bankacılık	29
1.2.4.1.6. Holding Bankacılığı	30
1.2.4.1.7. Kıyı Bankacılığı	30

1.2.4.2. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri.....	31
1.2.4.2.1. Merkez Bankaları.....	31
1.2.4.2.2. Ticaret Bankaları.....	32
1.2.4.2.3. Yatırım Bankaları.....	32
1.2.4.2.4. Kalkınma Bankaları.....	33
1.2.4.2.5. Katılım Bankaları.....	34
2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIĞI RİSKLER.....	35
2.1. Risk Kavramı.....	35
2.2. Bankaların Karşılaştığı Riskler.....	38
2.2.1. Likidite Riski.....	39
2.2.2. Kredi Riski.....	40
2.2.3. Faaliyet Riski.....	41
2.2.4. Operasyonel Risk.....	42
2.2.5. Faiz Riski.....	42
2.2.6. Döviz Kuru Riski.....	43
2.2.7. Piyasa Riski.....	44
2.2.8. Ülke Riski.....	44
2.3. Türkiye’de Bankalar Üzerinde Denetim Yapan Kurumlar.....	45
2.3.1. Merkez Bankası.....	46
2.3.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.....	47
2.3.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu.....	48
2.3.4. Sermaye Piyasası Kurulu.....	49
2.3.5. Türkiye Bankalar Birliği.....	50
2.3.6. Hazine Müsteşarlığı.....	50
2.3.7. Finansal Kurumlar Birliği.....	51
3. LİTERATÜR TARAMASI.....	53
4. METODOLOJİ.....	70
4.1. Panel Veri.....	70
4.2. Panel Veri Analizinin Avantajları ve Dezavantajları.....	71
4.3. Panel Veri Regresyon Modelleri.....	73
4.3.1. Havuzlanmış Panel Veri Regresyonu.....	74
4.3.2. Sabit Etkiler Modeli.....	75
4.3.3. Rassal Etkiler Modeli.....	76
4.4. Panel Birim Kök Testleri.....	78
4.5. Wooldridge Otokorelasyon Testi.....	79

4.6. Korelasyon Matrisi.....	80
4.7. Otokorelasyon ve Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi.....	80
4.8. Panel Veri Analizi Model Seçim Kriteri.....	83
4.8.1. Breusch –Pagan Testi.....	84
4.8.2. Hausman Testi	85
4.8.3. Chow Testi.....	87
5. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN TİCARET BANKALARININ KARLILIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER: 2005-2016 DÖNEMİ PANEL VERİ ANALİZİ	90
5.1. Araştırma Kapsamı	90
5.2. Modele İlişkin Değişkenler ve Değişkenlerin Hesaplanma Yöntemi	92
5.3. Modellerin Kurulması.....	94
5.4. Genel Tanımlayıcı İstatistikler.....	95
5.5. Hipotezler ve Hipotezlere İlişkin Beklentiler	98
5.6. Korelasyon Analizi	99
5.7. Varyans Artış Faktörleri Yöntemi.....	100
5.8. Panel Durağanlık Testleri	102
5.9. Modelin Seçimi	103
5.10. Oto Korelasyon Testi	105
5.11. Model Sonuçları.....	107
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	113
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	116

ŞEKİLLER VE TABLOLAR

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Piyasaların Ayrımı	5
Şekil 4.1. Panel Veri Analizi Model Seçim Kriterleri	84

TABLolar

Tablo 1.1. Para ve Sermaye Piyasaları Arasındaki Farklar	9
Tablo 3.1. Literatür Taraması Detaylı Gösterim	63
Tablo 5.1. Araştırma Kapsamında Ele Alınan Bankalar	91
Tablo 5.2. Modele İlişkin Değişkenler	94
Tablo 5.3. Genel Tanımlayıcı İstatistikler	97
Tablo 5.4. Hipotezlere İlişkin Beklenti Tablosu	98
Tablo 5.5. Korelasyon Matrisi	100
Tablo 5.6. Varyans Artırma Katsayıları	101
Tablo 5.7. Panel Durağanlık Test Sonuçları.....	103
Tablo 5.8. BP Testi Sonuçları	104
Tablo 5.9. Hausman Test İstatistiği Sonuçları.....	105
Tablo 5.10. Wooldridge Otokorelasyon Testi Sonuçları.....	106
Tablo 5.11. Wald Değişken Varyans Test İstatistikleri.....	106
Tablo 5.12. Model-1 Tahmin sonuçları	108
Tablo 5.13. Model-2 Tahmin sonuçları	110
Tablo 5.14. Model-3 Tahmin sonuçları	111
Tablo 5.15. Model-1, Model-2 ve Model-3'ün Karşılaştırılması	112

KISALTMALAR DİZİNİ

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

DÖVİZAÇIK: Döviz Açık Pozisyonu

FAİZGEL: Yönetim Kalitesi

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

LİKAK: Likidite

LNYAŞ: Yaşam Süresi (Logaritmik)

NFAİZGEL: Faiz Riski

NIM: Net Interest Margin (Net Faiz Marjı)

ÖFKB: Özel Finans Kurumları Birliği

ROA: Return On Assets (Aktif Karlılığı)

ROE: Return On Equity (Öz Kaynak Karlılığı)

SERYET: Sermaye Yeterliliği

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

SY: Sermaye Yeterliliği

TAKİP: Aktif Kalitesi

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TOPAK: Büyüklük

TOPGEL: Kazançlar

GİRİŞ

Tarihsel süreci incelediğimizde insanların topluluk halinde yaşamasıyla başlayan daha sonra üretilen malların takası (değişimi) ile devam eden süreçten sonra insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olan para ile tanışma süreci başlamıştır. Para ilk dönemlerde takasta aracı konumundaki görevini yerine getirmiş ve asli ihtiyaçtan ziyade ikincil araç olarak kullanılmıştır. Zaman içerisinde yaşanan değişimler, gelişimler ve teknolojik ilerlemeler paranın konumunda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Mübadele aracı olma özelliğinin yanında yeni özellikler de kazanan para artık alanında uzman bilim insanlarının uzun uzun araştırmalar yaptıkları bir konu haline gelmiştir.

İnsanlar ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra ellerinde kalan paralarını koruma ve saklama gereksinimi duymuşlardır. Tarihi kaynakları incelediğimizde, ihtiyaç fazlası bulunan paraların korunması ve saklanması için bireysel girişimler (şahsi koruma) olmuştur. Daha sonra bu güvenlik ve saklama olgusu toplumsal bir ihtiyaç halini almıştır. Hakeza paranın icadından önce de insanlar ihtiyaç fazlası mallarını korumak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Fakat bu yöntemler paranın icadından önce kısıtlı bir alanda kalmıştır. Paranın icadından sonra bu güvenlik gereksinimi kendini geliştirmiştir. İşte tam olarak banka kavramı ile burada karşılaşmaktadır. Banka insanların ihtiyaç fazlası paralarını saklama dürtüsüyle oluşturdukları bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.

Saklama ve güvenlik duygusuyla ortaya çıkan bankacılık, tarihsel sürecin diğer tüm öğelerinde olduğu gibi tedrici olarak gelişmiş, ilerlemiş, yeni görev ve sorumluluklar kazanmıştır. İnsanlar artık paralarını saklamanın yanı sıra paralarını belirli bir kazanç karşılığında para talep edenlere kullandırmaya başlamışlardır. Yani bankalar artık güvenlik görevinin yanı sıra aracılık görevini de üstlenmeye başlamışlardır. Bu durum giderek sistemleşmiş ve bankalar ekonomiler için lokomotif güç haline gelmiştir. Tasarruf sahipleri (fon fazlası olanlar) ve fon talep edenler bir ekonominin iki en önemli faktörüdür. Bu iki faktörü bir araya getirme

görevini bankalar üstlenmiş ve ekonomik gelişimde önemli bir yer almışlardır. Şöyle ki; bir ekonomide etkinliğin olması için girişimcilere ve bu girişimcilerin faaliyet yürüteceği işletmelere ihtiyaç vardır. Bu işletmelerin oluşması için de sermaye ihtiyacı bulunmaktadır. Sermaye ise ekonominin en temel konusudur. İktisat yazınında kaynakların kıtlığından ve bu kaynakların etkin kullanımından ve bu iki temel olgunun ortaya çıkardığı sorunlardan bahsedilmekte ve bu sorunlara uzun yıllar boyunca bilim insanları tarafından çözümler aranmaktadır.

Bankalar, kıt olan kaynağın yani paranın tasarruf sahiplerinden fon talep edenlere ulaşmasında aracı olduğu için ekonomiler için hayati bir öneme sahiptir. Bu önem bankaların varlığının, devamlılığının ve karlılığının da önemli olması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada, ticaret bankalarının karlılıklarını etkileyen içsel faktörler analiz edilmektedir. Karlılık göstergesi olarak bugüne kadar yapılan çalışmalarda kullanılan öncü üç değişken (aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı ve net faiz marjı) çalışmaya dâhil edilmiştir. Üç değişkenin bir arada kullanıldığı çalışmalar literatürde sınırlıdır. Üç değişkenin de çalışmaya dahil edilmesiyle; analizin daha anlamlı olacağı, karlılık ölçütlerinin daha detaylı gözlemlenebileceği, karlılık göstergeleri arasında daha etkin mukayese yapılabileceği, bir göstergeyi etkileyen bağımsız değişkenin diğer göstergelere etkisinin olup olmadığının daha net tespit edilebileceği ön görülmüştür. Sonuç olarak, bu çalışmada bankaların resmi kaynaklarca açıklanan verileri kullanılmış ve bu verilerle yapılan analizde banka karlılıklarını etkileyen içsel faktörlerin tespit edilmesi ve bu tespitlere dayanılarak öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada sırasıyla, birinci bölümde “finansal sistem, finansal piyasalar ve bankacılık sektörü”, ikinci bölümde “bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler”, üçüncü bölümde, çalışmaya dair, “literatür taraması”, dördüncü bölümde “metodoloji”, beşinci bölümde “Türkiye’de faaliyet gösteren ticaret bankalarının karlılığını etkileyen içsel faktörler: 2005-2016 dönemi panel veri analizi” ele alınacak, altıncı yani “sonuç ve öneriler” bölümünde ise yapılan ekonometrik analiz

sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak ticari bankaların karlılığına dair öneriler sunulmuştur.

1. FİNANSAL SİSTEM, FİNANSAL PİYASALAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

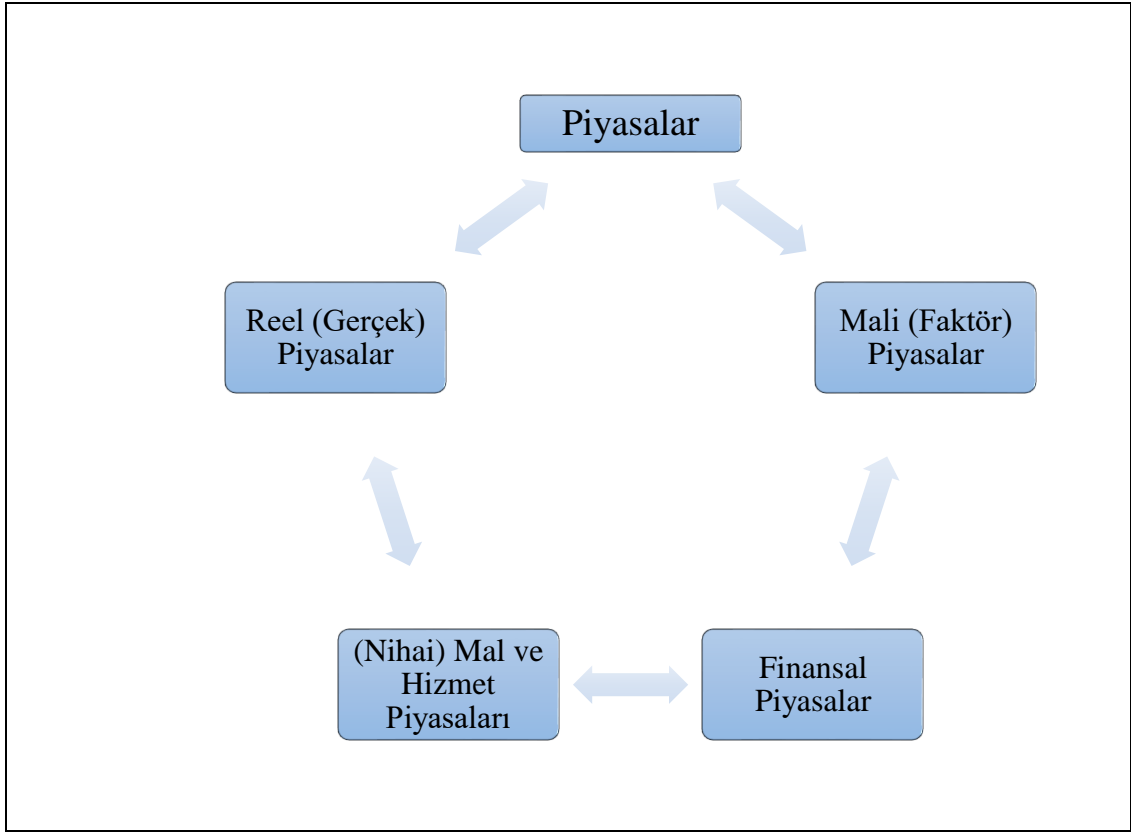
Bu bölümde, finansal sistem tanıtılacak ayrıca finansal piyasalar ve bankacılık sektörü ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1. Finansal Sistem ve Finansal Piyasalar

Finansal sistem, tasarruf sahipleri ile tasarrufa yani kaynağa ihtiyaç duyan bireyler, kurumlar, işletmeler arasındaki alışverişi sağlayan kurumlar, finansman araçları (tasarruf, yatırım) ve bunları düzenleyen hukuki kurallardan oluşan yapıdır. Serbest piyasa ekonomilerinde finansal sistem, kaynakların yatırımlara yönlendirilmesi ve doğru alanlarda değerlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu önemi sebebiyle finansal sistemi güçlü ve etkin bir şekilde işleyen ekonomilerin daha verimli olabileceği ön görülmektedir. Finansal piyasalar ise bu kaynakların çeşitli araçlarla el değiştirdiği piyasalardır.

1.1.1. Finansal Sistem

Ekonomik anlamda piyasalar, reel (gerçek) ve mali (faktör) piyasalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Mali piyasa, işgücü ve sermayeden oluşur. Bundan dolayı, finansal piyasalar, mali piyasanın bir kısmını oluşturur. Finansal piyasalara; fon fazlası olup, bu fon fazlasını sunan yatırımcılar, fon eksikliği olup, fon talep eden hane halkı ve işletmeler, bunların piyasaya sundukları finansal varlıklar, aracı kurumlar ve piyasanın işleyişini düzenleyen hukuki ve idari kurallar bir bütün olarak “**Finansal Sistemi**” oluştururlar.

Şekil 1.1. Piyasaların Ayrımı

Genel anlamıyla finansal sistem; belirli kişilerin, kurumların, araçların, piyasaların ve organizasyonların beraberce çeşitlendirilmiş fonksiyonları yerine getirmek üzere bir araya gelmeleriyle oluşan bir bütündür. Bir ekonominin oluşması, gelişmesi, katma değer elde ederek (doğrudan yatırımlarla) büyümesi için ihtiyacı olan en temel unsur fondur. İktisat yazınında yer alan en temel iktisadi prensip; kaynakların kıtlığıdır. Yani sınırlı sayıda kaynağın varlığından söz edilmektedir. Sınırlı olan bu kaynağın; verimli kullanılması, doğru alanlara aktarılması, katma değer üretecek işlemlerde değerlendirilmesi, ihtiyaçlar prensibine göre yönlendirilmesi yıllardır ekonomistlerin üzerinde tartıştıkları ve yeni yeni teoriler ürettikleri bir alandır. Esasında bakılırsa ekonomi biliminin en temel çıkış noktası da tam olarak bu noktadır: Sınırlı kaynakları nasıl kullanmalıyız? Sınırlı olan kaynakları nasıl dağıtmalıyız? Sınırlı olan kaynakları nasıl yönlendirmeliyiz? Bu sorular bu

çerçevede oluşan ve ekonomistlerin hala üzerinde tartışmakta oldukları en temel sorulardan bazılarıdır.

Üretilen mal ve hizmetin karşılığı olduğu varsayılan sınırlı kaynaklar (fonlar) piyasada dolaşımdadır. Bir ekonomik sistemin temel unsurları olan; kişiler (hane halkları), işletmeler, devlet ve (dışa açık ekonomiler için) dış âlem piyasada dolaşımda olan bu kaynağı kullanır. Kaynağın kullanımı esnasında, temel unsurlardan bazılarında ihtiyaç fazlası kaynak (tasarruf) oluşurken bazılarında da ihtiyaç eksikliği kaynak (kaynak talebi) oluşmaktadır. Piyasada kaynakların kullanımı esnasında gerçekleşen tasarrufların değerlendirilmesi ve kaynak talebinin karşılanması için yüzyıllar boyu çeşitli çözüm yolları aranmış ve çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu çözüm yollarının ve yöntemlerin yer aldığı yani tasarrufların yatırımlara aktarılması işlevinin gerçekleştirildiği sisteme finansal sistem denilmektedir. Tasarruflar finansal sistem aracılığıyla yatırımlara aktarılmaktadır. Paranın ve çeşitli düzeylerde paranın fonksiyonu işlevini gören çeşitli finansal varlıkların ve araçların üretildiği ve ekonomilerin işleyişi içine sokulduğu bu sistem, ekonomilerin mikro ve makro performanslarının da en önemli belirleyicisi konumundadır.

Finansal sistemin temel unsurları;

- Fon arz edenler (tasarruf sahipleri),
- Fon talep edenler (yatırımcılar/tüketiciler),
- Finansal kurumlar (aracılar),
- Finansal araçlar ve
- Yasal/Kurumsal (hukuki) düzenlemelerdir.

Finansal sistem içerisinde iki kesim yer almaktadır:

- 1) Gelirinin tümünü tüketmeyen yani tasarruf yapmış olan, fon fazlasına sahip kesim,

2) Gelirinden daha fazla harcama yapması gereken, fon açığı yani fon ihtiyacı bulunan kesim.

Finansal sistem içerisinde fon transferleri dolaysız (doğrudan) ve dolaylı olarak iki şekilde yapılmaktadır. Fon ihtiyacı olanlar, ihtiyaç duydukları fonu finansal aracılara kullanmadan doğrudan fon fazlasına sahip olan yatırımcılara menkul kıymet satarak sağlıyorsa buna doğrudan fon transferi denilmektedir. Fon ihtiyacı olanlar, ihtiyaç duydukları fonu finansal aracılara kullanarak sağlıyorsa buna dolaylı finansman (dolaylı fon transferi) denilmektedir.

1.1.2. Finansal Piyasalar

Finansal piyasalar, genellikle, sekiz ayrı başlık altında incelenmektedir:

- Forward (vadeli) piyasalar,
- Futures (gelecek) piyasalar,
- Opsiyon (tercihli işlem) piyasaları,
- Swap (değiş tokuş) piyasaları,
- Altın piyasaları,
- Döviz piyasaları,
- Sermaye piyasaları,
- Para piyasaları.

Forward, futures, opsiyon ve swap, gelecekte yerine getirilmesi gereken sözleşmelerdir. Bu tür sözleşmelerin vade sonundaki değeri, sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı tarafından belirlenmektedir. Bunlara genel olarak; vadeli piyasalar, türev piyasalar veya türev ürünler denilmektedir.

Altın piyasaları, altına dayalı işlem yapılan piyasalardır. Altının doğada az bulunması, üretiminin kısıtlı olması ve değerini her türlü şart ve koşulda korumasından dolayı yıllar boyu bir değer olarak işlem görmüştür. Altını iktisat

tarihinin içerisinde incelendiğinde mübadele aracı, emsal (referans) değer, yatırım gibi birçok alanda kullanıldığını ve yüzyıllar boyunca değerini koruduğu görülmektedir. Bugün hem serbest hem de büyük finansal piyasalarda (emtia) işlem görmeye devam etmektedir.

Döviz piyasaları, döviz arz ve talebinin karşılaştığı, yabancı paraların alınıp satıldığı bir başka ifadeyle ulusal paraların başka bir para birimine dönüştürüldüğü piyasalardır. Dışa açık ülkeler (ihracat ve ithalat hacmi yüksek) için hayati öneme sahip bir piyasadır. Dış borçlanmanın çok olduğu, ihracata veya ithalata ya da her ikisine dayalı ekonomiler için bir gelişmişlik göstergesidir.

Sermaye piyasaları, uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı, menkulleştirme yöntemiyle fona daha kolay ulaşımın sağlandığı, menkul kıymetlerin daha hızlı ve daha kolay el değiştirebildiği piyasalar olarak adlandırılmaktadır. Sermaye piyasalarında fon ihtiyacı olanlar ile fon fazlası olanlar; bankalar, yatırım ortaklıkları, yatırım fonları gibi aracı ve yardımcı kuruluşlar vasıtasıyla alışveriş gerçekleştirmektedir. Sermaye piyasalarında vade bir yıldan uzundur.

Para piyasaları, kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalardır. Kısa vadeli fon ihtiyacı olanlar, tasarruflarını kısa vadeli olarak değerlendirmek isteyenlerle para piyasasında karşılaşırlar. Burada kastedilen kısa vade, bir yıldan daha az bir süreyi kapsamaktadır. Para piyasalarında fon sağlayan (kredi veren) ile fon alan (kredi alan) arasında şahsi bir ilişki yoktur. Para piyasasının üç temel özelliği; riskin az olması, kısa vadeli olması ve borç enstrümanlarının (menkul kıymetler vb.) paraya dönüştürülme maliyetinin düşük olmasıdır.

Para piyasalarına başvuran işletmelerin temel amacı, günlük risklere karşı faaliyetlerini devam ettirebilecek gerekli fon ihtiyacını temin etmektir. İhtiyaç olan fon, fon fazlası yani tasarrufu olan bir başka işletme veya kişi tarafından karşılanır. Bu piyasada; ticaret bankaları, leasing, faktoring, forfaiting ve sigorta şirketleri gibi

çeşitli aracı kurumları ile faaliyet gösterilmektedir. Ancak en belirgin ve en esas para piyasası aracı kurumu ticaret bankalarıdır.

Finansal piyasaların önemli bir bölümünü para ve sermaye piyasaları oluşturmaktadır. Her iki piyasanın kendine özgü özelliklerinden dolayı farklı bir şekilde sınıflandırılmaktadır. Her iki piyasa arasındaki farklar değişik faktörlere göre aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yüksel ve Rodoplu, 1980:7):

Tablo 1.1. Para ve Sermaye Piyasaları Arasındaki Farklar

	Para Piyasası	Sermaye Piyasası
Vade Farkı	Kısa vadeli.	Uzun vadeli.
İşlevsel Fark	Amaç, geçici nakit gereksinimini karşılamaktır.	Amaç, sabit yatırım ve net işletme sermayesi gereksinimini karşılamaktır.
Kaynak Farkı	Fon kaynakları devamlılık göstermeyen resmi, ticari ve vadesiz tasarruf mevduatıdır.	Fon kaynakları devamlılık gösteren tasarruflardır.
Araç Farkı	Fon alışverişinde kullanılan araçlar ticari senetlerdir.	Fon alışverişinde kullanılan araçlar, hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymetlerdir.
Faiz Farkı	Vade kısa olduğundan risk ve faiz oranı düşüktür.	Uzun vadeli olduğundan risk ve faiz oranı yüksektir.

Tablo 1.1.'de de görüldüğü gibi, fon eksikliği (fon ihtiyacı) olan kesimler, ihtiyaçlarını, fon fazlası olan (tasarruf sahipleri) kesimden para ve sermaye piyasası aracılığıyla karşılamaktadırlar. Kısa vadeli fon ihtiyaçları, kısa vadeli fonlarla yani para piyasalarından karşılanırken; uzun vadeli fon ihtiyaçları, uzun vadeli veya devamlılık gösteren fonlarla (özkaynaklar + uzun vadeli yabancı kaynaklar) yani

sermaye piyasalarından karşılanmaktadır. Para ve sermaye piyasaları gelişen (gelişmekte olan) ve gelişmiş ekonomiler için hayati öneme sahip ve ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli piyasalardır.

Finansal piyasalar, genel ayrımlarının dışında yerli ve yabancı olmak üzere iki farklı ayrıma daha tabi tutulabilir. Ekonomik faaliyetlerin, küreselleşmenin ve mobilitenin etkisiyle ülke sınırlarını aşması, ülkeler arası işlemlerin yaygınlaşması ve bu işlemlerin eskisinden daha da kolay bir şekilde yapılması bu ayrımın yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Yabancı finansal piyasalar, ülke dışındaki piyasalardır, bu piyasalar dış veya uluslararası piyasalar olarak da adlandırılmaktadır. Euromarket veya offshore piyasalar, bu piyasalara örnek olarak gösterilebilir. Yabancı finansal piyasalarda finansal işlem (menkul kıymet ihracı vb.) yapılacağı zaman, işlemin yapılacağı ülkenin para ve sermaye piyasalarına ilişkin kanunlar geçerli olacaktır ve bu işlem için, işlem yapan kuruluşun veya işletmenin ilgili otoritelerden gerekli izinleri alması gerekmektedir. Örneğin, bir Türk kuruluşu veya işletmesi, ihraç edeceği menkul kıymeti İngiltere'deki yatırımcılara satmak istiyorsa, İngiltere'deki ilgili makamlardan ve otoritelerden izin almalı ve tebliğ edilen kurallara uymalıdır. Tam tersi bir durum, yani ABD'de faaliyet gösteren bir kuruluş veya işletme Türk yatırımcılarına menkul kıymet ihraç edeceği zaman da geçerlidir. ABD'de faaliyet gösteren kuruluş, Türk para ve sermaye piyasalarına ilişkin kanun ve kurallara uymak ve ilgili otoritelerden izin almak zorundadır.

1.2. Bankacılık Sektörü

Mikro anlamda ülke ekonomilerinin, makro anlamda ise küresel ekonominin işleyişi, devamlılığı ve gelişmesi açısından bankacılık sektörü önemli görevler üstlenmektedir. Bankacılık sektörünün üstlendiği görevler, zaman içerisinde çeşitli değişimler ve dönüşümler yaşamış olsa da, sektör, tarihsel süreç içerisindeki önemini hep korumuş hatta önem derecesini sürekli olarak artırmıştır.

1.2.1. Banka ve Bankacılık Kavramı

Sözlük anlamı olarak, banka; faizle para alıp veren, kredi, iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge, eşya saklayan ve ticaret, sanayi, ekonomi alanlarında çeşitli etkinliklerde bulunan kuruluştur (<http://www.tdk.gov.tr>). Banka sözcüğü dilimize İtalyanca'dan geçmiştir. Hemen hemen tüm dünya dillerinde ufak tefek bazı değişikliklerle ifade edilen “banka” sözcüğünün İtalyanca “banco” kelimesinden geldiği ve daha sonra kelimenin “banka” olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Banco sözcüğünün İtalyanca'daki anlamı masa, sıra ya da tezgâh demektir. İlk bankerler sayılan Lombardiya'lı Yahudi'ler, bankacılık işlemlerini pazarlara koydukları birer masa (banco) üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Bu bankerlerden bazıları taahhütlerini yerine getiremeyerek iflas ettikleri zaman halk bu bankerlerin bancolarını kırmıştır. Bu nedenle batı dillerinde iflas eden kişilere banco kelimesinden gelen “bankrup” denilmektedir (Parasız, 2000:107-131).

Bankacılık tarihi incelendiğinde, banka faaliyetlerinin paranın ortaya çıkışının çok daha öncesinden var olduğu gözlemlenmektedir. Paranın olmadığı dönemlerde bankacılık faaliyetinin tarımsal üretim yapanlara, tarımsal üretimde kullanmaları amacıyla tarımsal aletler ve çeşitli ürün tohumları verilmesi şeklinde icra edildiği, yapılan arkeolojik kazılarda çıkan sonuçlarda görülmektedir. Verilen bu tarımsal aletler ve çeşitli tohumların hasat döneminde geri ödenme şartıyla verildiğini yine yapılan kazılar sonucunda öğrenilmektedir. Özetlenecek olursa, paranın olmadığı dönemlerde, ürüne dayalı bankacılık faaliyetlerinin yapıldığı söylenebilir. Bankacılığa dair ilk faaliyetlerin Babil ve Sümerlilere kadar uzandığı tahmin edilmektedir. M.Ö. 3500'lü yıllarda Sümer uygarlığı tarafından oluşturulan “Maket”, bilinen ilk banka kuruluşudur. Yine uzak tarihin çeşitli dönemlerinde bankacılık faaliyetlerine dair çeşitli kanun ve yasaların oluşturulduğuna da bilinmektedir. Hammurabi kanunlarında borç-alacak ilişkisine dair birçok ayrıntı yer almaktadır.

Bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıkış nedeninin güvenliğe dayandığını Sümer ve Babil uygarlıklarındaki uygulamalardan anlaşılmaktadır. İhtiyaç fazlası üretim yapan üreticiler, fazla üretimlerini güvenli olmasından ötürü tapınaklarda tutmayı tercih etmişlerdir. Tapınakların o dönemdeki diğer yapılara göre sağlam oluşu ve sürekli tapınaklarda birilerinin bulunması tapınakları güvenli yer konumuna getirmiştir. Güvenlik nedeniyle tapınaklara emanet olarak bırakılan ihtiyaç fazlası ürünler zamanla rahipler tarafından ihtiyaç sahiplerine geri ödenmek koşuluyla borç (kredi) olarak verilmiştir. Bu davranışın da tarihteki ilk kredi örneklerinin oluşmasına sebep olduğu söylenebilir. Bugünün bankacılık siteminin temelinde de bu iki unsur yatmaktadır. Bankalar, tasarruf sahiplerine güven vererek, tasarruf sahiplerinden tasarrufları alıp fon talep edenlere kredi olarak sunmaktadırlar. Bugünün bankacılığında o günden farklı olarak daha gelişmiş bir faiz kavramının ön plana çıktığını ifade edilebilir (Parasız, 2000:103-136).

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli evrimsel süreçler geçirerek gelişen ve bugünkü çağdaş ve planlanabilir bankacılık halini alan bankacılık en genel ve en geniş bir şekilde şöyle tanımlanabilir: Tasarruf sahiplerinden tasarruflarını (mevduat) toplayan, bu tasarrufları katma değeri en yüksek olacak şekilde çeşitli faaliyetlerde kullanmayı hedefleyen, kredi (borç) kullanan ve kredi (borç) kullandırtan, ekonomik sistemlerin varlığını sürdürmesine ve gelişmesine önemli katkılar sunan, kaydı para oluşturan kamu ve özel sermayeli iktisadi kuruluşlardır (Kaya, 2012: 3-15).

Bankacılık sektörü, para piyasalarının en esaslı ve en önemli aracı kurumudur. Farklı ihtiyaçların ve beklentilerin doğrultusunda her geçen gün kendini geliştiren ve değiştiren bankacılık sektörü ilk doğduğu yıllardan çok farklı, daha komplike özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle, küreselleşmenin ve mobilitenin etkisiyle yerel ekonomilerin, dünyanın gelişmiş ekonomileriyle sıcak teması geçmesiyle bankacılık sektörü kendisini çok daha hızlı geliştirebilmiştir. Her geçen gün büyüyen pazarlarıyla birlikte daha etkin bir kurumsal yapıya kavuşan bankacılık sektörü, teknolojik imkânların gelişmesiyle de işlem hacmini hızlı bir şekilde artırmıştır. Bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olan sektör, ülke

ekonomileri, bölge ekonomileri ve küresel ekonomi için hayati öneme sahip olmuştur (Aydın, 2006: 12-46).

Reel ve finansal piyasalar için lokomotif görevi gören bankacılık sistemi ne kadar güçlü olursa ekonomilerin de o kadar güçlü olacağı bankacılığın işlevlerine bakıldığında kolayca görülebilecektir. Tasarruf sahiplerinden tasarruflarını alıp fon eksikliği olan üreticilere aktaran bankacılık sektörü, üretim için en önemli hamleyi yani kaynak akışını sağlamaktadır. Kaynak ihtiyacı olan üreticiler, ihtiyaç duydukları kaynakları bankalardan temin ederek üretim yapmakta ve ekonomiye reel anlamda katkı sunmaktadırlar. Buradan bankacılık sektörünün gayrisafi yurtiçi hâsıla, ihracat, ithalat gibi birçok makro göstergeye etki ettiğini rahatlıkla ifade edebiliyoruz. Reel sektörün yanı sıra finansal sektörde de bankacılığın etkin ve vazgeçilemez bir rolü bulunmaktadır. Kaydi para oluşturarak, çeşitli finansal enstrümanlar ihraç ederek dolaşımdaki para miktarını etkileyen bankacılık sektörü, enflasyon, faiz gibi birçok finansal göstergenin oluşumunda da önemli bir paya sahiptir. Bu kadar büyük bir öneme sahip olan sektörün sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıda olması, ekonomiler için vazgeçilemez ve ihmal edilemez bir unsurdur. Yukarıda vurgulanan etki alanı nispetinde, bankacılık sektöründe oluşabilecek bir istikrarsızlık, ani bir şok, sistemsel bir aksaklık ekonomileri olumsuz yönde etkileyecektir (Aydın, 2006: 14-56).

Bankaların iktisadi faaliyetleri dışında; eğitim, sosyal ve kültürel alanlara yaptığı katkılar da göz önünde bulundurulmalıdır. Eğitim çalışmalarına vermiş oldukları destekler, sosyal çalışmalara sağladıkları sponsorluk destekleri, çeşitli yayıncılık faaliyetleri ile bilimsel çalışmalara sundukları katkı, sergi ve müze gibi organizasyonlarla kültürel zenginliğin artırılmasına yönelik gayretleri bankacılık sektörünün ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra diğer alanlardaki katkılarını göstermektedir.

1.2.2. Modern Bankacılığın ve Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişim Süreci

Modern bankacılık, 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kuruluşu ile ortaya çıkmıştır. Ardından, 1694 yılında kurulan İngiltere Bankası ve ABD'de 1907 yılında kurulan Federal Reserve Bank kademeli olarak modern bankacılık sistemini meydana getirmiştir.

1800'lü yıllarda bankacılık faaliyetleri, ulaşım imkânlarının artması ve sanayide hızlı ilerlemelerin sağlanmasıyla birlikte daha hızlı olarak gelişme kaydetmiştir. 1800'lü yılların öncesinde kurulmuş olan bankaların, az sayıdaki istisnaları hariç, birçoğu şahıs işletmesi olarak kurulmuş ve faaliyetleri şahısların yaşam sürelerine bağlanmıştır. 1800'lü yıllar ve sonrasında kurulan tüm bankalar ise "sermaye şirketi" statüsünde kurulmuştur. 1800'lü yılların bankacılık tarihindeki önemi, şahsi şirketlerden sermaye şirketlerine geçerek "anonim şirket" özelliğini kazanmasıdır. Bankaların sermaye yapısındaki bu değişiklik örgütlenme ve faaliyet alanlarında da büyük değişiklikler oluşturmuştur. 1800'lü yıllar ve daha önceki tarihsel süreçlerde dağınık ve sistemsiz bankacılık faaliyeti, 1800'lü yıllarda daha sistemli, organizasyon temelli ve şubeleşme faaliyeti içeren bir hal almıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi, bankacılık tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak kendisini geliştirmiş ve ilerletmiştir. Bu, ilk bankacılık örneklerinden bugüne kadar geçen sürede net bir şekilde gözlemlenmektedir (Altuğ, 2000: 3-13).

Türkiye'de modern anlamda bankacılığın, Cumhuriyet sonrası dönemde gelişmeye başladığı görülmektedir. Osmanlı döneminde yani Cumhuriyet öncesi dönemde modern anlamda bankacılığın çok büyük bir gelişme göstermediği söylenebilir, özellikle milli bankacılığın gelişmediği ifade edilebilir. Bu dönemde, mevcut olan bankalar yabancı sermayeli banka statüsünde hizmet vermişlerdir. Özel kesim bankacılığın geliştiği ve ivme kazandığı dönem ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Türkiye'de büyük ekonomik kararlar sonrası ve ani yapısal kırılmaların gerçekleştiği dönemler sonrasında bankacılık sektöründe büyük değişimler

yaşanmıştır. Türkiye'nin dışa açılma dönemi olan 1980'li yıllar ve geniş çaplı bir krizin yaşandığı 2000'li yıllar bu duruma örnektir (Coşkun, 2012: 4-34).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1839 Tanzimat Fermanına kadar modern anlamda bankacılık faaliyetlerine rastlanmamaktadır. Modern bankacılık faaliyetlerinin yokluğunda, büyük şehirlerin merkezlerinde para değişimi yapan sarrafların var olduğu bilinmektedir. Bu sarraflar para değişimini meslek olarak yapmışlardır.

Osmanlı'da temel anlamıyla bankacılık faaliyetleri İstanbul'un fethiyle birlikte yani 1453'lü yıllardan itibaren başlamıştır. 1453'lü yıllarda toplumun büyük bir kesimi tarım işleriyle uğraşmakta ve vergilerini devlete birebir vermektedir. Ülkenin tamamı parasal ekonomiye geçmediği için, paraya dayalı mübadele işlemleri büyük şehirler ve kasabalarda yapılmaktadır. Ülkenin tamamının parasal ekonomiye geçmemiş olması ekonomik faaliyetler üzerindeki devlet kontrolünün de zayıf olması anlamına gelmekteydi. Devlet vergileri, büyük şehirler ve kasabalarda komisyonculuk, nakliyecilik, para değişimi yapan sarraflar aracılığı ile toplamaktaydı. Osmanlı'da toplumun büyük bir kesimi dini inanışlarından dolayı ticari faaliyetlerin dışında kalmışlardır. Ticari faaliyetleri daha çok, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar yapmaktadır (Kuyucak, 1948: 140-164).

1600'lü yıllarda başlayan ve 1700'lü yılların sonlarına kadar devam eden merkezi idare boşluğu beraberinde ekonomik sorunları da getirmiş, mali sıkıntılar baş göstermiştir. Sayısı artan savaşların getirdiği külfet ve savaşlara bağlı olarak kapasitesi artırılan ordunun giderleri ekonomik sıkıntılarının artmasında öncü nedenler olmuştur. Yaşanan bu mali sıkıntıları durdurmak amacıyla devlet borçlanma yoluna gitmiş ve Galata bankerleri adı verilen sarraflardan borç alınmıştır. Bu borçlanma, Osmanlı'da bankacılık faaliyetlerinin gelişim sürecine bir örnek oluşturmaktadır. Bu borçlanma öncesinde sarraflar vasıtasıyla para değişimi yapılması en ilkel anlamıyla yani modern olmayan bankacılık faaliyetlerine örnek olurken devletin de borçlanma yoluna gitmesi bankacılık faaliyetlerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

1850’li yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Ülkeleri arasında ekonomik ilişkiler artmış, Avrupalılar ürettikleri sanayi ürünlerini satabilmek amacıyla Osmanlı’da yeni piyasalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu durum beraberinde ülkede ve özellikle de İstanbul’da yeni para ve sermaye piyasalarının oluşmasına sebep olmuştur. Avrupa ülkeleriyle reel mal tabanlı ticaretin gelişmesi bankacılık sektöründe modernleşme adımlarını hızlandırmıştır.

Osmanlı Devleti, yaşanan mali sıkıntılar, bütçe açıkları ve diğer ekonomik sorunların önüne geçmek amacıyla 1840 yılında “Kaime” adındaki ilk kâğıt parayı basmıştır. Kısa sürede kaime miktarının artması sonucunda, Kaimenin yabancı para karşısındaki değeri de düşmüştür. Değer düşüklüğü yabancı fon bulunmasını zorlaştırmıştır. Dış finansman bulma güçlüğünün artması karşısında basılan Kaimelerin değerinin korunmasını sağlaması amacıyla, 1845 yılında iki Galata bankeri görevlendirilerek Osmanlı’da modern bankacılığın ilk temelleri atılmıştır. Görevlendirilen bankerler, 1847 yılında ilk gerçek banka olan İstanbul Bankası’nı kurmuşlardır. Kurulan bu banka faaliyetlerini 5 yıl sürdürebilmiş, sonrasında ise kapanmıştır. Daha sonra, 1856 yılında, Londra’da sermayesi İngilizlere ait olan bir Osmanlı Bankası kurulmuştur. Bankanın sermaye yapısı ilerleyen yıllarda değişmiştir. 1863 yılında Fransız ve 1875 yılında Avusturya sermayesi bankaya ortak edilmiştir. Osmanlı Bankası, Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermayedarlar arasında borç alma-verme işlemlerine aracılık etmek maksadıyla kurulmuştur. Osmanlı Bankası, Cumhuriyet öncesi dönemde bankacılık faaliyetleri ve Osmanlı’nın ekonomik faaliyetleri açısından önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, 1856 yılında kurulan banka daha sonra 1863 yılında Fransız sermayesinin katılımıyla birlikte bir devlet bankası statüsüne kavuşmuştur. Devlet bankası statüsü kazanmasının sonrasında, bankaya banknot basma ayrıcalığı ve yetkisi verilmiştir. Bunun yanı sıra bankaya, hazinenin ödemelerini yerine getirme, devlet gelirlerini tahsil etme, iç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemeleri yapma yetkileri de verilmiştir. Büyük yetkiler verilen bu bankanın yabancı sermaye tarafından yönetilmesi zamanla tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler sonucunda milli bir bankanın kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Çabalar neticesinde 11 Mart 1917 tarihinde “Osmanlı

İtibar-ı Milli Bankası” kurulmuştur. Fakat bankanın kurulduğu dönemde gerçekleşen 1. Dünya Savaşından Osmanlı Devleti’nin mağlup ayrılması nedeniyle, bu banka Osmanlı Bankası’nın yerini alamamıştır. (Parasız, 2000:99-145).

Tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi ve çiftçilere kredi sağlamak amacıyla, 1863 yılında, Ziraat Bankası’nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları kurulmuştur. Zamanla yaşanan zorluklar, mali düzensizlikler ve şüpheler sonrası bu kuruluşlar Menafî Sandıkları adıyla yeniden düzenlenmiştir. Şüpheler ve sıkıntılar devam edince 1888 yılında ilk devlet bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Devletin resmi bankası olması amacıyla 1870 yılında kurulan Türkiye Bankası bir yıl faaliyet sürdürebilmiş, sonrasında iflas etmiştir. Kırım Savaşı sonrası, Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancı sermayeye açık hale gelmesiyle birçok yabancı sermayeli banka kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin sürekli dış borcunun artması ve bu borçlarını ödeyemeyecek hale gelmesi sonucunda 1881’de Dûyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Bu kuruluş Osmanlı’da birçok yabancı bankanın kurulmasını teşvik etmiştir.

Bunun yanı sıra bazı Galata bankerleri ve bazı Türkler de gerek kendi sermayeleri ile gerekse de yabancı sermayelerle ortak olarak banka kurmuşlardır. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde kurulan milli banka sayısı çok azdır. İtibârî Millî Bankası, Adapazarı Bankası ile birkaç mahalli banka daha göz ardı edilirse geriye sadece Ziraat Bankası ile Emniyet Sandığı kalmaktadır. Sermayesiz olarak kurulan Emniyet Sandığı da 1907 yılında Ziraat Bankasının bünyesine dâhil olmuştur (Yazgan, 1969:134).

Osmanlı döneminde yani Cumhuriyet öncesi dönemde faaliyet gösteren bankaların temel özelliği yabancı sermayedarlar tarafından ya da yabancı ortaklıklar ile kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde kurulan bankaların en önemli işlevi ise devlet harcamalarının gelirlerini aştığı bir dönemde, dış borç alınması için Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermaye arasında aracılık etmektir. İkinci Meşrutiyet’in ilanı ve bunun yanında milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte yerli sermaye ile

çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankaların kurulma süreci başlamıştır. Ancak bu dönemde yerli sermaye ile kurulan bankaların çoğu, yabancı bankalarla rekabet edememiş, dolayısıyla büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından 1923 yılına kadar geçen süre zarfında toplam 24 milli banka kurulmuş olmasına rağmen bunlardan sadece 14 tanesi Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini sürdürmüştür (Uyar, 2003: 95).

Görüldüğü üzere ülkemizde Cumhuriyet döneminden önce gerçek bir bankacılık faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. Cumhuriyetten önceki dönemde yabancı bankaların egemen olduğu, borçlanma bankacılığı olarak nitelenebilecek ve Osmanlı Devletini iflasa götürecektir çarpık bir bankacılık sisteminin var olduğu ifade edilmektedir (Yüzgün, 1982: 12-13).

Cumhuriyet, kurulduğu ilk yıllarda (1923'lü yıllar), oldukça yıpranmış ve tarıma dayalı bir ekonomiyi devralmıştı. Bu sebepten ötürü Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikaları bu tabloyu değiştirmeye yöneliktir. Yeni döneme ilişkin izlenecek yol haritası, yeni ekonomik biçim; işçi, sanayici, tüccar ve çiftçilerden oluşan delegelerin katılımıyla 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Yeni dönemde, bankacılık sektörünün toplumsal kalkınma ve ekonomik refah için ne denli önemli olduğu vurgulanarak, bu sektörün geliştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

Kongre'de tüccar grubu, hükümetinde sermayedarı olacağı bir ticaret bankasının kurulmasını teklif etmiş ve bu teklif doğrultusunda 1924 yılında Türkiye İş Bankası özel kesim bankası olarak kurulmuştur. Yine Kongre'de bulunan sanayiciler grubu da bir sanayi bankasının kurulmasını teklif etmişlerdir. Bu teklif sonucunda, 1925 yılında, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka Türkiye'de kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bu banka 1933 yılında Sümerbak'a devredilmiştir. 1927 yılında konut kredisi sağlamak için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası olarak faaliyetlerine devam

etmiştir. 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez bankası kurularak Cumhuriyet tarihinde önemli bir adım atılmıştır.

1930'lu yıllara gelindiğinde daha önce izlenen özel kesimi teşvik edici ekonomik politikalardan, devletçi politikalara geçilmiştir. Sanayileşmenin devlet eliyle ve bizzat devlet için oluşturulacak kaynaklarla gerçekleştirilmesi fikri hâkim olmuştur. Devlet eliyle kurulması planlanan sanayi kuruluşları için eylem planları belirlenmiştir. Birinci ve İkinci Sanayi Planları olarak adlandırılan bu eylem planları devlet eliyle kurulan sanayi kuruluşlarının çalışma stratejilerini içermektedir. Bu dönemde izlenen devletçi ekonomi politikası bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Devlet tarafından, sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938) kurulmuştur.

1945'li yıllarda Türkiye'de ticari faaliyetler hızla artmış ve bu durum bankacılık sektörüne olan talebi yükseltmiştir. Bu dönemde izlenen ekonomik politikalar sonucunda özel bankacılıkta bir artış gözlemlenmiştir. Reel ekonomideki hareketliliğin bir sonucu olarak, Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) kurulmuştur.

1960-1980 dönemi planlı kalkınmanın olduğu dönemdir. Bu dönemde, yatırım ve kalkınma bankacılığı önem kazanmıştır. Planlı kalkınma döneminde; 2'si ticaret (mevduat) ve 5'i kalkınma olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur.

1980 sonrası dönemde, devlet denetiminden liberalleşme (serbestleşme) politikasına geçilmiştir. Bankacılık sektörü hızlı bir ilerleme kaydetmiş ve çeşitli araç ve yöntem zenginlikleri elde etmişlerdir. Bu hızlı ilerleme bankacılık sektörünün denetimini de gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda yeni yasal ve hukuki düzenlemeler

yapılmıştır. Serbestleşme, uluslararası ticaret hacmindeki artış ve diğer olumlu ekonomik gelişmeler sonrası Türk bankaları yurtdışına açılmaya başlamıştır.

1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde ise; bankacılık sektöründe yaşanan denetimsizlik ve gözetimsizlik, banka dışı yaşanan ekonomik şokların da etkisiyle büyük bir krize dönüşmüştür. Döviz ve faiz riskindeki artış banka bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucu olarak 1994 yılında ilk bankacılık krizi yaşanmıştır. Bu krizlerin ardından Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri gelmiştir. Şubat 2001 sonrası alınan önlemler, bankacılık sektöründe yapılan yapısal reformlar, krizden çıkartılan dersler sonucu bankacılık sektörü bir toparlanma sürecine girmiştir.

1.2.3. Bankacılığın Temel Fonksiyonları

Reel ve finansal piyasalar için hayati öneme sahip olan bankaların en temel işlevi; tasarruf sahiplerinden mevduat toplamak ve bu mevduatları fon talep edenlere kredi olarak vermektir. Bu işlevin dışında kalan her şey kredi işlemlerinin bir sonucudur. Bankaların malî sistem içinde yerine getirdiği fonksiyonlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Levine, 1997: 5-21);

- Finansal aracılık,
- Ulusal ve uluslararası ticareti desteklemek,
- Asimetrik bilgi problemini çözmek,
- Gelir ve servet dağılımını etkileme,
- Kaydi para yaratma,
- Para ve maliye politikalarının işleyişine yardımcı olma.

1.2.3.1. Finansal Aracılık

Bankalar temel işlev olarak aracılık faaliyeti yürütürler. Bankalar, tasarruf sahipleri yani fon fazlası bulunan kesim ile fon ihtiyacı olan yani kredi talep eden kesim arasında aracılık görevi yapmaktadırlar. Ekonomide tasarrufları dağıtmak maksadıyla, tasarruf sahiplerinden fon fazlalarını alarak fon talep eden kesime yönlendiren bankalar, üretime de yön vermektedirler. Aracılık faaliyetlerinde bankanın varlık ilkesi kar etme güdüsüdür. Aracılık faaliyetini bu amaç doğrultusunda gerçekleştirirler. Fon yönlendirmesi belirli koşul ve şartlarda gerçekleşmektedir. Tüm bu işlemler sonunda tasarruflar üretime aktarılmış olmakta, banka da aracılık faaliyetini yerine getirmiş sayılmaktadır. Bu aracılık faaliyeti esnasında bankalar belirli riskler üstlenmektedir (Günel, 2001: 26-38).

1.2.3.2. Asimetrik Bilgi Problemini Çözmek

Serbest ve tam rekabet piyasalarında tüm taraflar piyasa hakkında simetrik ve tam bilgiye sahiptirler. Tüm tarafların simetrik ve tam bilgiye sahip olması finansal sistemin sağlıklı işlediğinin en önemli göstergelerinden biridir. Finansal sistemler günlük hayatın dışında komplike bir yapıya sahiptir ve beklenenden farklı hareket tarzına sahiptir. Bu durum finansal piyasalarda işlem yapan tüm tarafların eşit, şeffaf ve gerekli tüm bilgilere ulaşmasını engelliyorsa buna asimetrik bilgi denir (Kalaycı, 2010: 7). Asimetrik bilgi, eşitsizliği, tüm tarafların aynı koşullara ve haklara sahip olmadığını gösterir. Bu durumun sonucunda reel piyasalarda da sorunlar ortaya çıkacaktır. Şöyle ki; eşit bilgiye sahip olmayan/olamayan yatırımcılar o piyasadaki işlem yapmak istemeyeceklerdir. İlgili piyasa eşitlik ilkesindeki zafiyetinden ötürü tasarruf sahiplerinin kaynaklarından yoksun kalacak ve reel sektöre kaynak sağlanması güçleşecektir. Finansal piyasalarda karşılaşılan asimetrik bilgi sorunu iki probleme sebep olmaktadır (Vadareri, 2010: 139):

a) Ahlaki Riziko: Piyasalarda bir işlem gerçekleştikten sonra asimetrik bilgidен kaynaklanan sorunlara “ahlaki riziko” denilmektedir. Kredi kullananın,

kredi sağlayandan habersiz ve kredi sağlayanın rıza göstermeyeceği riskli yatırımlara yatırım yapmasının sonucunda ortaya çıkacak zarar bu duruma örnek gösterilebilir. Burada kredi kullananın bir fayda elde etmesi söz konusu iken, olası bir zarar durumunda zararlı kredi sağlayandır.

b) Ters Seçim: Burada gerçekleşen asimetrik bilgi problemi, piyasada kredi kullanmak isteyen müşterilerin veya işletmelerin “kötü” olduğu yönündeki problemdir. Varsayım; kötü müşterilerin risk almada daha iştahlı olacağı fakat risk alarak almış oldukları krediyi öderken aynı iştaha sahip olmayacağıdır. Bu varsayım çoğunlukla gerçek olabilir veya istatistiki olarak anlamlı kabul edilebilir. Ancak burada vurgulanan, bu tip müşteriler ve bu tarz yaklaşımlardan dolayı, borç verenlerin genelleme yaparak borç vermekten yani kredi kullandırmaktan kaçınacağıdır.

Ahlaki riziko ve ters seçim problemini bankalar ortadan kaldıracaktır. Kurumsal yapısı güçlü, kredi disiplinine sahip, müşteri potansiyeline hâkim bankalar kredi sağlayanlara simetrik bilgi sağlayabilmektedir.

1.2.3.3. Ulusal ve Uluslararası Ticareti Desteklemek

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini o ülkede yapılan yatırımlar göstermektedir. Bir ülkede yatırım yapılabilmesi ve katma değerli ürünlerin üretilebilmesi için reel sektöre fon sağlanması ile olur. Bu fonların dış borçlanma yoluna gidilmeden sağlanması için de o ülkedeki yerleşiklerin tasarruf yapması, bu tasarrufların reel sektöre aktarılması ve döviz gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Bankacılık; organizasyon yapısı, yasal statüsü, çeşitli kamu ve özel kuruluşlar tarafından denetlenmesi gibi özelliklerinden dolayı reel kesimin fon ihtiyacının karşılanmasına, dış ticaret işlemlerinin finanse edilmesine, işlemlerin süratli ve pratik olarak yapılmasına ve de güvenlik beklentilerini karşılamasına imkân vermektedir. Bu durum dış ticaretin gelişmesini desteklemektedir. Uluslararası bankacılık işlemlerindeki sistemlilik, dış ticaret hacmini artıracak, ithal mallara ulaşımı

kolaylaştıracak ve hammadde maliyetlerini düşürecek, ihracat ile ülkeye döviz girişini sağlayacaktır. Tüm bu döngü ekonomik etkinliği artıracaktır (Seyidoğlu, 2001: 286-329).

1.2.3.4. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme

Bankacılık sektörünün fonlama yöntemi ile gelir ve servet dağılımı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bankaların, gelişmesi hedeflenen bölgelere ve alanlara öncelikli olarak kredi sağlaması; o bölgelerde yatırımları ve istihdamı artıracak, daha geniş bir kesimin milli gelirden pay almasını sağlayacaktır (Ertay, 2014: 9). Ancak bu durum faizlerin yüksek olduğu bir ortamda tam tersi bir şekilde kendini göstermektedir. Faizlerin yüksek olmasından dolayı daha zengin kesimler yüksek faizden gelir elde edecek ve gelir adaletsizliği ortaya çıkacaktır.

1.2.3.5. Kaydi Para Oluşturma

Bankalar, vadesiz mevduat hesapları ile müşterilerine paralarını güvenli bir şekilde saklama, istedikleri an paralarını kullanma, hızlı ve güvenilir bir şekilde para transferi yapma, ödemeler gerçekleştirme gibi imkânları sağlamaktadırlar (Geylan, 1985: 16-22). Bu hizmetlerden ötürü birçok ticaret bankası vadesiz mevduat hesaplarına faiz ödememektedir. Vadesiz mevduatların mevduat sahipleri tarafından kullanılması günümüzde genellikle internet bankacılığı ve bankamatik kartları ile yapılmaktadır. Nadir de olsa banka cüzdanı uygulamasını kullanan vadesiz mevduat sahipleri vardır. İnternet bankacılığı ve bankamatik kartları nakit kolay ödeme imkânı sağlamaktadır. Bu yolla vadesiz mevduat sahipleri nakit para kullanmadan alışveriş yapma, satın alma gücü elde etmektedir. Bu yöntem kaydi para sistemi denilmektedir. Kredi kartlarını da kaydi para çerçevesinde değerlendirebiliriz. Nakdi olmayan, nakit kullanılmadan yapılan her işlemde kaydi para kullanılmaktadır. Kaydi para sistemiyle bankalar enflasyona etki edebilirler (Yazgan, 1973: 14-18).

1.2.3.6. Para ve Maliye Politikalarının İşleyişine Yardımcı Olma

Merkez Bankalarının temel amacı, fiyat istikrarını sağlamak, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, istihdamı arttırmak ve ödemeler dengesini gerçekleştirmektir. Merkez Bankaları, bu hedeflerine ulaşabilmek amacıyla bir takım para politikaları uygulamaktadırlar. TCMB'nin bu politikaları uyguladığı parasal araçları mevcuttur. Bu araçların en önemlileri aşağıdaki gibidir (Akgüç, 1998: 3-38):

Para Politikasının Doğrudan Araçları:

- Faiz Oranları Kontrolleri,
- Kredi Tavanı Kontrolleri,
- Farklılaştırılmış Reeskont Kotaları,
- Disponibilite Uygulaması
- Finansal Araçların Portföylerinin Yeniden Düzenlenmesi,
- Hisse Senedi ve Tahvil Alımına Yönelik Kredilerin Kontrolü,
- Tüketici Kredilerinin Kontrolü,
- Özel Mevduatlar,
- Merkez Bankasının Moral Takviyesi,
- Reklam ve Resmi Olmayan Öğütler,

Para Politikasının Dolaylı Araçları:

- Açık Piyasa İşlemleri,
- Döviz – Efektif İşlemleri,
- Reeskont Penceresi İşlemleri
- Zorunlu Karılık Oranları

1.2.4. Banka Türleri

Bankalar, literatürde yaygın olarak iki gruba ayrılarak sınıflandırılmaktadırlar. Bu sınıflandırma şu şekilde yapılmaktadır (Ertay, 2014: 11-25):

Kapsamlarına Göre Banka Türleri,

- Özel Bankacılık,
- Perakende Bankacılık,
- Toptancı Bankacılık,
- Evrensel Bankacılık,
- Uluslararası Bankacılık,
- Holding Bankacılığı,
- Kıyı Bankacılığı.

Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri.

- Merkez Bankaları,
- Ticaret Bankaları,
- Yatırım Bankaları,
- Kalkınma Bankaları,
- Katılım Bankaları.

1.2.4.1. Kapsamlarına Göre Banka Türleri

Kapsamlarına göre banka türleri, özel bankacılık, perakende bankacılık, toptancı bankacılık, evrensel bankacılık, uluslararası bankacılık, holding bankacılığı ve kıyı bankacılığı olmak üzere yedi grupta incelenmektedir (Parasız, 2007: 5-19):

1.2.4.1.1. Özel Bankacılık

Bu bankacılık türünde, müşteriler varlıklarını kendi risk ve beklentilerine göre özel olarak yönetmektedirler. Özel bankacılıkta, bankalar müşterilerine yönelik özel tanımlamalar yapmakta ve bu tanımlamalar doğrultusunda müşterilerine özel alternatif ürünler ve tercihler sunmaktadırlar. Müşterinin varlıkları, müşterilerin belirlediği risk ve beklentilere göre yönetilmektedir. Özel bankacılığın sunmuş olduğu hizmetler, özel bankacılık şubeleri vasıtasıyla gerçekleştirilir. Özel bankacılık, bankacılığın hizmetleri dışında aşağıdaki önemli bazı hizmetleri de beraberinde sunmaktadır:

- Yatırım hizmetleri (repo işlemleri, sabit getirili menkul kıymetler, hisse senetleri alım satımı gibi),
- Kiralık kasa ve özel gişe hizmetleri,
- Döviz işlemleri (döviz tevdiat hesapları),
- Türev ürün yatırımları,
- Şahsa özel kredi kartları,
- Özel fonlar,
- Şahsa özel mevduat ürünleri,
- Opsiyon stratejileri vb.

1.2.4.1.2. Perakende Bankacılık

Bu bankacılık türünde, banka küçük ölçekli işlerle ilgilenmektedir. Bunun sonucu olarak, düşük getirili çok sayıda işlem yapılmaktadır. Ticari bankacılık, mevduat bankacılığı, şube bankacılığı gibi çeşitli isimlerle de adlandırılmaktadır. Bu bankacılık türünün tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bilinen ilk bankacılık girişimleri yani güvenlik kaygısıyla meydana gelen bankacılık türleri bu bankacılığa örnek olarak gösterilebilir. Perakende bankacılık, kişi veya KOBİ'lerle mevduat (tasarruf) kabulü ve kredi sağlama (fon arz etme) işlemlerini gerçekleştirir. Bu işlemler küçük ölçekli işlemler olmasına karşın toplamda büyük ir hacmi

içermektedir. Tüketicilere yönelik perakende bankacılık ürünlerinden öne çıkanları aşağıdaki gibidir (Ceylan, 2003: 343):

- Cari işlemler hesabı,
- Yatırım amaçlı mevduat hesabı,
- Tüketici (bireysel) krediler,
- Kredi kartları,
- Mortgage (konut) kredileri,
- Yatırım fonları gibi.

KOBİ'lere yönelik perakende bankacılık ürünlerinden öne çıkanları aşağıdaki gibidir:

- Cari hesap,
- Vadeli kredi,
- Kredi limitleri
- Leasing ürünleri gibi.

1.2.4.1.3. Toptancı Bankacılık

Bu bankacılık türünde, perakende bankacılığında var olan durumun tam aksine az sayıda fakat ölçeği yüksek işlemler gerçekleştirilmektedir (Mathews, Thompson, 2005: 53-56). Toptancı bankalar, müşterilerden gelen kredi taleplerine cevap verebilmek amacıyla diğer firmalardan ve uluslararası para ve sermaye piyasalarından büyük miktarda fon talep ederler. Toptancı bankacılığın en temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Ertay, 2014: 12-13):

- Çok geniş bir iş alanına sahiptirler (uluslararası),
- Müşterileriyle çok yakın ilişki içerisindeyler,
- Karar alma süreçleri hızlıdır,
- Uygulamada pratiklerdir,
- Az sayıda şube ve uzmanla çalışırlar,

- Yüksek rekabet üçüne sahiptirler,
- Uluslararası şirketler, büyük firmalar ve hükümetlerle iş yaparlar.

Toptancı bankaları, perakendeci bankalardan ayıran en önemli özellik ise yüksek riskli yatırımlara girişebilme özelliğidir. Fonlarını uluslararası mali piyasalardan sağladıklarından yani çok çeşitli fon kaynaklarına sahip olduklarından fon bulma ve fon sağlama maliyetleri düşüktür.

1.2.4.1.4. Evrensel Bankacılık

Evrensel bankacılık, bankaların; bankacılık, yatırım hizmetleri, danışmanlık hizmetleri gibi çok çeşitli finansal hizmetleri sunduğu bir bankacılık sistemidir. Burada, bankacılık sektörü müşterilerine çok geniş bir yelpazede hizmet sunmaktadır. Evrensel bankacılık, İsviçre de dâhil olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yaygındır (Walter, 2003: 200-207). Evrensel bankacılığı savunan görüşler, bu yöntemle bankaların riski çeşitlendirebildiklerini ve çok daha çeşitli yatırım sepetleri oluşturabildikleri söylemektedir. Fakat bunun karşısında evrensel bankacılığın karşısında olan görüşler de mevcuttur. Bu görüşlere göre de; bankaların operasyonlarını bölmesinin riski azalttığı düşünülmektedir. Evrensel bankaların sunmuş olduğu bazı hizmetler aşağıdaki gibidir (Ceylan, 2003: 344):

- Mevduat,
- Kredi,
- Yatırım danışmanlığı,
- Varlık yönetimi,
- Ödeme işlemleri,
- Menkul kıymet yatırımları,
- Teminatlandırma,
- Konut değerlendirme,
- Finansal analizler gibi.

Görüldüğü gibi, evrensel bankacılık çok çeşitli müşteri potansiyeline hizmet sunmaktadır. Evrensel bankacılıkta, sunulan hizmetler ve operasyonel çerçevede bir uzmanlıktan söz edilememektedir. Çünkü bu bankacılık türünde bir banka yatırım, ticaret, kalkınma, katılım bankacılığının ayrı ayrı sunmuş olduğu hizmetleri bir kurum olarak sunabilmektedir.

1.2.4.1.5. Uluslararası Bankacılık

Bu banka türünde, bankalar, daha çok yabancı müşterilerine bankacılık hizmeti sunmakta ve kredi sağlamaktadır. Uluslarüstü banka, uluslararası banka, çokuluslu banka ve yabancı banka olarak da adlandırılmaktadır. Bir bankanın, literatürde, uluslararası banka olarak adlandırılabilmesi için, minimum, iki ülkede faaliyet göstermesi ve minimum bu iki ülkenin yasal düzenlemelerine tabi olması gerekmektedir. Uluslararası bankacılık, şirketlere veya şahıslara uluslararası işlemleri çok daha düşük maliyetle yapma imkânı sunmaktadırlar (Aksoy, 1998: 20-25). Ayrıca, uluslararası reel piyasalarda işlem yapmak isteyen şirketlere de, ilgili pazarlara dâhil olma konusunda kolaylıklar sağlamaktadır. Uluslararası bankacılık, sadece ticari bankacılık hizmeti sunmamaktadır. Ticari bankacılık hizmetinin yanı sıra; tacir bankacılık, finansal kiralama, factoring, forfaiting, danışmanlık hizmetleri gibi hizmetleri de müşterilerine sunmaktadır. Şirketlerin ve bireylerin uluslararası bankacılığı tercih etme sebeplerinden birkaçı aşağıda verilmiştir (Coşkun vd., 2012: 53-55):

- Gelir gizleyerek vergiden kaçınma,
- Düşük maliyetli uluslararası işlem gerçekleştirme,
- Uluslararası pazarlara açılma ve işlem yapma,
- Faiz dalgalanmalarına karşı korunma,
- Mevduata verilen daha yüksek faiz gibi.

1.2.4.1.6. Holding Bankacılığı

Bu bankacılık türünde, bir banka, bir ya da birden fazla bankaya sahiptir ya da, bir ya da birden fazla bankayı kontrol etmektedir. Bir bankanın bir gruba veya holdinge bağlı olması da holding bankacılığı olarak nitelendirilebilir (Takan, 2001: 21). Literatürde genel kabul gören tanımıyla holding bankacılığı, bankaların etkin finans güçleri ve büyük karlılık oranlarından dolayı çeşitli alanlarda faaliyet yürüten şirketlere iştirak etmeleriyle, bu şirketlerin yönetiminde söz sahibi olmalarıdır. Ülkemizde ise bu durum tam tersi yönde gerçekleşmektedir. Yani holdingler bankaları bünyelerine katarak banka yönetiminde söz sahibi olmaktadır (Ertay, 2014: 14).

1.2.4.1.7. Kıyı Bankacılığı

Kıyı bankacılığı ya da diğer bir adıyla Off-Shore bankacılığı, ülke dışından sağlanan kredilerin yine ülkenin dışında değerlendirilmesini hedefleyen, sektörle ilgili yönetmelik ve yasal düzenlemelerin dışında kalan serbest bankacılık olarak tanımlanmaktadır. Vergi mevzuatına tabi değildir. Sigorta ve munzam karşılık ayırma zorunluluğu yoktur. Kıyı bankacılığının şirket ve kişilere sağladığı bazı yararlar aşağıdaki gibidir (Kaya, 2012: 66-88):

- Bu bölgelerde kuruluş şirketler her türlü vergiden muaftır,
- Yaptıkları işlemlerle ilgili kayıt tutma ve hesap verme zorunluluğu yoktur,
- Tasarruf mevduat sigorta fonuna prim ödemezler,
- Daha yüksek faiz geliri elde edilir gibi.

Kıyı bankaları, işletmelerin yaptığı ödemelerden kuruluş ücreti, işletme giderleri gibi gelirler elde ederler. Bu işlemlerden çok büyük paralar kazandıklarından gizlilik ilkesine büyük önem vermektedirler.

Kıyı bankacılığının ülke ekonomileri için olumsuz yönlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

- Ülke vergi kaybı ile karşılaşır,
- Merkez bankası zorunlu karşılık toplayamaz, tasarruf mevduatı sigorta fonuna prim sağlayamaz, bunun sonucunda da para politikası araçları etkisizleşerek istenilen sonuçları veremez hale gelir,
- Merkez bankası otoritesini ve güvenini, denetim organları denetim imkânlarını, hazine de tam rekabeti sağlayamadığı için hem etkinliğini hem de denetim yollarını kaybeder.

1.2.4.2. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri

Faaliyet alanlarına göre banka türleri, merkez bankaları, ticaret bankaları, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları üzere 5 grupta incelenmektedir (Akbulak v.d., 2004: 81-82):

1.2.4.2.1. Merkez Bankaları

Merkez bankaları, para basma ve para arzını kontrol etme yetkisine sahip bankalardır. Bu yetkisinden dolayı (Ertay, 2014: 15);

- Para piyasasını düzenlemek,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Bankacılık sistemini denetlemek gibi önemli fonksiyonlar üstlenirler.

Merkez bankasının görevlerinden önem arz eden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Ulusal paranın miktar ve tedavülünü düzenlemek,
- Ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek

- Açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek,
- Hükümetle birlikte milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli önlemleri almak,
- Para ve kredi politikasını yürütmek,
- Finansal sistemde istikrarı sağlamak amacıyla para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici önlemleri almak,
- Reeskont ve avans işlemlerini gerçekleştirmek sayılabilir (Kaya, 2012: 85).

1.2.4.2.2. Ticaret Bankaları

Ticaret bankaları, sektörde en sık rastlanan banka çeşidi olma özelliğine sahip bankalardır. Mevduat toplama ve kredi verme gibi klasik bankacılık işlemleriyle ilgilenirler. Fon kaynakları; mevduatlar, kullanılan krediler ve öz kaynaklardan oluşmaktadır. Ticari bankaların faaliyet yürütebilmeleri için (mevduat kabulü, kredi verme vb.) sermaye sahibi olmaları gerekmektedir. İktisat yazınında, sermayenin maliyeti yüksek bir üretim faktörü olduğu bilinmektedir. Bu yüksek maliyetten ötürü, ticaret bankaları maliyeti daha düşük olan fonları tercih etmektedir (Akbulak v.d., 2004: 82). Uzun vadeli borçlanmalar yerine kısa vadeli, maliyeti düşük borçlanma yoluna gitmektedirler. Ticaret bankalarının pasiflerinin büyük bölümünü, maliyeti düşük kısa vadeli borçlar ve vadesiz mevduatlar oluşturmaktadır (Ertay, 2014: 16).

1.2.4.2.3. Yatırım Bankaları

Yatırım bankaları, piyasada fon fazlası olan tasarruf sahiplerinden bu fonları alarak, fon talep eden kişilere ve kuruluşlara aktarılmasına aracılık eden mali kuruluşlardır. Burada kastedilen fon, orta ve uzun vadeli fonlardır. Bu bankalar, işletmelerin ve devletlerin uzun süreli fon ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, işletmelerin ve devletlerin hisse senedi ve tahvil gibi kıymetli evraklarını ihraç

etmelerine aracılık ederler. Yatırım bankaları, mevduat toplama yetkisine sahip değillerdir. Kredi alarak ya da tahvil ihraç ederek kaynak elde ederler. Elde ettikleri bu kaynakları, kendi adlarına menkul kıymet olarak, firmalara orta ve uzun vadeli yatırım amaçlı kredi sağlayarak değerlendirirler. Bu kuruluşların uzun vadeli fon kaynaklarından biri de sermaye piyasası senetlerini halka satmasıdır. Sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde, yatırım bankalarının başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Yatırım bankalarına, yatırım yaptıkları menkul kıymetleri daha sonra halka satmalarından ötürü menkul kıymet taciri de denilmektedir (Akbulak vd., 2004: 80-83).

1.2.4.2.4. Kalkınma Bankaları

Gelişmekte olan ülkelerde daha çok işlevsellik kazanan kalkınma bankaları, KOBİ'lerin sermaye yetersizliğinden kaynaklanan ihtiyaçlarına yardımcı olmak ve hâlihazırda büyük yatırımlar yapan şirketlerin yeni yatırımlarına destek olmak amacıyla faaliyet yürütürler. Başlıca amaçları ülke ekonomisi için hayati öneme sahip yatırım şirketlerinin kalkınmasına yardımcı olmaktır. Bu yönüyle endüstri alanında lokomotif görevi görmektedir. Kalkınma bankaları, sermaye yardımının yanı sıra teknik hizmetler hususunda da şirketlere yardım etmektedir (Akbulak vd., 2004: 82-83). Bu bankalar, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşının getirmiş olduğu yıkımdan kurtulmak isteyen ülkeler kalkınma bankaları aracılığı ile reel üretimi teşvik etmişlerdir. Kalkınma bankaları genellikle devletlerin öncülüğünde ve özel girişimlerle faaliyet göstermektedir. Kalkınma bankalarının önemli bazı kaynakları aşağıda sıralanmıştır (Kaya, 2012: 83):

- İç kamu fonları,
- Dış kamu fonları,
- Uluslararası kuruluş yardımları,
- Hükümet yardımları,
- İç borçlanmalar.

Kalkınma bankaları, hükümetlerin kalkınma planları içerisinde yer alan bölgelere ve sektörlerle finansman sağlamaktadırlar.

1.2.4.2.5. Katılım Bankaları

Katılım bankacılığı, faizsizlik ilkesine göre çalışan, bu ilkelere uygun her türlü bankacılık faaliyetlerini yürüten, kar ve zarara katılma prensibine göre fon toplayıp, ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modelidir. Katılım bankacılığının isminde yer alan katılım ifadesi, her türlü kar ve zarara katılımı ifade etmektedir. Bu bankalar, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları çeşitli sanayi ve ticaret işlemlerinde değerlendirerek, oluşan karı tasarruf sahiplerine kar ya da zarar şeklinde paylaşan kuruluşlardır. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, özel finans kurumları, katılım bankası unvanını almıştır. Katılım bankaları ile ticaret bankaları, Bankacılık Kanunu açısından aynı hükümlere tabi tutulmuştur (Coşkun, 2005: 111-115).

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIĞI RİSKLER

Bu bölümde, risk kavramı tanıtıldıktan sonra bankacılık sektörünün karşılaştığı temel riskler üzerine ve bu risklerin ölçüm yöntemleri üzerine bilgi paylaşımı yapılacaktır (Aloğlu, 2005: 20).

2.1. Risk Kavramı

Mali piyasalardaki hızlı değişim ve gelişmeler karşısında bankacılık sektörü yapısal yenilikler, reformlar ve işlevsellik performansını artırmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapmak zorunda kalmaktadır. Liberal ekonomiye geçişle birlikte bankaların faaliyet alanlarında bir genişleme söz konusu olmuştur. Bu genişleme beraberinde rekabeti de getirmektedir. Faizlerde ve çeşitli finansal faaliyetlerde sınırlamaların kaldırılması ve kısıtlayıcı devlet kontrollerinin azaltılması, kambiyo serbestleşmesi gibi nedenlerden ötürü bankacılık sektörü cazip hale gelmiş ve ekonominin en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Yaşanan değişimlerle beraber, bankaların üstlenmiş olduğu riskler hem nitelik hem de nicelik bakımından daha fazla önem arz etmektedir.

Risk ve belirsizlik kavramları birbirinden farklı kavramlardır. Fakat her iki kavramında gelecekte kesinlikle bilinemeyecek bir durumu anlattığı kabul edilmektedir. Risk, genel olarak, beklenen bir sonucun belirsizlik derecesi olarak tanımlanmaktadır. Risk sözcüğü; negatif, istenmeyen, beklenmeyen bir durumu ifade etmektedir. Eski pragmalarda risk, kaybetme olasılığı olarak tanımlanırken, günümüzde ise, ilk kez veya tekrarlanan durumlarda finansal kuruluşu mali açıdan zora sokabilecek, beklenmedik zarara uğratabilecek bir sapma olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasalarda ise, bankaların varoluştaki amacı olan karlılığa ulaşmalarını engelleyecek, stratejilerini uygulamada olumsuz yönde etkileyebilecek olay veya olaylar bütünü olarak adlandırılmaktadır.

Mali piyasalarda risk kavramı yerine genellikle “exposure” kavramı kullanılmaktadır. Exposure kavramı mevcut şartlar içinde ortaya çıkabilecek zarar ve kazançları içermektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi bu kavram, riski hem negatif hem de pozitif olarak tanımlamaktadır.

Birçok kaynakta risk ile karlılık arasında bağlantı kurularak, risk kavramını açıklama eğilimine gidilmiştir. Bu çift yönlü yaklaşımda riskin karlılık üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu varsayımı önerilmektedir. BDDK'nın yayımladığı “Bankaların İç Denetim ve Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik” ise riski, bir işleme ilişkin parasal kayıp ortaya çıkması veya giderin ya da zararın vuku bulması nedeniyle ekonomik faydanın azalması ihtimali olarak tanımlamaktadır (BDDK 2011a).

Risk kavramı, genellikle kaybetme ve zarar yaşama olasılığını ifade eden bir anlamla birlikte kullanılmaktadır. Bankalar, fon arz ve talepleri karşılaştırarak önemli bir transfer fonksiyonu üstlendiklerinden diğer işletme türleri ile mukayese edildiklerinde daha yoğun risk altında çalışan kuruluşlardır (Tanç ve Altun, 2016). Bankacılıkta hedef, risk ve getiri baskısı altında, likidite ihtiyacını da dikkate alarak uzun vadeli kâr potansiyelini optimize etmek olduğundan, özellikle risk faktörü bankacılık sisteminin önemli bir parçası olarak nitelendirilebilir (Thomas and Weston, 1988). Risk kavramı, bir işletmeye yönelik mali kaybın oluşması ya da gider veya zararın yaşanmasından dolayı iktisadi faydanın azalma olasılığını ifade etmektedir (Zaim, 2005).

Dünyada ve Türkiye’de risk yönetimi gelişimi iki şekilde incelenebilir. Bunlar şu şekildedir:

- Oluşabilecek risklerin tespit edilerek, risklere sebep olan zafiyetlerin ortadan kaldırılması,
- Risk analizleri ile beklenen risklere karşı pasif risk yönetimi ve aktif risk yönetimi.

Risk yönetimi, alanında uzmanlaşmış işletmeler için önemli faaliyetlerden birisidir. Bugüne kadar yapılan ekonometrik çalışmalardan gözlemlediğimiz kadarıyla, risk yönetimi konusunda çalışma yürüten ve çeşitli politikalar geliştiren işletmeler ile çalışma yürütmeyen ve politika geliştirmeyen işletmeler arasında risk sürecini karşılama ve başarı ile yönetme bakımından çok büyük bir ayırım tespit edilmektedir.

Ülkemizde son dönemlerde yaşanan finansal krizlerde, ülke ekonomisi büyük olumsuzluklar yaşamıştır ve krizler ekonomiyi bütünüyle sarsmıştır. Krizlerden etkilenen en önemli mali sektör kuruluşu ise bankalar olmuştur. Günümüzde Türk finans sektöründe risk oluşturan önemli faktörler vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir (Anderson, 2001):

- Artan rekabet,
- Daralan marjlar,
- Kredi portföy kalitesi (kurumsal zorluklar),
- Kanuni düzenleme gereksinimleri,
- Döviz kuru, faiz oranı ve hisse senedi değişkenliği,
- Likidite pozisyonlarındaki büyük farklılıklar,
- Şeffaflık,
- Teknolojik ilerlemeler,
- Finansal piyasaların küreselleşmesi.

Bu faktörler risk kavramının bankacılık sektörü için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ve özellikle birden çok ve birçoğu birbiriyle anlamlı ilişki içerisinde olan bu faktörler bankacılık sektörü yöneticilerinin risk kavramı üzerinde ciddiyetle durmalarını gerektirmektedir. Bankacılık sektörüne özgü risk tanımında beklenen, riskin artmasıyla birlikte getirinin de artmasıdır. Yani, bankacılık sektörü için risk ve fırsat kavramları iç içe kavramlar olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle, bankacılık sektörünün risklerinin iyi, etkin,

sistemli ve düzenli yönetilmesi halinde, riskin karlılığa dönüşeceği varsayımı öne sürülebilir.

2.2. Bankaların Karşılaştığı Riskler

Riskler, literatürde, kaynaklarına göre tasnif edilmektedir. Risklerin tasnifi şu şekilde yapılmaktadır:

- Sistemik riskler
- Sistemik olmayan riskler.

Sistemik riskler, piyasanın kendi iç dinamikleri sonucunda oluşan risklerdir. Sistemik olmayan riskler ise piyasa dışı faktörler sonucunda oluşan risklerdir. Bankaların karşılaştığı riskler yönetilip yönetilememe durumuna göre iki grupta sınıflanmaktadır:

- Kontrol edilebilir riskler,
- Kontrol edilemeyen riskler.

Kontrol edilebilir riskler, riskin azaltılmasına yönelik uygulanan çeşitli tekniklerin kullanılması ya da risk doğuracak işlemlere dair limitlerin konulmasıyla, bankanın zarara uğrama olasılığının azaltılmasının imkânının olduğu riskler olarak açıklanmaktadır. Kontrol edilemeyen riskler ise, kontrol edilebilir risklerin zaman faktörü içerisinde değişikliğe uğrayabileceğine bağlı olarak, herhangi bir teknik veya limit uygulanmasına rağmen gerçekleşme ihtimalinin önceden tahmin edilemediği, ortaya çıktığında gerçekleşen zarar riski olarak açıklanmaktadır.

Riski, beklenen getiriden sapma olarak tanımladığımızda karşımıza temel olarak üç risk kavramı çıkmaktadır:

- Kredi Riski: Sözleşme koşullarına göre kredi anlaşmalarındaki nakit akışlarında karşılaşılan risktir.

- Piyasa Riski: Sahip olunan finansal pozisyonların niteliğine bağlı olarak finansal varlıkların fiyatlanmalarında meydana gelecek değişimlerden ortaya çıkan risktir.
- Operasyonel, Davranışsal veya Çevresel Riskler: Sistemin ve kişilerin bekleneni karşılayamadığında veya içsel ve dışsal etkenlerin beklenmedik şekilde değişmesiyle ortaya çıkan risklerdir (Anderson, 2001).

Literatürde riskler çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur.13, 10 gibi farklı ayrımlar söz konusudur. Ancak bu ayrımlarda birbirinin içerisinde olan ya da birbirini açıklama gücü oldukça yüksek olan riskler ayrı maddeler altında incelenmiştir. Daha sade ve daha anlaşılır olabilmesi açısından bu çalışmada bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler 8 farklı kategoride incelenmektedir:

- Likidite riski,
- Kredi riski,
- Faaliyet riski,
- Operasyonel riski,
- Faiz oranı riski,
- Döviz kuru riski,
- Piyasa riski,
- Ülke riski.

2.2.1. Likidite Riski

Likidite, bankada oluşan nakit fazlasını veya gerekli görüldüğünde yükümlülüklerini karşılayabilme ve diğer müşterilerin taleplerini yerine getirebilme gücü olarak açıklanmaktadır. Likidite riski ise, bankaların bugünkü ve gelecekteki yükümlülüklerini yerine getirememekten kaynaklanan ve gelirinde ve sermaye yapısında ortaya çıkma ihtimali bulunan kayıpları ifade etmektedir. Bu tanımlamadan yola çıkarak, risk ile getiri arasında çok yakın bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Risk arttıkça getirinin artması beklenmektedir. Fakat yüksek getiri

beklentisiyle riski artıran bankaların temerrüde düşme, ödeme güçlüğü çekme, likidite sıkıntısı yaşama gibi sorunlarla karşılaştığı görülmektedir (Ünsal, 2001).

Likiditeyi genel olarak, nakit çıkışlarını zamanında ve eksiksiz karşılayabilecek düzeyde nakde ve nakit oluşturabilme yeteneğine sahip olma durumu olarak açıklayabiliriz. Bu tanımlamadan hareketle likidite riskini de bu nakit çıkışlarına karşı yetersiz kalma durumu olarak ifade edebiliriz. Bankalar likidite riskine iki şekilde maruz kalabilmektedirler (Anderson, 2001):

- Yükümlülüklerindeki azalışı iyi düzenleyememeleri,
- Aktiflerindeki artışı karşılayacak şekilde yeterli kaynak bulundurmamaları.

Likidite riskine maruz kalan bankalar genellikle aktiflerinde taşınmaz bulundurmaktadırlar. Yani bina, fabrika, konut gibi varlıklar bankaların likidite sıkıntısına düşmelerine neden olabilmektedir. Elbette bankalar aktiflerin taşınmaz bulundurabilir fakat bu taşınmazların oranı oldukça önemlidir. Likidite riskini doğuran bir diğer sebepte vade uyumsuzluğudur. Bankaların aktiflerinde yer alan varlıklarının vadelerinin, pasiflerinde yer alan yükümlülüklerinin vadelerinden uzun olması da likidite riskini artırmaktadır.

Özet olarak, bankalar anlık para gereksinimine ihtiyaç duyduklarında, ani mevduat çıkışlarına maruz kaldıklarında, olağan üstü şoklara bağlı olarak nakit ihtiyacı duyduklarında bu nakdi karşılayabilme gücü likidite riskini göstermektedir. Bankalar aktif-pasif vade uyumunu, aktiflerin paraya dönüştürülebilme hızını ve kabiliyetini kontrol ederek bu riske karşı korunabilirler.

2.2.2. Kredi Riski

Tarihsel süreci içerisinde de görüldüğü gibi bankaların en önemli faaliyeti kredi vermektir. Bankalar öz sermayelerinde yer alan nakdi, tasarruf sahiplerinden

toplanan fonu ve yabancı kaynaklardan aldıkları kredileri, banka müşterilerine kredi olarak verirler. Burada bahsedilen kredi riski, verilen kredilerin geri ödenmeme riskidir. Bankalar bu riskten korunabilmek için kredi verirken belirli kriterleri göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Özellikle kredi talep eden şahsın ya da şirketin kredi notunu yani kredibilitesini dikkate alarak kredi talebini değerlendirmelidir (TBB, 1997). Kredi riski bankaların aktiflerini yani bilançolarını, bankanın gelecek stratejilerini, faaliyette bulunulan ülkede bankacılık sektörünün mali yapısını etkilemektedir. Bu kadar geniş etki kapasitesine sahip bir riski banka yöneticileri tarafından iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada öne çıkan bir diğer kavramda kredi disiplini. Kredi disiplini, kredi talep edenlerin krediyi hangi amaçla kullanılacağına tespit edilmesi ve kredi talebinin değerlendirilmesinde bu amacın göz önünde bulundurulmasıdır. Şöyle ki, bir işletme bankadan bir yatırım için kredi talep etmektedir (Anderson, 2001). Banka, kredi talep eden şirketin yatırım planını göz önünde bulundurmalıdır. Yapılan yatırım sonucu şirket katma değer (kar) elde edebilecek midir sorusuna cevap aranmalıdır. Kredi disiplini hem bankaların kredi riskini hem de ülkenin reel ekonomik faaliyetlerini olumlu yönde etkileyebilecektir. Kredi disiplini çerçevesinde kredi değerlendirmesi yapacak kişilerin alanında uzman kişiler olması gerekmektedir (Saunders, 1999).

2.2.3. Faaliyet Riski

Faaliyet riski, bankacılık sektörünün sektör içi faaliyetlerinden oluşan riskleri olarak tanımlanmaktadır. Faaliyet riski doğurabilecek bazı durumlar aşağıda sıralanmıştır (Aloğlu, 2005: 31):

- İç kontrol aksamaları,
- Yönetim hataları,
- Sahtekârlıkların gözden kaçması,
- Teknolojik gelişmelere duyarsız kalmak,
- Gereksiz şubeleşmek,
- Uzmanlık alanı dışında faaliyetlere girişmek,

- Mikro ve makro değişkenleri göz önünde bulundurmadan faaliyetlere devam etmek,
- Gelecek dönem stratejileri üretmemek,
- Mali tablo analizlerini önemsememek gibi.

Faaliyet riski bankaların yönetim kadrolarıyla doğrudan ilişkilidir. Faaliyet riski sonucunda bankalar büyük kayıp ve sıkıntılar yaşayabilir. Bu sebepten ötürü bankacılık sektöründe yönetici kalitesinin büyük öneme sahip olduğunu vurgulayabiliriz.

2.2.4. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, bankanın iç kontrol süreçlerinin, insan kaynaklarının veya mevcut sistemlerinin yetersizliği veya işleyişindeki sorunlar nedeniyle karşılaştığı riskleri ifade etmektedir (Ertürk, 2010). Operasyonel risk kapsam bakımından faaliyet riski ile benzerlik göstermektedir. Fakat operasyonel risk banka dışı bir takım etmenleri de (yangın, sel, deprem, yazılım hataları vb.) bünyesinde barındırmasından ötürü faaliyet riskinden farklılık arz etmektedir. Bir diğer ayrımda operasyonel riskin bizatihi işlem esnasında (bankacılık işlemi, atm işlemi, müşteri ilişkileri vb.) gerçekleşiyor olmasıdır (Aloğlu, 2005: 31).

2.2.5. Faiz Riski

Faiz riski, bankaların aktifleri ile pasifleri arasındaki vade uyumsuzluğundan kaynaklanan riski ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, bankaların bilançolarında varlıklar kısmında yer alan kredi ve menkul kıymetlerin vade süresinin, kaynaklar kısmında yer alan mevduat ve mevduat dışı kaynakların vade sürelerinden farklılaşması sebebiyle karşı karşıya kaldıkları riske faiz riski denilmektedir. Örneğin; 2 yıl vadeli 100.000.000 TL değerinde mevduat ve ihraç etmiş olduğu borç senetleri bulunan banka, 100.000.000 TL'yi 4 yıl vadeli krediler

şeklinde müşterilerine verdiğini düşünelim. Görüldüğü gibi banka yükümlülüğünü 2 yıl sonra ödemek zorundadır. Fakat verdiği kredilerin karşılığını 4 yıl sonra alacaktır. Ve bankanın borçlanma maliyetinin yıllık %10, borç verme maliyetinin ise yıllık %12 olduğunu varsayalım. Birinci yılın sonuna geldiğimizde banka borçlanma maliyetinden yani faiz haddinden 2.000.000 TL kar elde edecektir. Bu durum, borçlanma süresi 2 yıl olduğu için 2. yıl da devam edecektir. Fakat üçüncü yılda banka yeniden borçlanma yoluna gitmek istediğinde, daha doğrusu 2 yıl vadeli borcunu kapatmak için kaynak bulmak amacıyla yeni menkul kıymet ihracı yaptığında faizlerin kesinlikle %10 olacağı garanti edilemez. Hâlbuki 100.000.000 TL'yi 4 yıl vadeyle borç vermiş ve 4 yıllık faizleri peşinen belirlemiştir. 3. yıl borçlanma maliyetinin yani faizlerin %13 olduğunu varsayalım. Bu durumda banka 1.000.000 TL zarar edecektir. İşte bu durum bankaların faiz riskini göstermektedir.

Bankaların faiz riskine karşı alabilecekleri bazı önlemler aşağıdaki gibidir:

- Vadeler mümkün olduğunca eşitlenmelidir,
- Risklerin türev enstrümanlar kullanılarak önüne geçilmesidir.

2.2.6. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski, döviz kurundaki değişimler karısında bankaların yabancı para varlık ve yükümlülüklerinde meydana gelebilecek değişimleri ifade etmektedir. Örneğin; bir banka ABD Doları cinsinden bir yıl vadeli borçlanmış olsun. ABD Dolar kurundaki artış bankanın yükümlülüğünü de TL cinsinden artıracaktır. Çünkü banka bir dolar alabilmek için artık daha fazla TL ödemek zorunda kalacaktır. Tam tersi örnek de geçerlidir. Banka ABD Doları cinsinden kredi vermiş olsun, Kredinin vadesi gelmeden ABD Dolar kurunda bir düşüş söz konusu olursa bankanın TL cinsinden kredi değeri düşmüş olacaktır. Çünkü TL, Dolar karşısında daha değerlidir ve banka elindeki Dolarları daha düşük bir fiyatta TL'ye çevirmiş olacaktır. Döviz kuru riskinde faiz riski de söz konusu olabilir. Yani yabancı para cinsinden varlıklarda ve kaynaklarda yaşanabilecek vade uyumsuzluğu hem faiz riskini hem de

döviz kuru riskini beraberinde getirecektir. Döviz kuru riskine karşı bankalar, kur tahminlemesi yaparak, döviz vade uyumu sağlayarak, riskli dönemlerde riski önceden tespit edip yabancı para işlemlerini dengeleyerek riske karşı önlem alabilmektedirler.

2.2.7. Piyasa Riski

Piyasa riski, bankaların bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirdiği esnada faiz hadlerinde, döviz kurlarında ve varlık fiyatlarında meydana gelecek değişimleri ifade etmektedir. Piyasa riski genellikle bankaların kısa vadeli işlemlerinde (gün, ay, yıl) meydana gelebilecek riskleri kapsamaktadır. Örneğin; bir bankanın günlük yatırım işlemlerinden sorumlu yöneticisi BIST100 Endeksinin gelecekte yükseleceğini düşünerek Future sözleşmesi aldığını varsayalım. Sözleşme vadesi gelmeden BIST 100 olağan dışı gelişmelerden ötürü aşağı yönlü sert bir hareket gerçekleştirmiş olsun. Yaşanan bu kırılma sonrası banka çok büyük bir zararla karşılaşacaktır. Bankalar, piyasa risklerinden korunmak için küresel piyasaları, yerel piyasaları ve her iki piyasa arasındaki etkileşimi iyi incelemek zorundadır. Ayrıca bankalar, piyasa riskini tespit edebilmek amacıyla geliştirilmiş istatistikî modeller kullanabilmektedirler.

2.2.8. Ülke Riski

Ülke riski, yabancı tedarikçiler, yatırımcılar tarafından verilen kredilerin, satın alınan menkul kıymetlerin ve bu kıymetlerden doğan ödeme tutarlarının ülke yönetimi tarafından alıkonmasını yani yabancı yatırımcılara ödenmemesini ifade eder. Böylesi bir durumda bankaların yapabilecekleri pek bir şey yoktur. Çünkü ülke yönetimine karşı yani siyasi otoritelere karşı koyabilme güçleri bulunmamaktadır. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde bankalar müşterilerinin haklarını korumak adına vade iyileştirmesi, faiz oranı iyileştirmesi gibi bir takım çözümler üretebilir. Ayrıca bankalar ilgili ülkelerle anlaşma yoluna gidebilir ya da hukukî haklarını kullanabilir.

2.3. Türkiye’de Bankalar Üzerinde Denetim Yapan Kurumlar

1980 yılında itibaren ekonomi politikalarında yaşanan değişim ile birlikte özelleştirme uygulamaları ve deregülasyon vasıtasıyla birçok sınırlama kaldırılmış, kamu bünyesinde yer alan kurumlar özelleştirilmiş, tekel statüsündeki kurumlar dahi özelleştirme kapsamına alınmıştır. Liberalizasyon politikalarının bir gereği olan bu uygulamalar beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, tüm ekonomik grupları ilgilendiren bankacılık sektörünün de içinde bulunduğu bazı hayati kurumlarda kamu etkisinin azaltılması ya da tamamıyla özel sektöre devredilmesi tam rekabet koşullarının oluşmadığı ve serbest piyasa koşullarına tam olarak geçilmediği bir dönemde büyük bir boşluk oluşturmasıdır (Minibaş, 2003: 22).

Hiçbir ekonomik sistem oluşan boşluklarla varlığını devam ettiremediğinden dolayı bu boşluklar çeşitli “Bağımsız Düzenleyici Kurumlar” tarafından doldurulmuştur. Düzenleme yetkilerinin bu kurumlara verilmesinin başlıca nedenleri aşağıdaki gibidir:

- Siyasete olan güvensizlik,
- Siyasi etkilerden arındırmak,
- Sektörlere ait teknik uzmanlıkların sağlanması
- Koordinasyon
- Tasnif.

“Bağımsız Düzenleyici Kurumlar” genel itibariyle; belirli ve sınırlı bir sayıda karar verme yetkisine sahip kurul tarafından oluşan, kanunlar tarafından verilen belirli düzenleme ve denetleme yetkilerine sahip, mali ve idari bağımsızlığa sahip, yetkilerini kendi sınırları içerisinde özgür ve etkin olarak kullanabilen, yasalar çerçevesinde belirtilen hesap mercilerine hesap veren (denetlenme) tüzel kişiliğe sahip kurumlardır (Karacan, 2017: 23–110).

Doğrudan ve dolaylı düzenleyici ve denetleyici kurumlar aşağıdaki gibidir:

- Merkez Bankası
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
- Sermaye Piyasası Kurulu
- Türkiye Bankalar Birliği
- Hazine Müsteşarlığı
- Özel Finans Kurumları Birliği

2.3.1. Merkez Bankası

Merkez bankaları;

- Para basmak,
- Para politikalarını uygulamak,
- Ekonomilerin sağlıklı işlemesine yardımcı olmak

Gibi görevlerinden ötürü ülke ekonomileri için hayati öneme sahiptir. Merkez bankalarının aldığı kararlar ve bankanın kurumsal yapısı ve işleyişi ülkenin bulunmuş olduğu siyasal ve sosyal durum ile yakından ilişkilidir (Canbaş ve Doğukanlı, 1997: 130). Son yıllarda etkisi giderek artan küreselleşme ile birlikte yerel etkileri yanına uluslararası etkiler de katılmıştır. Tüm bu süreçler tarihsel perspektiften bakıldığında merkez bankalarının görevlerini ve sorumluluklarını geliştirmiş ve değiştirmiştir. Genel tanımlama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) için de geçerliliğini korumaktadır. Zira, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da tarihsel süreci içerisinde değişmiş ve gelişmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın günümüzde üstlenmiş olduğu görevler aşağıdaki gibidir (Kaya, 2012: 90-92):

- Açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek,
- Hükümetle birlikte TL'nin iç ve dış piyasalarda ki değerini korumak için gerekli olan önlem ve tedbirleri almak,

- Bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve genel hazır para ile ilgili usul ve esasları belirlemek,
- Reeskont ve avans işlemleri gerçekleştirmek,
- Ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- TL'nin hacim ve tedavülünü düzenlemek,
- Ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak,
- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak,
- Mali piyasaları takip etmek,
- Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile Özel Finans Kurumları'ndaki (ÖFK) katılma hesaplarının vadelerini belirlemek.

Banknot ihraç izni ve tekeli Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın elinde bulunmaktadır. Banka ihtiyaç duyduğu ve gerekli gördüğü takdirde piyasadaki banknotları yeni emisyonlarla değiştirme yetkisinde sahiptir. TCMB, enflasyon hedeflemesi ve bu hedeflemeye uygun politikaları geliştirir. Geliştirilen politikalar hükümetle birlikte uygulanır. Banka, son kredi merciidir. Bu özelliği ile bankalara kredi sağlamaktadır (Erçel, 1999, 24). Merkez bankalarının sağlıklı işlemleri için aşağıdaki başlıca bağımsızlık kriterlerinin sağlanması gerekmektedir:

- Merkez bankaları siyasi müdahalelere maruz kalmamalıdır,
- Siyasi baskı, toplumsal baskı kurulmamalıdır,
- Yöneticileri teknik işleri dışında başka bir görevde bulunmamalıdır,
- Kararları iptal edilmemelidir,
- Yöneticileri bağımsız ve yetkin olmalıdır.

2.3.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 82. maddesi "Kamu tüzel kişiliğini haiz ve mali özerkliğe sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur.

Kurumun merkezi Ankara'dadır. Kurum, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve Başkanlıktan oluşur." Kurum, kanunlar ve mevzuatlar çerçevesinde kendisine verilen düzenleme ve denetleme kapsamındaki görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi kurumun kararlarına etki etmek amacıyla talimat veremez. Kurumun en öncelikli amacı Bankalar Kanunu'nun uygulanmasını sağlamaktır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, kurumun karar organıdır. Kurul, biri başkan, biri ikinci başkan olmak üzere yedi üyeden oluşur. Kurul Başkanı Kurumun da başkanıdır. Kurumun karar organı bu yedi kişilik kurul üyeleridir. Kurul en az haftada bir defa olmak üzere, gerekli hâllerde en az beş üyenin bulunması hâlinde toplanır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) başlıca ve genel görevleri aşağıdaki gibidir:

- Finansal piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak,
- Kredi sisteminin sağlıklı işlemesi,
- Finansal sektörün gelişmesi,
- Tasarruf sahiplerinin tasarruflarının kanunlar çerçevesinde korunması,
- Bankaların kuruluş, şubeleşme, faaliyetlerine başlama süreçlerinin yönetilmesi ve takip edilmesi,
- Bankaların kuruluşu ve faaliyetlerine başlaması sonrası tüm süreçlerinin yasalara ve kanunlara uygunluğunun test edilmesi ve denetlenmesi.

2.3.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF), tasarruf sahiplerinin haklarını yolsuzluk ve usulsüzlüklerden korumak amacıyla kurulmuş bir devlet kurumudur. İlk olarak T.C. Merkez Bankası bünyesinde iken daha sonra Başbakanlık'a bağlı olarak faaliyet göstermiş, son olarak da Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.

TSMF'nin başlıca görevleri aşağıdaki gibidir:

- Tasarruf sahiplerinin haklarını ve tasarruflarını korumak,
- Bankalardaki fonları takip etmek ve gerekli görüldüğü durumlarda yönetmek,
- BDDK tarafından bankacılık faaliyetlerine son verilen kuruluşların yetkileri ve mali varlıklarını yönetmek,
- El konulan veya BDDK tarafından faaliyetleri noktalan bankalardaki tasarruf sahiplerine ait olan mevduatları yönetmek ve hak sahiplerine haklarını iade etmek.

2.3.4. Sermaye Piyasası Kurulu

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak ve sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek amacıyla 1981 yılında çıkarılan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulmuştur. Söz konusu Kanunu yürürlükten kaldıran 6/12/2012 tarihli ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile Kurulun görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir.

Kurul idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisidir ve kendisine verilen görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Kurulun ilgili olduğu Bakan, Başbakan tarafından görevlendirilen Bakan'dır. Kurulun merkezi İstanbul'dadır.

Sermaye piyasasının güven açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını ve tasarruf sahiplerinin yani yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlamak hedefleri doğrultusunda, Kurulun temel amaçları;

- Sermaye piyasalarının ve kurumlarının işleyiş kurallarını belirlemek,
- Piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamak,

- Sermaye piyasasına yatırım yapan tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak,
- Piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamaktır.

Kurul bu hedeflere Kanun, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlemeler yaparak, piyasaların gözetim ve denetimini sağlayarak ulaşmaya çalışmaktadır. (SPK, 2018)

2.3.5. Türkiye Bankalar Birliği

Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Bankacılık Kanunu'nun 79. maddesi hükümlerine göre 1958 yılında kurulmuştur. TBB, tüzel kişiliği haiz kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Birliğin yönetim merkezi İstanbul'da bulunmaktadır (TBB, 2018).

TBB'nin başlıca amaç ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir (TBB, 2018):

- Serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde, bankacılık düzenleme ilke ve kuralları doğrultusunda bankaların hak ve menfaatlerini savunmak,
- Bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak,
- Rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir.

2.3.6. Hazine Müsteşarlığı

Hazine Müsteşarlığı, 1983 yılında kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı Türkiye'nin hazinesinin yönetiminden sorumlu devlet kurumu

olarak faaliyet yürütmekteydi. Kurum, 2018 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

2.3.7. Finansal Kurumlar Birliği

(Özel) Finansal Kurumlar Birliği, tüzel kişiliği sahip ve bir kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşudur. Birlik, 29 Mayıs 2001 tarihli ve 24416 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 12 Mayıs 2001 tarihli ve 4672 sayılı Kanun ile Bankalar Kanunu'ndaki yerini almıştır (Ertay, 2014: 47).

Birlik, kendisine ilgili Kanunlar çerçevesinde verilen iş ve işlemleri gerçekleştirmek üzere tüzel kişiliği sahip ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olarak, özel finans kurumlarının faaliyet işlemlerine uygun şekilde çalışmalarını ve mesleğın gelişmesini sağlamak, malî kurum olmanın gerektirdiği saygınlık, düzen ve birlik içinde ekonominin gereksinimlerine ve ekonomik hedeflere uygun olarak çalışmalarını sağlamak, özel finans kurumları arasındaki haksız rekabeti engellemek amacıyla gerekli bütün tedbirleri almak ve uygulamak, ilan ve reklamlarında özel finans kurumlarının uyacakları esas ve koşulları tür, şekil, nitelik ve nicelik bakımından Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek amacıyla kurulmuştur. Faaliyet izni alan özel finans kurumları, izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde Birliğe üye olmak mecburiyetindedir (Battal, 1999: 4-12).

ÖFKB, 21.11.2012 tarihinden itibaren Finansal Kurumlar Birliği olarak çalışmalarına devam etmektedir. Birliğin resmi web sitesinde (www.fkb.org.tr) yer alan tanım ve görevleri şu şekildedir: Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Birliği 21.11.2012 tarih, 6361 no’lu Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu’nun ilgili maddelerine göre teşekkül eden, tüzel kişiliği haiz, kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Kurumsal yapısı itibariyle Türkiye ekonomisinin üretim, satış ve tüketim kanallarının üçünde de yer alan sektörler birliğinin çatı kuruluşudur.

İlgili kanunla gelen düzenlemeye göre, birliğin görev ve yetkileri şu şekildedir:

- Mesleğin gelişmesini temin etmek, üyelerin birlik ve dayanışmasını artırmak, eğitim, tanıtım ve araştırma faaliyetlerinde bulunmakla,
- Meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamakla,
- Üyelerinin uyacakları meslek ilkeleri ve standartlarını belirlemekle,
- İlgili mevzuat uyarınca alınan kararlar ile Kurumca alınması istenilen tedbirleri üyelerine duyurmakla,
- Üyeleri arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli her türlü tedbiri almak ve uygulamakla,
- Üyelerin ilan ve reklamlarında uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarı itibarıyla tespit etmekle,
- Üyelerinin ortak menfaatlerini ilgilendiren konularda yönetim kurulu kararına istinaden dava açmakla,
- Üyeleri arasında ortak projelere ilişkin iş birliğini temin etmekle,
- Bu Kanunda sayılan diğer görevleri yerine getirmekle,

görevli ve yetkilidir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Finans sektörünün kalbi olan ve reel sektörün de en büyük ve en önemli arz kaynağı olan bankalar ülke ve dünya ekonomileri için çok büyük bir öneme sahiptir. Bu önem, araştırmacıları ve alanında uzman bilim insanlarını, bankaların karlılığı ve performansı üzerine araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Ho ve Saunders'in (1981), net faiz marjını (NIM) etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışma literatürde bu alanda yapılan çalışmalara öncülük etmiştir. Bu çalışmada, piyasalardaki rekabet derecesi ve faiz oranı riskinin, NIM'in iki temel bileşeni olduğu vurgulanmıştır. McShane ve Sharpe (1985), NIM ile faiz oranı riski arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Allen (1988), NIM'in kredi riskinden önemli derecede etkilendiğini ifade etmiştir. Angbazo (1997), çalışmasında faiz oranı riski ile kredi riskini birlikte göz önünde bulundurmuştur.

Staikouras ve Wood (2004), Avrupa'da faaliyet gösteren 685 ticari bankanın 1994-1998 dönemi verilerinden yararlanarak bankaların karlılığını etkileyen faktörleri panel veri analizi yöntemiyle test etmeyi amaçlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak ROA bağımlı değişkeni kullanılmıştır. Karlılığı etkilediği varsayımıyla çalışmaya; aktif büyüklüğü, toplam krediler/toplam aktifler, faaliyet giderleri/toplam aktifler, (faize duyarlı aktifler/faize duyarlı borçlar)/toplam aktifler, öz kaynaklar/toplam aktifler, özel karşılıklar/toplam krediler, banka pazar payı, herfindahl indeksi, faiz oranları, faiz oranları değişkenliği, GSMH, kişi başına düşen GSMH bağımsız değişkenleri dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ROA'yı; aktif büyüklüğü, (faize duyarlı aktifler/ faize duyarlı borçlar)/toplam aktifler, öz kaynaklar/toplam aktifler ve faiz oranlarına ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; toplam krediler/toplam aktifler, faaliyet giderleri/toplam aktifler, özel karşılıklar/toplam krediler, faiz oranları değişkenliği ve GSMH'ya ilişkin katsayılar ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Kosmidou (2008), Yunanistan'da faaliyet gösteren 23 ticaret bankasının 1990-2002 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak bankaların karlılığını panel

veri analizi yöntemini kullanarak ölçmeyi amaçlamıştır. Karlılık ölçütü olarak ROA bağımlı değişkeni kullanılmıştır. Karlılığa etki ettiği varsayımı ile; toplam giderler / toplam gelirleri, öz kaynaklar/toplam aktifler, toplam krediler, özel karşılıklar/toplam krediler, aktif büyüklüğü, GSMH, enflasyon oranı, piyasa kapitalizasyonu/bankaların toplam aktifleri, toplam bankacılık aktifleri/GSMH ve yoğunlaşma çalışmaya bağımsız değişkenler olarak dâhil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ROA'yı; öz kaynaklar/toplam aktifler, aktif büyüklüğü ve GSMH değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; toplam giderler/toplam gelirler, özel karşılıklar/toplam krediler, enflasyon oranı, piyasa kapitalizasyonu/bankaların toplam aktifleri, toplam bankacılık aktifleri/GSMH ve yoğunlaşma değişkenlerine ilişkin katsayılar ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Sufian ve Habibullah (2009), Çin'de faaliyet gösteren 220 ticaret bankasının 2000-2005 dönemi verilerinden yararlanarak bankaların karlılığını etkileyen faktörleri panel veri regresyon analizi (sabit etkiler modeli) yöntemiyle belirlemeyi amaçlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak, ROA bağımlı değişkeni kullanılmıştır. Çalışmaya bağımsız değişkenler olarak da; toplam krediler/toplam aktifler, aktif büyüklüğü, özel karşılıklar/toplam krediler, faiz dışı gelirler (net)/toplam aktifler, faiz dışı giderler/toplam aktifler, öz kaynaklar/toplam aktifler, GSMH, enflasyon oranı, para arzındaki artış değişkenleri dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ROA'yı; faiz dışı gelirler (net)/toplam aktifler, öz kaynaklar/toplam aktifler ve GSMH değişkenlerine ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, aktif büyüklüğü, faiz dışı giderler/toplam aktifler ve para arzındaki artış değişkenlerine ilişkin katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir.

Dietrich ve Wanzenried (2010), İsviçre'de faaliyet gösteren 453 ticaret bankasının 1999-2009 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak bankaların karlılığını panel veri regresyon analizi yöntemini kullanarak belirlemeyi amaçlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak ROA ve ROE bağımlı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmaya bağımsız değişkenler olarak; öz kaynaklar/toplam aktifler, toplam giderler/toplam gelirler, özel karşılıklar/toplam krediler, mevduatlardaki artış,

banka borçlanma hacmi/piyasa borçlanma hacmi, aktif büyüklüğü, toplam faiz geliri/toplam gelir, faiz giderleri/mevduat, bankanın yaşı, kamu bankası olması, halka açık banka olması, yabancı banka olması dâhil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ROA'yı; öz kaynaklar/toplam aktifler, bankanın yaşı değişkenleri anlamlı ve pozitif, toplam giderler/toplam gelirler, özel karşılıklar/toplam krediler, toplam faiz geliri/toplam gelir ve kamu bankası olması değişkenleri ise anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir. Analiz sonuçlarına göre; bankanın yaşı arttıkça ROE de artmaktadır. Bankanın, kamu bankası olması ve halka açık banka olması ve bunların yanında öz kaynaklar/toplam aktifler, toplam giderler/toplam gelirler, banka borçlanma hacmi/piyasa borçlanma hacmi, toplam faiz geliri/toplam gelir değişkenlerindeki artışlar ise ROE'yi azaltmaktadır.

Taşkın (2011), Türk bankacılık sektöründe 1995-2009 döneminde faaliyet gösteren ticari bankaların karlılığını etkileyen içsel ve dışsal faktörleri panel veri analizi yöntemiyle belirlemeyi amaçlamıştır. Karlılık ölçütü olarak ROA, ROE ve NIM kullanılmıştır. Karlılığı etkilediği varsayılan içsel faktörler olarak; toplam krediler/toplam aktifler, aktif büyüklüğü, özkaynaklar/toplam aktifler, özel karşılıklar/toplam krediler, personel giderleri/toplam gelirler, bilanço dışı faaliyetler/toplam aktifler ve yabancı banka bağımsız değişkenleri, dışsal faktörler olarak da; kişi başına düşen GSMH, sanayi üretim endeksi, faiz oranı, enflasyon oranı ve 2001 krizi bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ROA'yı, özel karşılıklar/toplam krediler ve personel giderleri/toplam gelirler bağımsız değişkenlerine ilişkin katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı; bilanço dışı faaliyetler/toplam aktifler ve sanayi üretim endeksi değişkenlerine ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. ROE'yi, özkaynaklar/toplam aktifler ve özel karşılıklar/toplam krediler değişkenlerine ilişkin katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, bilanço dışı faaliyetler/toplam aktifler değişkenlerine ilişkin katsayılar ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. NIM'i, yabancı banka ve bilanço dışı faaliyetler/toplam aktifler değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, toplam krediler/toplam aktifler ve aktif büyüklüğü değişkenleri ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yazarlar,

öz kaynaklar/toplam aktifler oranının modellerin çoğunda istatistiksel olarak anlamlı çıkmasına vurgu yaparak sermaye yeterliliğinin bankacılık sektörü açısından önemine değinmişlerdir. Bankaların ölçek ekonomisinden uzaklaşmasının performansı olumsuz yönde etkilediği ve risklerin karlılığa negatif yönde etki ettiği belirtilmiştir. Çalışmada makro değişkenlerden çok mikro değişkenlerin karlılık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gülhan ve Uzunlar (2011), Türkiye'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı sermayeli ticaret bankalarının 1990-2008 dönemi verilerini kullanarak bankaların karlılığını etkileyen sektörel, içsel ve dışsal faktörleri panel veri analizi kullanarak belirlemişlerdir. Çalışmada karlılık ölçütü olarak; ROA'yı kullanmışlardır. Bağımsız değişkenler olarak da; öz kaynaklar/toplam aktifler, personel giderleri/toplam aktifler, likit varlıklar/toplam aktifler, menkul kıymet/toplam aktifler, takipteki krediler/toplam krediler, aktif büyüklüğü, enflasyon, GSYİH büyüme oranı, sektör payı ve yoğunlaşma kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ROA'yı, öz kaynaklar/toplam aktifler, menkul kıymet/toplam aktifler, GSYİH ve yoğunlaşma değişkenleri pozitif yönde; personel giderleri/toplam aktifler, likit varlıklar/toplam aktifler, takipteki krediler/toplam krediler, aktif büyüklüğü, enflasyon ve sektör payı değişkenleri ise negatif yönde etkilemektedir.

İskenderoğlu, Atioğlu ve Karadeniz (2012), çalışmalarında BIST'de işlem gören 13 ticaret bankasının 2004-2009 yılları arasındaki çeyrek dönemlik finansal panel veri setinden yararlanmışlardır. Veri setinin çözümlenmesi amacıyla havuzlanmış regresyon modeli ve ArellanoBover/Blundell-Bond sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanılmıştır. Karlılık ölçütü olarak ROA ve ROE bağımlı değişkenleri dikkate alınmıştır. Karlılığa etkisi olduğu düşünülerek çalışmaya dahil edilen bağımsız değişkenler olarak da; bir önceki dönemdeki aktif karlılık, bir önceki dönemdeki öz kaynak karlılığı, mevduat/öz kaynak, (mevduat+alınan krediler)/öz kaynak, mevduat/toplam aktifler, (mevduat+alınan krediler)/toplam aktifler, aktif büyüklüğü, öz kaynak büyüklüğü, aktifteki artış, öz kaynaktaki artış ve kurumlar vergisi oranı kullanılmıştır. Analiz

sonuçlarına göre, ROA'yı; bir önceki dönemdeki ROA, aktif büyüklüğü, özkaynak büyüklüğü pozitif, mevduat/özkaynak, (mevduat + alınan krediler)/özkaynak ve mevduat/toplam aktifler bağımsız değişkenlerine ilişkin katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilemektedir. ROE'yi ise; bir önceki dönemdeki özkaynak karlılığı, aktif büyüklüğü, özkaynak büyüklüğü, aktiflerdeki artış ve özkaynaktaki artış değişkenlerine ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, mevduat/özkaynak ve mevduat/toplam aktifler değişkenlerine ilişkin katsayılar ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilemektedir. Araştırmacılar, çalışmada incelenmeyen 2008 krizinin karlılık üzerinde etki oluşturabileceğine dikkat çekmişlerdir. Finansal krizlerin karlılık üzerine etkilerinin yeni çalışmalarda ele alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Samırkaş, Evcı ve Ergün (2014), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticaret bankalarının 2003-2012 yılları arası aylık verilerinden yararlanarak, bankaların karlılığını etkileyen, bankaya özgü faktörleri ve makroekonomik faktörleri panel veri analiziyle belirlemeyi amaçlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak, ROA ve ROE bağımlı değişkenleri kullanılmıştır. Karlılığı etkilediği düşünülen bağımsız değişkenler olarak; toplam özkaynak/toplam aktif, menkul değerler toplamı/toplam aktif, takipteki alacaklar toplamı(net)/toplam aktif, faiz dışı gelir/toplam aktif, % değişim (cari) GSYİH, % değişim 1 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranları, fiyat endeksi (tüketici) (2003=100) % değişim kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, ROA'yı önemli ölçüde etkileyen bağımsız değişkenin faiz dışı gelir/toplam aktif olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ROA'yı, toplam özkaynak/toplam aktif değişkeninin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, % değişim 1 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranları değişkeninin ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilediği gözlemlenmiştir. ROE'yi önemli ölçüde etkileyen değişkenin faiz dışı gelir/toplam aktif olduğu analiz sonuçlarından elde edilmiştir. Faiz dışı gelir/toplam aktif oranının yanı sıra toplam özkaynak/toplam aktif değişkeninin de ROE'yi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilediğine analiz sonuçlarından ulaşılmıştır. Yazarlar, yapılan çalışmada öz kaynak karlılığı ile makroekonomik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Araştırmacılar, ilgili dönemlerde sermaye yeterlilik rasyosundaki düzenli artışa dikkat çekmişlerdir. Bu artışın en önemli nedeni olarak da, 2002 yılından itibaren bankacılık sektöründe gözlemlenen yeniden yapılanma gösterilmiştir. Sermaye yeterlilik rasyosundaki bu iyileşmenin bankaların içsel ve dışsal şoklara karşı daha dirençli olmalarını sağladığı vurgusu yapılmıştır. Yazarlar, bankaların toplam aktif içerisindeki sermaye paylarını artırılarak risklere karşı korunabilecekleri ve karlılıklarını artıracabilecekleri tavsiyesinde bulunmuşlardır.

Güneş (2015), Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel yerli ve özel yabancı sermayeli 22 ticaret bankasının 2002-2012 dönemine ait verilerini kullanarak, ilgili bankaların, karlılıklarını etkileyen içsel, dışsal ve sektörel faktörleri panel veri analizi kullanarak test etmiştir. Araştırmacı karlılık ölçütü olarak, ROA ve öz kaynak karlılığı (ROE) bağımlı değişkenlerini kullanılmıştır. Karlılığı etkileyen içsel faktörler olarak; büyüklük, sermaye, risk yönetimi (toplam krediler ve alacaklar/toplam aktifler), gider yönetimi (personel giderleri/toplam aktifler), takipteki krediler (takipteki krediler toplamı/toplam krediler) ve likidite (likit aktifler/toplam aktifler) bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Karlılığı etkileyen dışsal faktörler olarak; enflasyon ve GSYH bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Son olarak, karlılığı etkileyen sektörel faktörler olarak da; yoğunlaşma (aktif büyüklüğü en büyük ilk beş bankanın toplam aktifleri/sektördeki tüm bankaların toplam aktifleri) bağımsız değişkeni kullanılmıştır. Analiz sonucunda; ROA’nın, büyüklük, sermaye ve enflasyon bağımsız değişkenlerine ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; takipteki krediler ile ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkide olduğu gözlemlenmiştir. ROE, sermaye ve enflasyon bağımsız değişkenlerine ilişkin katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir. Çalışmada, öz sermayenin Türk bankalarının karlılığını pozitif yönde etkilediğine vurgu yapılmıştır. Literatürde yer alan diğer çalışmalarda olduğu gibi, öz sermaye ile finanse edilen ya da borçlanma oranı düşük olan bankaların daha karlı olabilecekleri aktarılmıştır. Sermaye yapısı güçlü olan bankalara tasarruf sahipleri tarafından daha fazla güven duyulacağı ve bu güvenin sonucunda bankaların daha fazla mevduat toplayarak kredi talep edenlere kredi sağlayabilecekleri çıkarımında bulunulmuştur.

Olağandışı şoklara karşı tedbirli ve hazırlıklı olabilmek için bankaların öz sermaye oranının artırılması ve sermaye yeterlilik oranının olabildiğince sınır bölgesinin (%8) üzerinde tutulması tavsiye edilmiştir. Analiz sonuçlarının diğer önemli çıktıları ise, banka yönetiminin güçlendirilerek; faaliyet giderlerinin düşürülmesi, personel verimliliğinin artırılması, takipteki kredi oranının düşürülmesi için çalışmaların yapılması, aktif kalitesinin yüksek tutulması için politikalar geliştirilmesi, likidite yönetiminin iyi yapılması ve enflasyon, faiz gibi değişkenlerin tahminlenmesinin ve öngürüsünün yapılmasıdır.

Saldanlı ve Aydın (2016), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 23 ticaret bankasının 2004-2014 dönemine ilişkin karlılıklarını etkileyen içsel faktörleri panel veri analizi kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada, karlılık ölçütü olarak ROA ve ROE bağımlı değişkenleri kullanılmıştır. Karlılığı test etmek için bağımsız değişkenler olarak da; öz kaynaklar/toplam aktifler, likit aktifler/kısa vadeli yükümlülükler, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, faiz gelirleri/faiz giderleri, (personel gideri + kıdem tazminatı)/toplam aktifler rasyoları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, öz kaynaklar/toplam aktifler ve faiz gelirleri/faiz giderleri değişkenlerinin bankaların ROA üzerinde pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Çalışmada temel alınan 2014 yılsonu verilerine göre sermaye yeterliliği rasyosunun Türk bankacılık sektörü için %16,9 çıkmış olması, Türk bankacılık sektörünün Basel II ve Basel III kriterlerinde yer alan %8 alt sınırının 2 katı üzerinde olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar tarafından, bu göstergelerin Türk bankacılık sektörünün öz sermaye yapısının güçlü ve ROA'nın yüksek olmasını sağladığı vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, faiz dışı gelirler (net)/toplam aktifler değişkeninin ROA ve ROE üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmacılar, bu durumu araştırma kapsamında ele alınan dönemde ülke ekonomisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak faiz gelirlerinin düşmesiyle birlikte bankaların alternatif (faiz dışı) gelir kaynaklarına yönelmesiyle açıklamışlardır.

Sevim ve Eyüboğlu (2016), 2002-2013 döneminde BIST’de işlem gören 13 ticari bankanın verilerinden yararlanarak bankaların karlılığını etkileyen içsel faktörleri panel veri analizi yöntemini kullanarak belirlemeyi amaçlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak ROA ve ROE bağımlı değişkenleri kullanılmıştır. Bağımlı değişkenleri etkilediği varsayılan ve çalışmada test edilen bağımsız değişkenler olarak da; aktif büyüme oranı, aktiflerin net faiz getirisi, likit aktifler/toplam aktifler, kredilerden alınan faizler/ortalama krediler, kredilerdeki büyüme, kredilerin ortalama getirisi, krediler/toplam aktifler, mevduattaki artış, öz sermaye/toplam aktifler, öz sermaye/mevduatlar, öz sermaye/krediler kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; aktiflerin net faiz getirisi ve faizler/ortalama krediler bağımsız değişkenleri ROA’yı ve öz kaynak karlılığını pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kredilerin ortalama getirisi ve krediler/toplam aktifler değişkenleri ise ROA’yı ve ROE’yi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Buğan, Kılıç ve Reis (2016), Türkiye’de faaliyet gösteren ve payları BIST işlem gören 14 ticaret bankasının 2009-2013 dönemi için karlılıklarını etkileyen içsel ve dışsal faktörleri panel veri analizi kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Karlılık ölçütü olarak, ROA ve NIM bağımlı değişkenlerini kullanmışlardır. Karlılığı etkileyen bağımsız değişkenlerden içsel faktörler olarak; kaldıraç oranı (borç toplamı/aktif toplamı), likidite oranı (kredi ve alacaklar/aktif toplamı), faaliyet giderleri oranı (diğer faaliyet giderleri/aktif toplamı), kredi/mevduat oranı (kredi ve alacaklar/mevduat toplamı) kullanılırken, dışsal faktörler olarak da; TUFİ, GSYH ve piyasa kapitalizasyonu [(dolaşımdaki pay senedi sayısı x kapanış fiyatı)/GSYİH)] kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, ROA’yı, kaldıraç oranı ve kredi/mevduat oranının negatif, piyasa kapitalizasyonunun ise pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. NIM değişkenini ise kaldıraç oranı, kredi/mevduat oranı, piyasa kapitalizasyonu ve GSYH değişkenlerinin negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmacılar, kaldıraç oranının karlılık üzerine negatif etkisinin bulunmasına atıf yaparak, bankacılık sektöründe borç miktarının artmasının karlılığa olumsuz yönde etki yapacağını vurgulamışlardır. Olağanüstü dönemlerde ödeme gücüne düşmek

istemeyen bankaların daha yüksek öz sermaye ile faaliyetlerine devam etmesi gerekliliğine değinilmiştir. Kredi/mevduat oranındaki artışın karlılığı negatif etkilediği, bu duruma paydada yer alan mevduatlardaki azalışın (düşüklüğün) sebep olabileceği öngörüsü belirtilmiştir. Piyasa kapitalizasyonunun rekabetten dolayı NIM'i daralttığı; temerrüde düşme riskinden koruduğu ve borçlanma maliyetlerini azalttığı için de karlılığı artırdığı ifade edilmiştir. Çalışmada, GSYH'nin ROA üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, NIM'i ise anlamlı ve negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Bu durumun, GSYH'deki artışın ve ülke ekonomisindeki istikrarın kredi arz ve talebinde artış meydana getireceği beklentisine zıt yönde olması; çalışmanın yapıldığı dönemde yatırımcıların yatırımlarını farklı alanlarda değerlendirdikleri varsayımıyla açıklanmıştır.

Karakuş, Zor ve Küçük (2017), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 12 yerli ve 17 yabancı sermayeli toplam 29 ticaret bankasının 2006-2015 dönemine ait verilerini kullanarak panel veri analizi ile bankaların karlılığını etkileyen içsel faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada karlılık ölçütü olarak; ROA, ROE ve NIM bağımlı değişkenleri kullanılmıştır. Karlılığı etkilediği düşünülerek analize dahil edilen bağımsız değişkenler olarak da; toplam krediler/toplam aktifler, aktif büyüklüğün doğal logaritması, özkaynaklar/toplam aktifler, özel karşılıklar/toplam krediler, bilanço dışı yükümlülükler/toplam aktifler, likit varlıklar/toplam aktifler, mevduat/toplam aktifler, faiz dışı giderler/toplam aktifler, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, alınan krediler/toplam aktifler değişkenleri kullanılmıştır. Yerli sermayeli bankalar için; ROA'yı, aktif büyüklüğün doğal logaritması, özkaynaklar/toplam aktifler, özel karşılıklar/toplam krediler, faiz dışı gelirler/toplam aktifler bağımsız değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, faiz dışı giderler/toplam aktifler negatif ve istatistiksel olarak anlamlı yönde etkilemektedir. Yerli sermayeli bankalar için; ROE'yi, aktif büyüklüğün doğal logaritması, özkaynaklar/toplam aktifler ve faiz dışı gelirler/toplam aktifler bağımsız değişkenleri pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Yerli sermayeli bankalar için; NIM'i, özkaynaklar/toplam aktifler ve özel karşılıklar/toplam krediler bağımsız değişkenleri pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Yabancı sermayeli bankalar için; ROA'yı,

öz kaynaklar/toplam aktifler ve faiz dışı gelirler/toplam aktifler değişkenleri pozitif ve istatistiksel yönde anlamlı etkilemektedir. Yabancı sermayeli bankalar için; öz kaynak karlılığını, aktif büyüklüğün doğal logaritması, öz kaynaklar/toplam aktifler ve likit varlıklar/toplam aktifler bağımsız değişkenleri pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Yabancı sermayeli bankalar için; NİM'i, öz kaynaklar/toplam aktifler ve özel karşılıklar/toplam krediler bağımsız değişkenleri pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Araştırmacılar, yukarıda belirtilen içsel faktörler dışında yönetsel ve makroekonomik (dışsal) faktörler gibi faktörlerin de karlılık üzerine etki yapabileceğine dikkat çekmişlerdir.

Tablo 3.1. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 1

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamli Sonuçlar
Staikouras ve Wood (2004)	Avrupa'da faaliyet gösteren 685 ticari bankanın 1994-1998 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	ROA	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif büyüklüğü • Toplam Krediler / Toplam Aktifler • Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler • (Faize Duyarlı Aktifler / Faize Duyarlı Borçlar) / Toplam Aktifler • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Banka Pazar Payı • Herfindahl İndeksi • Faiz Oranları • Faiz Oranları Değişkenliği • GSMH • Kişi Başına Düşen GSMH 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif büyüklüğü pozitif (+) • Toplam Krediler / Toplam Aktifler negatif (-) • Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler negatif (-) • (Faize Duyarlı Aktifler / Faize Duyarlı Borçlar) / Toplam Aktifler pozitif (+) • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler pozitif (+) • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler negatif (-) • Faiz Oranları pozitif (+) • Faiz Oranları Değişkenliği negatif (-) • GSMH negatif (-)
Kosmidou (2008)	Yunanistan'da faaliyet gösteren 23 ticaret bankasının 1990-2002 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	ROA	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam Giderler / Toplam Gelirler • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • Toplam krediler • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Aktif büyüklüğü • GSMH • Enflasyon Oranı • Piyasa kapitalizasyonu / Bankaların toplam aktifleri • Toplam Bankacılık aktifleri / GSMH • Yoğunlaşma 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam Giderler / Toplam Gelirler negatif (-) • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler pozitif (+) • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler negatif (-) • Aktif büyüklüğü pozitif (+) • GSMH pozitif (+) • Enflasyon Oranı negatif (-) • Piyasa Kapitalizasyonu / Bankaların toplam aktifleri negatif (-) • Toplam Bankacılık aktifleri / GSMH negatif (-) • Yoğunlaşma negatif (-)

Tablo 3.2. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 2

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamli Sonuçlar
Sufian ve Habibullah (2009)	Çin'de faaliyet gösteren 220 ticaret bankasının 2000-2005 dönemi verileri	Panel veri Regresyon Analizi (Sabit Etkiler Modeli)	ROA	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam Krediler / Toplam Aktifler • Aktif büyüklüğü • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler • Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • GSMH • Enflasyon Oranı • Para arzındaki artış 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif büyüklüğü negatif (-) • Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler pozitif (+) • Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler negatif (-) • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler pozitif (+) • GSMH pozitif (+) • Para arzındaki artış negatif(-)
Dietrich ve Wanzenried (2010)	İsviçre'de faaliyet gösteren 453 ticaret bankasının 1999-2009 dönemi verileri	Panel veri Regresyon Analizi	ROA ROE	<ul style="list-style-type: none"> • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • Toplam Giderler / Toplam Gelirler • Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Mevduatlardaki artış • Banka Borçlanma Hacmi / Piyasa Borçlanma Hacmi • Aktif büyüklüğü • Toplam Faiz Geliri / Toplam Gelir • Faiz Giderleri / Mevduat • Bankanın Yaşı • Kamu Bankası Olması • Halka Açık Banka Olması • Yabancı Banka Olması 	<ul style="list-style-type: none"> • Öz kaynaklar / Toplam Aktifler [ROA için pozitif (+) ve ROE için negatif (-)] • Toplam Giderler / Toplam Gelirler [ROA ve ROE için negatif (-)] • Özel Karşılıklar/Toplam Krediler [ROA için negatif (-)] • Banka Borçlanma Hacmi / Piyasa Borçlanma Hacmi [ROE için negatif (-)] • Toplam Faiz Geliri / Toplam Gelir [ROA ve ROE için negatif (-)] • Bankanın Yaşı [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Kamu Bankası Olması [ROA ve ROE için negatif (-)] • Halka Açık Banka Olması [ROE için negatif (-)]

Tablo 3.3. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 3

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anamlı Sonuçlar
Taşkın (2011)	Türk bankacılık sektöründe 1995-2009 döneminde faaliyet gösteren ticari bankaların verileri	Panel veri Regresyon Analizi (Rassal Etkiler Modeli)	ROA, ROE ve NIM	<ul style="list-style-type: none"> • Verilen Krediler = Toplam Krediler / Toplam Aktifler • Aktif Büyüklüğü • Sermaye Yeterliliği = Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • Aktif Kalitesi = Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Verimlilik = Personel Giderleri / Toplam Gelirler • Bilanço Dışı Faaliyetler = Bilanço Dışı Faaliyetler / Toplam Aktif Büyüklüğü • Yabancı Banka • Kişi Başına Düşen GSMH • Sanayi Üretim Endeksi • Faiz Oranı • Enflasyon Oranı 	<ul style="list-style-type: none"> • Sermaye Yeterliliği [ROE için negatif (-)] • Yabancı Banka [NIM için pozitif (+)] • Verilen Krediler [NIM için negatif (-)] • Aktif Büyüklüğü [NIM için negatif (-)] • Aktif Kalitesi [ROA ve ROE için negatif (-)] • Bilanço Dışı Faaliyetler [NIM, ROA ve ROE için pozitif (+)] • Verimlilik [ROA için negatif (-)] • Sanayi Üretim Endeksi [ROA için pozitif (+)]
Gülhan ve Uzunlar (2011)	Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yerli ve Yabancı Sermayeli Ticaret Bankalarının 1990-2008 dönemi verileri	Panel veri Analizi	ROA	<ul style="list-style-type: none"> • Sermaye = Öz kaynaklar / Toplam Aktifler • Faaliyet Giderleri = Personel Giderleri / Toplam Aktifler • Likidite = Likit Varlıklar / Toplam Aktifler • Menkul Değerler = Menkul Kıymet / Toplam Aktifler • Takipteki Krediler = Takipteki krediler / Toplam krediler • Büyüklük = Aktif büyüklüğü • Enflasyon • GSYİH = GSYİH Büyüme Oranı • Sektör Payı • Yoğunlaşma 	<ul style="list-style-type: none"> • Sermaye (+) • Faaliyet Giderleri (-) • Likidite (-) • Menkul Değerler (+) • Takipteki Krediler (-) • Büyüklük (-) • Enflasyon (-) • GSYİH (+) • Sektör Payı (-) • Yoğunlaşma (+)

Tablo 3.4. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 4

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamli Sonuçlar
İskenderoğlu, Atioğlu ve Karadeniz (2012)	İMKB'ye kote 13 bankanın 2004 – 2009 yılları arasındaki çeyrek dönemlik finansal verileri	Panel Veri Havuzlanmış Regresyon Modeli ArellanoBover/Blundell-Bond sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) analizi	ROA ve ROE	<ul style="list-style-type: none"> • Bir önceki dönemdeki aktif karlılık • Bir önceki dönemdeki özkaynak karlılığı • Mevduat / Özkaynak • (Mevduat + Alınan Krediler) / Özkaynak • Mevduat / Toplam Aktifler • (Mevduat + Alınan Krediler) / Toplam aktifler • Aktif büyüklüğü • Özkaynak büyüklüğü • Aktifteki artış • Özkaynaktaki artış • Kurumlar vergisi oranı 	<ul style="list-style-type: none"> • Bir önceki dönemdeki aktif karlılık [ROA için pozitif (+)] • Bir önceki dönemdeki özkaynak karlılığı [ROE için pozitif (+)] • Mevduat / Özkaynak [ROA ve ROE için negatif (-)] • (Mevduat + Alınan Krediler) / Özkaynak [ROA için negatif (-)] • Mevduat / Toplam Aktifler [ROA ve ROE için negatif (-)] • Aktif büyüklüğü [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Özkaynak büyüklüğü (ROA ve ROE için pozitif +) • Aktifteki artış [ROE için pozitif (+)] • Özkaynaktaki artış [ROE için pozitif (+)]
Samırkaş, Evcı ve Ergün (2014)	Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticaret bankalarının Ocak 2003- Haziran 2012 dönemi verileri	Panel veri Regresyon Analizi	ROA ve ROE	<ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Rasyosu = Toplam Özkaynak / Toplam Aktif • Likidite Karlılığı = Menkul Değerler Toplamı / Toplam Aktif • Aktif Kalitesi = Takipteki Alacaklar Toplamı (net) / Toplam Aktif • Faiz Dışı Gelir = Faiz Dışı Gelir / Toplam Aktif • GSYİH = % Değişim Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Cari) • Faiz Oranı = % Değişim 1 Ay Vadeli Ağırlıklandırılmış Mevduat faiz oranları • Enflasyon = Fiyat Endeksi (Tüketici) (2003=100) % değişim 	<ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Rasyosu [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Faiz Dışı Gelir [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Faiz Oranı [ROA için negatif (-)]

Tablo 3.5. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 5

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamlı Sonuçlar
Güneş (2015)	Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel yerli ve özel yabancı sermayeli 22 ticaret bankasının 2002-2012 dönemine ait verileri	Panel Veri Analizi	ROA ve NIM	<ul style="list-style-type: none"> • Büyüklük = Enflasyona Göre Aktif Toplam • Sermaye = Özkaynaklar / Toplam Aktifler • Risk Yönetimi = Toplam Krediler ve Alacaklar/Toplam Aktifler • Gider Yönetimi = Personel Giderleri / Toplam Aktifler • Takipteki Krediler = Takipteki Krediler Toplamı / Toplam Krediler • Likidite = Likit Aktifler / Toplam Aktifler • Enflasyon = Yıllık TÜFE • GSYİH Büyüme Oranı = Yıllık Reel Büyüme • Yoğunlaşma = Aktif Büyüklüğü En Büyük İlk Beş Bankanın Toplam Aktifleri / Sektördeki Tüm Bankaların Toplam Aktifleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Büyüklük [ROA için pozitif (+)] • Sermaye [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Takipteki Krediler [ROA için negatif (-)] • Enflasyon [ROA ve ROE için pozitif (+)]
Saldanlı ve Aydın (2016)	Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 23 ticaret bankasının 2004-2014 dönemlerine ilişkin verileri	Panel Veri Analizi	ROA ve ROE	<ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Rasyosu = Özkaynaklar / Toplam Aktifler • Likidite = Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler • Faiz Dışı Gelir = Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler • Yönetim Kalitesi = Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri • Yönetim Giderleri = (Personel Gideri + Kıdem Tazminatı) / Toplam Aktifler 	<ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Rasyosu [ROA için pozitif (+)] • Faiz Dışı Gelir [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Yönetim Kalitesi [ROA için pozitif (+)]

Tablo 3.6. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 6

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamli Sonuçlar
Sevim ve Eyüboğlu (2016)	Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören ve 2002-2013 dönemi için verilerine eksiksiz olarak ulaşılabilen 13 ticari bankanın verileri	Panel Veri Analizi	ROA ve ROE	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif Büyüme Oranı • Aktiflerin Net Faiz Getirisi • Likit Aktifler / Toplam Aktifler • Kredilerden Alınan Faizler / Ortalama Krediler • Kredilerdeki Büyüme • Kredilerin Ortalama Getirisi • Krediler / Toplam Aktifler* Mevduattaki Artış • Öz sermaye / Toplam Aktifler • Öz sermaye / Mevduatlar • Öz sermaye / Krediler 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktiflerin Net Faiz Getirisi [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Faizler / Ortalama Krediler [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Kredilerin Ortalama Getirisi [ROA ve ROE için negatif (-)] • Krediler / Toplam Aktifler [ROA ve ROE için negatif (-)]
Buğan, Kılıç ve Reis (2016)	Türkiye'de faaliyet gösteren ve payları Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören 14 ticaret bankasının 2009-2013 dönemine ait verileri	Panel Veri Analizi	ROA ve NIM	<ul style="list-style-type: none"> • Kaldıraç Oranı = Borç Toplamı / Aktif Toplamı • Likidite Oranı = Kredi ve Alacaklar / Aktif Toplamı • Faaliyet Giderleri Oranı = Diğer Faaliyet Giderleri / Aktif Toplamı • Kredi/Mevduat Oranı = Kredi ve Alacaklar / Mevduat Toplamı • Enflasyon = Yıllık TÜFE • Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla = %'lik Değişim • Piyasa Kapitalizasyonu = (Dolaşımdaki Pay Senedi Sayısı x Kapanış Fiyatı)/GSYİH 	<ul style="list-style-type: none"> • Kaldıraç Oranı [ROA ve NIM için negatif (-)] • Kredi/Mevduat Oranı [ROA ve NIM için negatif (-)] • Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla [(NIM için negatif (-)] • Piyasa Kapitalizasyonu [ROA için pozitif (+) ve NIM için negatif (-)]

Tablo 3.7. Literatür Taraması Detaylı Gösterim - 7

Yazarlar	Veri Seti ve Dönem	Metot	Bağımlı Değişkenler (Performans Ölçütü)	Bağımsız Değişkenler	Anlamlı Sonuçlar
Karakuş, Zor ve Küçük (2017)	Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 12 yerli ve 17 yabancı sermayeli ticaret bankasının 2006-2015 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	ROA, ROE ve NIM	<ul style="list-style-type: none"> • Kredi Büyüklüğü = Toplam Krediler / Toplam Aktifler • Büyüklük = Aktif Büyüklüğün doğal logaritması • Öz Sermaye Rasyosu = Özkaynaklar / Toplam Aktifler • Karşılıklar = Özel Karşılıklar / Toplam Krediler • Bilanço Dışı Yükümlülük = Bilanço Dışı Yükümlülükler / Toplam Aktifler • Likidite = Likit Varlıklar / Toplam Aktifler • Mevduatlar = Mevduat / Toplam Aktifler • Faiz Dışı Gider = Faiz Dışı Giderler / Toplam Aktifler • Faiz Dışı Gelir = Faiz Dışı Gelirler / Toplam Aktifler • Alınan Krediler = Alınan Krediler / Toplam Aktifler (ALK) 	<p><u>Yerli Sermayeli Bankalar</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Büyüklük [ROA ve ROE için pozitif (+)] • Öz Sermaye Rasyosu [ROA, ROE ve NIM için pozitif (+)] • Karşılıklar [ROA ve NIM için pozitif (+)] • Faiz Dışı Gider [ROA için negatif (-)] • Faiz Dışı Gelir [ROA ve ROE için pozitif (+)] <p><u>Yabancı Sermayeli Bankalar</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Büyüklük [ROE için pozitif (+)] • Öz Sermaye Rasyosu [ROA, ROE ve NIM için pozitif (+)] • Karşılıklar [NIM için pozitif (+)] • Likidite [ROE için negatif (+)] • Faiz Dışı Gelir [ROA için pozitif (+)]

4. METODOLOJİ

Bu bölümde, panel veri analizi tanıtılacak ve seçilen modelin analizle olan uygunluğu açıklanması amaçlanmıştır.

4.1. Panel Veri

Ekonometrik çalışmalarda veri seti; kesit veriler, zaman serisi verileri ve kesit veriler ile zaman serilerinin birleşimi olan karma verilerden oluşabilir. Eğer aynı kesit birimine ilişkin verilerin (birey, işletme, banka veya ülke) zaman içerisindeki değişimleri izleniyorsa bu tür karma verilere panel veri adı verilir (Gujarati, 1999). Bunun yanı sıra panel veriyi; birden fazla yatay kesit birimine ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri seti olarak da tanımlayabiliriz. Yani, aynı zamanda panel veri, zaman boyutuna sahip kesit verilerdir.

Panel veri setinde her bir yatay kesit elemanına ait tüm değişkenler bütün gözlemleri içeriyorsa bu tür panel verilerine “dengeli panel veri (balanced panel data)”, eğer en azından bir yada daha fazla eksik gözlem içeriyorsa “dengesiz panel veri (unbalanced panel data)” adı verilir.

Ekonometrik ve finansal analizler gerçekleştirilirken yatay kesit ve zaman boyutunun birlikte incelenmesi, ekonomik davranış ve ilişkilerin modellenmesinde yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre genelde daha başarılı sonuçlar verebilmektedir (Baltagi, 2005).

Bu çalışmanın uygulama kısmında yapılacak analizlerin tek bir açıdan incelenmesi yetersiz olacağından, çalışmada yatay kesit ile zaman serisi verilerinin bir arada kullanımına olanak sağlayan panel verileri yöntemi tercih edilmiştir.

4.2. Panel Veri Analizinin Avantajları ve Dezavantajları

Panel veri analizinin en büyük avantajı; yatay kesit verisi kullanılarak yapılan tahminlerde, sadece birimler arasındaki farklılıklar incelenebilirken, panel veri kullanılarak yapılacak tahminlerde hem birimler hem de birimlerde zaman içerisinde meydana gelen farklılıklar birlikte incelenebilmektedir (Baltagi, 2005).

Panel veri analizlerinde, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin her ikisinin de yer almasına bağlı olarak, gözlem sayısının fazla olması bir yandan modelin serbestlik derecesinin artmasına diğer yandan da açıklayıcı değişkenler arasındaki yüksek dereceden çoklu doğrusal ilişki bulunma olasılığının azalmasına neden olmaktadır (Çalışkan, 2009: 124).

Panel veri yatay kesit birimlerinin (bireyler, işletmeler, ülkeler gibi) heterojenliğini varsayar. Zaman serisi ve yatay kesit verileri heterojenliği kontrol altına alamadığından analizlerde sonuçların sapma riski oldukça yüksektir. Panel veri tahmin yöntemleri ise sonuçların daha güvenilir olmasını sağlar (Baltagi, 2005: 4). Diğer taraftan, panel veri tahmin yöntemleri yatay kesit verilerindeki değişkenliği modele dahil etmede, yatay kesit ve zaman serisi analizlerine görece daha başarılıdır (Hsiao, 2005: 146).

Analizde gözlemlenemeyen veya ölçülmesi imkân dâhilinde olmayan açıklayıcı değişkenlerin modele olan etkileri gözlenemeyen etki veya gözlenemeyen heterojenlik olarak adlandırılmaktadır. Yatay kesit veya zaman serisi analizlerinde oluşturulan modellerde, bağımsız değişkenlerle ilişkili ve model için önemli olan değişkenlerin modele alınmaması durumunda sapmalı ve tutarsız sonuçlar elde edilebilir. Ancak, panel veri modelleri, hem zaman boyutuna hem de kesit boyutuna ilişkin bilgileri birleştirdiğinden, tahmin sapmalarını en aza indirecektir ve bu şekilde eksik veya gözlenemeyen değişkenlerin etkilerini kontrol altında tutabilecektir (Hsiao, 2005: 146).

Bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusallık durumu panel veri analizi kullanıldığında en aza indirilebilir. Ayrıca panel veri; yatay kesit verilerine veya zaman serisi verilerine göre daha fazla değişkenliğe ve serbestlik derecesine sahiptir. Bundan dolayı da panel veri modellerinin tahmin gücü daha yüksektir (Hsiao, 2005: 146). Bunun yanı sıra, panel veri analizlerinde tekrarlanan yatay kesit verileri zaman içinde ilgili değişkenin nasıl değiştiğini gösterir. Yani, panel veri analizleri verilerin uyum dinamiği açısından daha iyi sonuçlar vermektedir (Baltagi, 2005: 6). Panel veri analizlerinin bu kadar avantajının yanı sıra bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Yatay kesit elemanlarına ilişkin zaman boyutu kısa olduğu zaman panel veri analizlerinde birtakım sorunlarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Eğer veri setinin zaman boyutu kısa, yatay kesit boyutu daha büyük ise özellikle sabit etkiler modelinde sonuçları gücü zayıflayacaktır. Bunun yanı sıra, zaman boyutunun varlığı değişkenler arası korelasyon sorununun ortaya çıkmasına da yol açabilir (Baltagi: 2005). Mikro panel veri setlerinin karakteristiği olarak veri seti her bir birey için kısa bir zaman aralığı içeriyorsa, birey sayısı sonsuza doğru giderken model asimptotik değerlere ulaşacaktır. Bu yüzden panel veri analizlerinde zaman boyutunun fazla olması modelin tahminlerinin geçerliliği ve güvenilirliği için de çok önemlidir.

Panel veri modellerinde hata terimi; zaman serisi modellerine özgü sapmayı, yatay kesit veri modellerine özgü sapmayı ve panel veri modellerine özgü sapmayı taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı panel veri modellerinde hata terimi çoğu zaman sapmalıdır (Tatoğlu, 2013: 14). Özellikle, mikro ekonomik birimler (bireyler, işletmeler, bankalar vs.) bazında bilgiyi daha iyi yansıtabilen panel veri yöntemi ile analiz yapmak toplulaştırmadan kaynaklanacak birçok bilgi kaybını önlemekte ve araştırmalardan daha sağlıklı sonuçlar alınmasını sağlamaktadır. Bu yüzden ve saydığımız diğer avantajlardan dolayı, tezin uygulama kısmında kesitsel regresyon yöntemi yerine panel veri analizinin kullanılması tercih edilmiştir.

4.3. Panel Veri Regresyon Modelleri

Panel veri yöntemlerinde tahmin regresyon modeli basitçe şu şekilde gösterilebilir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad (4.1)$$

Denklem (4.1)'de $t=1, \dots, T$ 'ye kadar zaman dönemini göstermektedir. i 'ler ise ($i=1, \dots, N$) yatay kesitleri ve değişkenlerin ait olduğu araştırılan ilişkilerin geçerli olduğu kütleli ifade etmektedir. Sabit terim içermeyen X_{it} 'de K tane değişken vardır. α_i zaman boyunca sabit olarak alınan ve i her bir yatay kesite ait etkileri gösterir.

İlgili panel veri setinde birinci birim ile ilgili T gözlemi ikinci birim ile ilgili T gözlemini takip etmekte ve N 'inci birime kadar bu gösterim devam etmektedir.

Regresyon denklemindeki hata terimleri bileşenlerini ise şu şekilde gösterebiliriz;

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (4.2)$$

Denklem (4.2)'de μ_i , kesitlere özgü bileşenleri v_{it} ise geri kalan etkileri göstermektedir. μ_i , bağımlı değişken üzerinde zamana bağlı olmayan etkileri ifade etmektedir.

Bu klasik modelde hata teriminin birimlere veya birimlere ve zamana göre farklılıkları içerdiği varsayılmaktadır. Ayrıca, bu klasik model, havuzlanmış model (pooled model) olarak da adlandırılmaktadır.

Panel veri modellerinde gözlemlenemeyen etkileri tahmin etmek için, hataların kovaryans yapısına göre değişen farklı teknikler kullanılabilir. Bunlar, sabit etkiler ve rassal etkiler yaklaşımlarıdır.

4.3.1. Havuzlanmış Panel Veri Regresyonu

Zaman ve kesitler arası tüm katsayılar sabit ise modeli havuzlanmış panel veri analizi ile kurabiliriz. Bu yöntemde en basit yaklaşım, verilerin kesit ve zaman boyutunu ihmal ederek, geleneksel EKKY ile tahmin yapmaktır (Kök ve Şimşek; 2012:7-9). Bu şekilde kurulan modele havuz model ya da havuzlanmış panel veri analizi modeli adı verilir.

Bu modellerin sabit parametre (α) ve bağımsız değişkenlere ait parametreleri (β_{it}) birimlere veya birimlere ve zamana göre farklılık göstermemekte yani aynı kalmaktadır. Genel ifadeyle, ortak sabit yönteminde, ortak sabit tahmin edicisi her bir kesit birim için aynı sabiti tahmin ederek α 'nın kesit birimler için aynı olduğunu varsaymaktadır.

Tüm i ve t 'ler için modelimiz aşağıdaki gibi olacaktır:

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \epsilon_{it} \quad (4.3)$$

Böylelikle bu modelde hata teriminin birimlere veya birimlere ve zamana göre farklılıklar barındırdığı varsayımı yapılmaktadır. Ayrıca, bu modellere klasik modeller (pooled model) de denilmektedir. Bu model N tane yatay kesit biriminden T dönemde elde edilen veriyi bir dönemde toplanmış veriyle eşdeğer kılmaktadır. Böylelikle hem zaman boyutu yok edilmekte hem de kimi gözlemlere yanıtıcı bir ağırlık kazandırılmaktadır. Örneğin bir bağımsız değişken yaş olsun. Böylelikle yaş T dönemi boyunca sabit kalacağından aynı değer örneğe T kez girmiş gibi olacağından parametre tahminlerini saptıracaktır. Bu nedenle panel veriyle klasik

regresyon analizi yapmak etkin ve tutarlı bir analiz olmayacaktır (Er ve Bolat, 2005: 5-6).

4.3.2. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalarda birimler arasındaki farklılıklardan veya birimler arasında ve zaman içinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi, dikkate almanın bir yolu; mevcut değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktadır. Katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değişim gösterdiğinin varsayıldığı modellere “Sabit Etkili Modeller” denmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 4).

Panel veri modelinde değişkenler, zaman serisi ve yatay kesit verilerden farklılık göstererek hem zamanı hem de kesiti ifade edecek şekilde iki alt indis ile gösterilirler. Alt indislerdeki, kesitleri ve t zamanı göstermek şartıyla, aşağıdaki (4.4) numaralı model, sabit etkiler modelidir: Aşağıdaki temel varsayımları sağlayan sabit etkiler modelleri grup içi tahmin edicisi ve kukla değişkenli en küçük kareler tahmincisi (LSDV) ile tahmin edilmektedir (Greene, 2003: 289).

$$Y_{it} = \alpha_i + X'_{it}\beta + e_{it} \quad (4.4)$$

$$i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

$$E(e_{it}) = 0, \text{Cov}(e_{it}) = 0, \text{Var}(e_{it}) = \sigma_e^2 \text{ ve } E(X_{it}, e_{it}) = 0 \quad (4.5)$$

Modelde X_{it} , açıklayıcı değişkenler vektörünü; Y_{it} , bağımlı değişkenini; β , eğim katsayılarını; e_{it} , hata terimini ve α_i ile gösterilen sabit terim birim etkisini ifade etmektedir.

Sabit etkiler modeli, ülkeler, firmalar, hane halkları veya birimler arasındaki bireysel farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarda yakalanabileceği varsayımı ile hareket etmektedir. Bu varsayımdan dolayı model, her bir birimi temsilen farklı bir sabit terim içermektedir. Yani modelde N kadar sabit terim yer almaktadır.

Diğer bir yöntem de modelde sabit terimler arasındaki farklılıkları ifade edebilmek için her bir birim için bir kukla değişken içeren EKK tahmin edicisi kullanmaktır. LSDV yani kukla değişkenli en küçük kareler (Least Square Dummy Variables) olarak adlandırılan yöntem, çok sayıda kukla değişkenin kullanılmasına neden olmasından dolayı serbestlik derecesinin düşmesine ve çoklu doğrusal bağıntı problemi ortaya çıkmaktadır. Her bir birim için kukla değişken kullanıldığında sabit etkiler modeli aşağıdaki şekilde yazılabilir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 38)

$$Y_{it} = \alpha_1 D_1 + \dots + \alpha_N D_N + X'_{it} \beta + e_{it} \quad (4.6)$$

Sabit etkiler modelinde birimler arasında farklılığın var olup olmadığını ortaya koyabilmek için grup anlamlılık testinin yapılması gerekmektedir. Sabit terimin birimler arasında benzer olduğu boş hipotezi altında elde edilen F istatistiği ile grup anlamlılık testi yapılmaktadır.

4.3.3. Rassal Etkiler Modeli

Panel Veri analizinde uygulamalarında kullanılacak bir diğer yöntem de rassal etkiler modelidir. Bu model, tesadüfi etkiler modeli olarak da adlandırılmaktadır.

Örneklemden bireyler tesadüfi olarak çekilerek veya birey ana kütesinden temsilci olarak alındığında, daha efektif bir tahmin yöntemi olarak rasgele etkiler modeli kullanılabilir. Bu yöntemde, bireyler rassal olarak seçildiklerinden, gözlenen

bireysel farklılıklar tesadüfi olacaktır. Belirtilen bu farklılıklara “Tesadüfi Etkiler” denilmektedir (Gökbulut, 2009: 151).

Bireysel etkiler eğer modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerle ilgili değilse ve birimlerin sabit terimleri birimlere göre tesadüfi olarak dağılıyorsa, modelin yapılanması uygun hale dönüştürülmelidir (Greene, 2003: 293).

Rassal etkiler modelinde, kesitlere ve/veya zamana bağlı olarak meydana gelen değişmeler, modelde hata teriminin bir bileşeni olarak bulunmaktadır. Bunun sebebi, sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının rassal etkili modellerde ortadan kalkmasıdır (Baltagi, 2001: 15).

Eğer kukla değişkenler, aslında doğru model konusunda bilgi vermiyorsa, bu bilgisizliğimiz neden hata terimi (u_{it}) yoluyla ifade edilmiyor? Bunun için rassal etkiler modeli önerilmiştir (Kök ve Şimşek, 2018:18) :

$$Y_{it} = \beta_{it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + U_{it} \quad (4.7)$$

Sabit etkili ve rastlantısal etkili modellerin arasından yapılacak seçimde genellikle etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiye gözlemlenir. Eğer, etkiler ile açıklayıcı değişkenler ilişkisiz ise rastlantısal etkiler tahmincisi tutarlı ve etkindir denilir. Sabit etkiler tahmincisi ise tutarlıdır; fakat etkin değildir. Etkiler açıklayıcı değişkenler ile ilişkiliyse sabit etkiler tahmincisi tutarlı ve etkindir. Buna karşılık rastlantısal etkiler tahmincisi tutarsızdır. Ancak yatay kesit birimlerine ait etkilerin gözlenemeyen veya modele dâhil edilmeyen değişkenlerle ilişkisi olduğu varsayılıyorsa sabit etkiler yerine rassal etkiler modelinin analiz edilmesi daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Aynı zamanda, sabit etkili modelde tahmin edilecek çok fazla parametre olduğundan, serbestlik derecesi kaybı söz konusu olurken, rassal modelde böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır (Gökbulut, 2009:153).

4.4. Panel Birim Kök Testleri

Kesit ve zaman serisinin bir araya getirilmesinden oluşan panel veri setleri de zaman serisi özelliklerini taşır. Bu yüzden zaman serilerinde görülen problemleri panel veri analizlerinde de yaşarız. Panel veri analizinde, zaman serisi analizinde olduğu gibi seriler durağan olmalı ve eşbütünleşme sorunu olmamalıdır. Aksi takdirde (verilerin durağan olmaması durumunda) elde edilecek ilişkiler sahte (spurious) tahminlere neden olabilir. Bundan dolayı, analize geçilmeden önce serilerin birim kök içerip içermediği, aynı dereceden birim köke sahip değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığı mutlaka incelenmelidir. Bu amaçla panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme testleri uygulanır. Çalışmada Panel birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu testi ile ortak birim kök süreçleri araştırırken (common unit process), her yatay kesit birimi için (banka) Im-Pesaran-Shin testi ile birim kök süreci (individual unit root process) araştırılacaktır (Toplu, 2016: 115-140).

Bu testlerin ikisinde de (LLCt ve IPSw testlerinde) hipotezler aşağıdaki şekilde kurularak, serilerin durağan olup olmadığı test edilmektedir.

H_0 = Seride genel bir birim kök vardır. (Seri durağan değildir.)

H_1 = Seride genel bir birim kök yoktur. (Seri durağandır.)

Burada değişkenler için elde edilecek test istatistiğine ilişkin olasılık değeri kritik değer olan (0.001 veya 0,05) değerinden daha küçük olduğunda H_0 hipotezi reddedilecektir. H_0 hipotezinin kabul edilmesi panel birim kökün varlığını, alternatif hipotezin kabulü ise panel birim kökün olmadığını ifade etmektedir (Toplu, 2016: 115-140).

Burada H_0 hipotezinin ilgili güven düzeyinde reddedilmesi bu serideki verilerin durağan olduğu ve dolayısıyla yapılacak olan regresyon analizinde durağanlık koşulunun sağlandığı anlamına gelmektedir.

4.5. Wooldridge Otokorelasyon Testi

Regresyon analizinde olduğu üzere panel regresyon analizinin de temel varsayımlarından birisi farklı gözlemler için aynı hatalar arasında ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır. Eğer modelde hata terimleri birbirleri ile ilişkili ise bu durum otokorelasyon ya da serisel korelasyon olarak adlandırılır. Panel regresyon analizlerine geçmeden önce modelde otokorelasyon sorunun olup olmadığı mutlaka araştırılmalıdır. Yoksa sahte ilişkiler ortaya çıkabileceği gibi gerçeği yansıtmayan sonuçlar elde edilebilir (Toplu, 2016: 120-125).

Kurulacak modellerde hata terimlerinin değişen varyans özelliği gösterip göstermediği modifiye edilmiş Wald testi, hata terimleri arasında otokorelasyon olup olmadığı ise Wooldridge testi kullanılarak araştırılmıştır.

Wooldridge (2012) otokorelasyon testinde hipotezler şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

H_1 : Hata terimleri arasında otokorelasyon vardır.

Wooldridge otokorelasyon test istatistiğine ilişkin olasılık değeri istenilen güven seviyesinden (0,01 veya 0,05'den) düşük olduğunda sıfır hipotezi reddedilmektedir. Kısaca bu veri setinde kullanılan seriler arasında otokorelasyon vardır anlamına gelmektedir. Aksi takdirde modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır sonucuna ulaşılabacaktır (Toplu, 2016).

4.6. Korelasyon Matrisi

Korelasyon matrisi modelde yer alan tüm değişkenlerin bağımlı ya da bağımsız olma durumları göz ardı edilerek birbirleriyle olan pozitif ya da negatif yönlü ilişkilerini gösteren matrisdir. Çoklu Regresyon analizinde varsayımlardan sapmalar olduğunda Panel Veri analizi ile elde edilen sonuçların kullanılması ve yorumlanması yanıltıcı olabilmektedir. Bu sebeple bağımsız değişkenler arasında yer alabilecek olan güçlü bir korelasyonun yol açabileceği çoklu doğrusallık problemine yol açmamak için modelde kullanılan tüm değişkenlere ait korelasyonların gösterildiği bu korelasyon matrisi model uygulanmadan önce oluşturulmalı ve incelenmelidir. Çalışmamıza dair korelasyon matrisi uygulama kısmında oluşturulmuş ve incelemeler yapılmıştır.

4.7. Otokorelasyon ve Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi

Panel veri analizinde bağımsız değişkenler arasında güçlü ilişkilerin olmasına bağlantı (collinearity) ya da çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) adı verilmektedir. Bu durum regresyon analizinde istenmeyen durumu göstermektedir (Orhunbilge, 2000:240-251). Regresyon analizinde çoklu doğrusal bağlantı aşağıdaki problemlere yol açmaktadır (Albayrak, 2006:109) :

- Tam çoklu doğrusal bağlantı durumunda regresyon katsayıları belirsiz ve bu katsayıların standart hataları sonsuz olmaktadır.
- Çoklu doğrusal bağlantı halinde regresyon katsayılarının varyans ve kovaryansları artmaktadır.
- Modelin R² değeri yüksek, ancak bağımsız değişkenlerden hiçbiri veya çok azı kısmi t testine göre anlamlıdır.
- İlgili bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle olan ilişkilerinin yönü kuramsal ve ampirik beklentilerle çelişebilmektedir.

Bağımsız değişkenlerin birbiriyle bağıntısı var ise, bunlardan bazılarının modelden çıkartılması gerekebilir. Hangi değişkenin çıkartılmasına doğru bir karar verilmesi lazımdır. Modelden yanlış (gereksiz) bir değişkenin çıkartılması, modelin hatalı tanımlanmasına (specification error) yol açacaktır. Bu sebepten ötürü, bağımsız değişkenleri modele dahil edip çıkartmakta kullanabileceğimiz basit kurallar bulunmamaktadır.

Bu noktada R^2 kavramından da kısaca bahsedilecektir. Zira çoklu doğrusallık probleminin saptanması ve çözümü noktasında bu kavramdan sıkça bahsedilecektir. R^2 bağımlı değişkendeki değişimin % ne kadarının bağımsız yani açıklayıcı değişkenlerle yapıldığını gösteren bir test göstergesidir.

$0 \leq R^2 \leq 1$ arasında değer alır.

- R^2 , 1' e yaklaştıkça bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni gerçek anlamda açıklar. Yani bağımsız değişkenlerden kurulu olan fonksiyon bağımlı değişkeni oldukça iyi temsil ediyor denilebilir.

- R^2 , 0' a yaklaştıkça bağımsız değişkenler bağımlı açıklamamaktadır. Yani kullanılan bağımsız değişkenler bağımlı değişkenle çok ilgili değildir denilebilir.

Çoklu Doğrusal bağlantının saptanmasında kullanılan bir kaç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar kısaca şu şekilde açıklanabilir (Albayrak, 2006:110-111) :

- Bu yaklaşımlardan birincisi, basit korelasyon matrisinin incelenmesidir. Yüzeysel olarak, iki bağımsız değişken arasındaki basit korelasyon katsayısı oldukça anlamlı ($r > 0.75$) ise, bu durum çoklu doğrusal bağlantı problemine yol açabilmektedir. Ama istatistiki açıdan anlamlı korelasyonlar her zaman çoklu doğrusal bağlantı problemine yol açmamaktadır. Lawrence Klein'e göre basit korelasyon katsayısı (r), çoklu korelasyon katsayısından (R) küçük olursa, çoklu bağlantı problemi ortaya çıkmayabilir.

- Çoklu doğrusal bağlantının saptanmasında kullanılan ikinci yaklaşım, modele yeni bağımsız değişkenler ilave edildiğinde, R^2 'deki değişimlerin incelenmesidir. R^2 'de önemli bir gelişme (değişim) sağlanamazsa, çoklu doğrusal bağlantı problemi ortaya çıkmış olabilir.
- Çoklu doğrusal bağlantının saptanmasında üçüncü yöntem, kısmi korelasyon katsayılarının incelenmesidir. İki değişken arasındaki basit korelasyon katsayısı anlamlı, fakat kısmi korelasyon katsayısı anlamsız ise bu durum çoklu doğrusal bağlantı problemi için bir gösterge olabilir. Kısmi korelasyon varsayımı her zaman etkili olmamaktadır. Diğer bir deyişle, kısmi korelasyon katsayıları yüksek olması durumunda bile çoklu doğrusal bağlantı problemi olabilmektedir.
- Çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesinde kullanılan dördüncü yaklaşım ise, varyans arttırıcı faktör (VIF=Variance Inflation Factor) kullanılmasıdır. VIF'lerin hesaplanmasını göstermek için aşağıdaki gibi üç bağımsız değişkenli bir regresyon modelini inceleyelim.

$$Y_i = b_0 + b_1x_1 + b_2 x_2 + b_3 x + e_i \quad (4.8)$$

Üç bağımsız değişkenli bir modelin VIF değerlerini aşağıdaki adımlarla hesaplayabiliriz:

İlk adımda, X_1 bağımlı, X_2 ile X_3 bağımsız değişken olarak alınıp modelin R_1^2 'si hesaplanır. Böylelikle, X_1 için varyans arttırıcı faktör $VIF(X_1) = 1/(1 - R_1^2)$ olarak hesaplanır.

İkinci adımda, X_2 bağımlı, X_1 ile X_3 bağımsız değişken olarak alınıp modelin R_2^2 hesaplanır. Böylelikle, X_2 için varyans arttırıcı faktör $VIF(X_2) = 1/(1 - R_2^2)$ olarak hesaplanır.

Üçüncü adımda ise benzer şekilde X_3 bağımlı, X_1 ile X_2 bağımsız değişken olarak alınıp modelin R_3^2 'si hesaplanır. Daha sonra benzer şekilde X_3 için varyans arttırıcı faktör $VIF(X_3) = 1/(1 - R_3^2)$ olarak elde edilir.

Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında ilişki yoksa ($R^2 = 0$ olacağından) VIF 1'e [$VIF = 1/(1 - R^2) = 1/(1 - 0) = 1$] eşittir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tam bir ilişki çıkarsa ($R^2 = 1$ olacağından) VIF [$VIF = 1/(1 - R^2) = 1/(1 - 1) = \infty$] sonsuz olacaktır. R^2 %90 ise, VIF 10 [$VIF = 1/(1 - 0,9) = 10$] sonucu elde edilir. Literatüre bakıldığında genel kabul gören şu kuralın önerildiği görülmektedir: VIF 10'a eşit veya daha büyük ($VIF \geq 10$) ise, anlamlı çoklu doğrusal bağlantı problemi mevcuttur.

4.8. Panel Veri Analizi Model Seçim Kriteri

Panel veri analizi gerçekleştirirken, analiz için gereken regresyon denklemlerini tahmin etmeden önce cevabının bulunması gereken ilk soru alternatif modellerden hangisinin kullanılması gerektiği sorusudur.

- Havuz Modeli (pool model) :

$$y_{it} = \alpha + \beta_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.9)$$

- Sabit Etkili Model (Fixed Effect Model):

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.10)$$

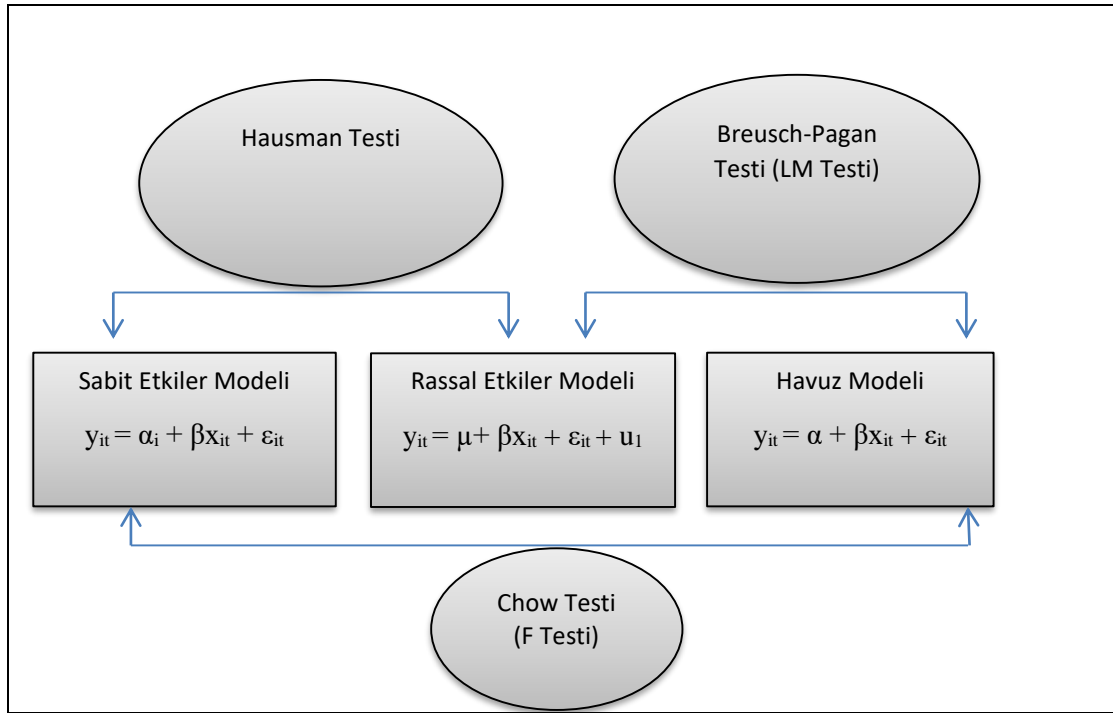
- Rassal Etkili Model (Random Effect Model):

$$y_{it} = \mu + \beta x_{it} + \varepsilon_{it} + u_i \quad (4.11)$$

Panel regresyon yapılabilmesi için gerekli önkoşullar sağlanıyorsa, veri setindeki örneklem büyüklüğü fazla ve yatay kesit verilerinin sabit etkilerden bağımsız olduğundan emin olunuyorsa, bu koşulda havuz model uygulamak daha doğru sonuçların ortaya çıkaracaktır. Bunun için de öncelikle modelin havuzlanıp

havuzlanmadığını test etmek amacıyla Breusch-Pagan testinin yapılması gerekmektedir. Bu test havuz regresyon ya da rassal etkiler modellerinden hangisinin uygulanacağını ortaya koyan ve ayrıca havuz regresyon modelinin ön koşullarının sağlanıp sağlanmadığını da araştırmacılara gösteren bir testtir. H_0 boş hipotezinin reddi verinin havuz modele uygun olmadığını ifade göstermektedir. H_0 boş hipotezinin kabul edilmesi halinde ise bu kez rassal veya sabit etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek üzere Hausman testi uygulanmalıdır (Greece, 2003: 298-299).

Şekil 4.1. Panel Veri Analizi Model Seçim Kriterleri

4.8.1. Breusch –Pagan Testi

Rastsal etkiler modeli ile havuz modeli arasında seçim yapılabilmesi için kullanılan Breusch-Pagan testi, denklemin hangi modelle tahmin edileceğini belirlemek için uygulanmaktadır. B-P testi ile birim etkilerinin varyansının sıfır olması durumunda rassal etkili modelin havuz modeline dönüşeceği sıfır hipotezi test edilmektedir. İlgili hipotezler şu şekildedir;

$H_0 =$ Havuz Modeli; $\sigma^2_\infty = 0$

$H_1 =$ Rassal etkiler modeli; $\sigma^2_\infty > 0$

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{T^2 \sum \bar{e}_i^2}{\sum \sum e_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (4.12)$$

Breusch-Pagan (1979) testi kısıtsız model ile rassal etkiler modelini mukayese eder. Gruplar arası varyansın sıfır olduğunu kabul eden sıfır hipotezinin reddi halinde rassal etkiler modeli tercih edilir. Yukarıda yer alan formül aracılığıyla bulunan LM değeri tabloda yardımıyla elde edilen güven aralığı ve serbestlik derecesine bağlı Ki-kare istatistiği değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul, tersi durumda reddedilir (Korkmaz vd., 2008:583).

4.8.2. Hausman Testi

Panel veri analizlerinde regresyonun havuzlanabilir model olup olmadığını test eden Breusch-Pagan testi sonucunda havuzlanmış regresyonun uygun olmadığı sonucuna ulaşılan analizlerde modelin sabit etkiler ya da rassal etkiler yöntemlerinden hangisine uygun olup olmadığına karar verebilmek amacıyla Hausman testi uygulanmaktadır.

Birim veya birim ve zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani tesadüfi etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisinin olmadığı hipotezinin geçerliliği, Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenebilmektedir (Gökbulut, 2009: 161).

Sabit etki model parametre tahmincileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Sabit etkiler modelinde Hausman istatistiğinin yüksek değerleri tercih edilirken, tesadüfi etkili modelde ise düşük değerler tercih edilmektedir. Hausman test istatistiği (ki-kare) dağılımlıdır. Test istatistiği tablo değerinden daha büyük olduğu durumlarda gruba ait spesifik etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişkinin olmadığı hipotezi reddedilir. Bu durumda, sabit etki modeli, tesadüfi etki modeline tercih edilmektedir. Sabit ya da tesadüfi etkiler modelleri arasındaki belirgin fark, sabit-zaman etkisinin bağımsız değişkenlerle ilişkili ya da ilişkisiz olup olmadığıdır. Tesadüfi etkiler modeli geçerli olduğunda, sabit etkiler tahmincileri hala tutarlı tanımlanabilen parametre tahminleri verir. Sabit etkiler tahmincisi, diğer bağımsız değişkenlerle ilişkili sabit-zaman faktörlerinin hepsinin ölçülebildiğinden emin olmadıkça tesadüfi etkiler tahmincisine tercih edilmemelidir (Karaaslan ve Yıldız, 2011: 10).

Hausman test istatistiği, yatay kesite özgü bireysel etkiler (ϵ_i) ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyonu test etmektedir. Bu test istatistiği asimptotik χ^2 dağılımına sahiptir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi, tesadüfi etkiler modeline karşı sabit etkiler modelinin kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır (Hausman, 1978: 1256). Hausman test hipotezi şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Rassal etkiler mevcuttur.

H_1 : Rassal Etkiler yoktur.

Hausman test istatistiği “Rassal etkiler tahmincisi doğrudur ” sıfır hipotezi altında, k serbestlik dereceli, χ^2 dağılımı göstermektedir (Korkmaz, 2008: 584). Sıfır hipotezi modeldeki açıklayıcı değişkenler ile hata terimleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli kabul edilirken tersi durumda rassal etkiler modelinin kullanılması uygun olacaktır (Toplu, 2016: 116-144).

Panel veri analizlerinde kurulan modelin sabit etkiler ya da rassal etkiler modellerinden hangisine uygun olduğuna karar verebilmek amacıyla Durbin Wu Hausman testiyle de test edilebilmektedir. Hausman testi H_0 hipotezi ile modelde rassal etkilerin var olup olmadığını test ederken Durbin Wu Hausman testi modelde yer alan katsayılar arasındaki farkın sistematik olmadığını kabul eden H_0 hipotezini sınanmaktadır. Yani, Durbin Wu Hausman testi Rassal etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapılmasına direk olanak sağlamaktadır (Baum vd., 2003: 20). Modelde H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda Rassal etkiler modelini seçerken H_0 reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli tercih edilecektir (Toplu, 2016: 116-144).

4.8.3. Chow Testi

Bu test panel veri modellerinde havuz modelin (Pooled model) geçerliliğini, bir başka ifadeyle birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığını, verilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini test etmektedir. . Modelin havuz olup olmadığı Breusch-Pagan testi ile de test edilebilmesine rağmen zaman boyutunun sınırlı ve yatay kesit sayısının zaman boyutundan fazla olduğu durumlarda veri setinin havuzlanabilir olup olmadığını test için F testine bakmak daha faydalıdır. Havuz modelin gerçekleşebilmesi için sadece yatay kesit birimlerine ait olanlar değil modelin geneline ait hata terimlerinin varyansının sıfır olması gerekmektedir. Dolayısıyla F testi ile havuz model ya da sabit etkiler modellerinden hangisinin uygulanması gerektiğine karar verilebilmektedir (Toplu, 2016: 116-144).

Bu konuda literatüre bakıldığında Stata (2015) resmi internet sitesinde modellerin havuz model olup olmadığına F Testi (chow) test edilebildiği ifade edilmektedir. Berke (2009) çalışmasında Avrupa Parasal Birliğine Eski ve Yeni Üye ülkeler ile Aday ülkelerde mali politikaların fiyat seviyesini etkileyip etkilemediğinin panel veri yöntemiyle analiz ederken kurulan modellerdeki tüm değişkenler ülkeler ve zamanlar arasında değişebildiği için temel soru, verinin ülkeler ve zamanlar arasında toplanıp toplanamayacağıdır (pool data). Çalışmada ülke spesifik etkiler ile

zaman spesifik etkilerin ortak anlamlılığının belirlenmesi için Chow testi kullanılmaktadır. Baltagi (1987) makalesinde seçilen modeller için verilerin havuzlanabilir olup olmadığını F (Chow) ile karar vermiştir. Çalışmasında havuz model için eş varyans varsayımının geçerli olması gerektiğini savunmakla birlikte değişken varyans durumunda bu modelin geçerli olmadığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan Baltagi vd. (2000) çalışmalarında modellerde eş varyans olması durumunda da modelde yer alan yatay ve düşey kesit verilerinin sayılarına ait belli varsayımlar geçerli olmak şartıyla F testinin modelin havuzlanıp havuzlanamayacağını test etmek için kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Toshihisa (1974) çalışmasında değişken varyans durumunda F testinin nasıl kullanılacağına dair makalesinde panel veri setinde kullanılan 2 örnek ebadından en azından birinin çok geniş olması şartıyla değişken varyans bulunan modellerde de F testinin kullanılabileceğini ama modelin eş varyansa göre daha yüksek anlam derecesinde test edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rea (1978) Chow testi ile belki iki modelin varyanslarının eşit olduğunu ve modelin havuz model olduğunu söylemenin asla mümkün olmadığını, fakat sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda bazı durumlarda modellerin havuz model olmadığını söylemenin mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşe Cantrell vd (1991) katılmakta ve F testinin reddedilmemesi durumunda sıkıntı olabileceğini ama reddedilmesi durumunda yani havuz modele uygun olmadığını ifade ettiğinde bir problem yaşanmadığını ifade etmektedir. Chow (1960), iki doğrusal regresyon modelindeki katsayılar arasındaki eşitliliğin test edilmesi hakkındaki makalesinde bu iki veri grubunda katsayıların eşit olup olmadığını yani havuz modelin varlığının her koşulda F testi ile test edilebileceğini ifade etmektedir. Hansen ve Wernerfelt (1989) ekonomik ve organizasyonel faktörlerin hangisinin firma performansını belirlemede önemli faktörler olduğunu tespit etmeye yönelik çalışmasında modeldeki değişken gruplarından ortaya çıkan açıklanan varyanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için F (Chow) testi kullanmıştır. Boş hipotez bu noktada gruplar arasında herhangi bir varyans farklı olmadığını ve dataların havuzlanabilir olduğu üzerine kurulmuştur (Toplu, 2016: 116-144).

Bu noktada literatür incelendiğinde iki veri seti arasındaki katsayılar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını , varyansların eşit olup olmadığını yani modelin havuz modele uygun olup olmadığını test için en uygun testin F (chow) testi olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle modelin havuz olmadığını, yani sıfır hipotezinin reddedileceği durumlarda bu testin geçerliliği daha fazla olmaktadır. Hipotezin reddedilmemesi durumunda ise F testi geçerli olmayabilmektedir. Çalışmada modelin sabit etkiler olduğunu tespit ettiğimizden dolayı, F testinin reddedileceğini öngörerek çalışmada havuz model testi F testi ile gerçekleştirilecektir.

Bu anlamda F testi verilerin havuzlanabilir olup olmadığını test etmek açısından Breusch-Pagan testine nazaran daha güvenilir bir testtir. Bu çalışmada modelin havuz model olup olmadığını test etmek için F (chow) testi kullanılacaktır.

F testinin hipotezleri şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Model havuzlanabilir.

H_1 : Model havuzlanamaz.(Sabit Etkiler Modeli)

Model'de H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda havuzlanmış regresyon modeli, reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli kullanılmasına karar verilir.

5. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN TİCARET BANKALARININ KARLILIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER: 2005-2016 DÖNEMİ PANEL VERİ ANALİZİ

Bu çalışmanın amacı, 2005-2016 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren 23 ticari bankanın karlılığını etkileyen içsel faktörleri panel veri yöntemi ile tespit etmeye çalışmaktır. Bu çerçevede üç farklı model oluşturulmuştur. Modellerde, banka karlılığının göstergesi olarak; aktif karlılığı (ROA), özsermaye karlılığı (ROE) ve net faiz marjı (NIM) alınmıştır. CAMELS performans analizinin kriterleri olan sermaye yeterliliği (capital adequacy), aktif kalitesi (asset quality), yönetim kalitesi (management quality), kazançlar (earnings), likidite (liquidity), piyasa riskine duyarlılık (sensitivity to market risk) gibi banka karlılığını etkilediği düşünülen değişkenler çalışmada bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Ayrıca, bankaların aktif büyüklüğü ve yaşları da kontrol değişkenleri olarak modellere dâhil edilmiştir. CAMELS performans analizinde her bir kriteri temsil eden birçok oran bulunmaktadır. Çalışmada, literatürde bu kriterleri temsil eden ve geçmiş çalışmalarda en sık kullanılan değişkenler arasından karlılık oranları ile korelasyonu en yüksek olan oranlar tercih edilmiştir. Bu kapsamda, bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıda Tablo 5.2.’de verildiği üzere oluşturulmuştur.

5.1. Araştırma Kapsamı

Araştırmanın evreninde 34 adet banka bulunmaktadır. Bu bankalar için tüm dönemlerde yeterli gözlemin bulunamaması, bazı gözlemlerin birbirleriyle uyumsuz olması, bankaların birleşme–satınalma-devir vb. işlemlerden dolayı faaliyet yapısında değişiklik göstermesi gibi nedenlerden dolayı araştırma 23 banka ile sınırlanmıştır.

Çalışmada ilgili yıllarda faaliyetlerini sürdüren, veri setine ulaşılabilen ve eksik gözlemi bulunmayan 23 ticari banka ele alınmıştır. Yatırım ve kalkınma bankaları faaliyetleri açısından farklı özellik göstermelerinden dolayı araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Kısaca, çalışma kapsamının Türkiye’de faaliyette bulunan ticari bankalar (mevduat bankaları) ile sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Ticari (mevduat bankalarının) bankaların Türk bankacılık sektöründe önemli bir yere ve paya sahip olmasından dolayı araştırma bu alanda yapılmıştır.

Analiz edilen dönemde herhangi bir kriz ya da bankacılık sektörünü topluca etkileyebilecek bir olayın bulunmasının analizin sağlıklı sonuçlar vermesini engelleyeceğinden dolayı kırılma ya da kopmaların bulunmaması gerekmektedir. Bundan dolayı çalışma dönemi 2005 yılından itibaren başlatılmıştır. Bunun en önemli sebebi 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerini çok sert yaşayan ticari bankaların karlılık ve faaliyetlerinin dengelenmesinin yaklaşık 4 yıl almasıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de ekonomik dengelerin de 2005 yılında istikrara kavuştuğunu Merkez Bankası’nın açık enflasyon hedeflemesine geçmesinden anlamaktayız. Belirtilen bu nedenlerden dolayı araştırma dönemi olarak 2005-2016 dönemi seçilmiştir.

Tablo 5.1. Araştırma Kapsamında Ele Alınan Bankalar

Araştırma Kapsamında Ele Alınan Bankalar		
Kuruluş Tarihi	1. Yerli Sermayeli Ticaret Bankaları	Veri Durumu
	1.1. Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	
1863	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Yeterli
1938	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Yeterli
1954	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Yeterli
	1.2. Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	
1985	Adabank A.Ş.	Yetersiz
1948	Akbank T.A.Ş.	Yeterli
1996	Anadolubank A.Ş.	Yeterli
1984	Fibabanka A.Ş.	Yeterli
1953	Şekerbank T.A.Ş.	Yeterli
1981	Turkish Bank A.Ş.	Yeterli

1927	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Yeterli
1924	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Yeterli
1944	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Yeterli
	1.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	
1958	Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Yetersiz
	2. Yabancı Sermayeli Ticaret Bankaları	
	2.1. Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar	
1992	Alternatifbank A.Ş.	Yeterli
1976	Arap Türk Bankası A.Ş.	Yeterli
2017	Bank of China Turkey A.Ş.	Yetersiz
1992	Burgan Bank A.Ş.	Yeterli
1981	Citibank A.Ş.	Yeterli
1997	Denizbank A.Ş.	Yeterli
1988	Deutsche Bank A.Ş.	Yeterli
1987	QNB Finansbank A.Ş.	Yeterli
1990	HSBC Bank A.Ş.	Yeterli
1986	ICBC Turkey Bank A.Ş.	Yeterli
2013	MUFG Bank Turkey A.Ş.	Yetersiz
1984	ING Bank A.Ş.	Yeterli
2011	Odea Bank A.Ş.	Yetersiz
2013	Rabobank A.Ş.	Yetersiz
1986	Turkland Bank A.Ş.	Yeterli
1946	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Yeterli
	2.2. Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar	
1984	Bank Mellat	Dahil Değil
1982	Habib Bank Limited	Dahil Değil
2013	Intesa Sanpaolo S.p.A.	Dahil Değil
1984	JPMorgan Chase Bank N.A.	Dahil Değil
1989	Société Générale (SA)	Dahil Değil

5.2. Modele İlişkin Değişkenler ve Değişkenlerin Hesaplanma Yöntemi

Tablo 5.3’den de görüldüğü üzere üç farklı karlılık oranı için üç farklı model kurularak bankaların karlılığını etkileyen unsurlar araştırılmıştır. ROA,

bankalarda tüm çıkar gruplarını ilgilendiren ve bankanın genel performansını gösteren önemli bir değişkendir. Ortak karlılığını temsilen ROE ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bankanın esas faaliyetlerinden karlılığının diğer bir göstergesi olan NIM'i de banka performansının bir göstergesi olarak dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak sermaye yeterliliğini temsilen BASEL komitesinin belirlediği sermaye yeterliliği oranı, aktif kalitesini temsilen takipteki kredilerin toplam kredi ve alacaklara oranı, yönetim kalitesinin bir göstergesi olarak faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı, kazançların bir göstergesi olarak toplam gelirlerin toplam giderlere oranı, likidite riskinin göstergesi olarak likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı kullanılmıştır. Banka karlılığının piyasa risklerine duyarlılığını temsilen iki farklı değişken modele dâhil edilmiştir. Kur riskine duyarlılığını ölçmek için yabancı para cinsinden aktiflerin yabancı para cinsinden pasiflere oranı, banka karlılığının faiz oranlarına duyarlılığını ölçmek için de faiz gelirlerinin toplam faaliyet gelirleri içindeki payı diğer bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte banka karlılığı üzerinde etkili olabileceğini düşündüğümüz bankanın toplam aktif büyüklüğü ve yaşı (piyasada uzun süredir faaliyet gösteriyor olması) da kontrol değişkenleri olarak modellere dâhil edilmiştir.

Bu değişkenlerin yanı sıra makroekonomik faktörler de banka karlılıkları üzerinde etkili olabilmektedir. Çalışmamızda, makro ekonomik etkilerin yukarıda belirttiğimiz modele dahil edilen bağımsız değişkenlere yansıdığını varsayarak kapsam dışı bırakılmıştır.

Yani, banka karlılığının ölçümünde kullanılan, CAMELS analizinde yer verilen bileşenlerin yanı sıra yaş ve aktif büyüklüğü gibi değişkenlerin dışında kalan, bankanın karlılığını etkileyebilecek diğer faktörler araştırma kapsamında dikkate alınmamıştır.

Tablo 5.2. Modele İlişkin Değişkenler

Değişken Türü	Değişken Adı	Hesaplanma Şekli	Temsil Özelliği
Bağımlı Değişkenler	ROA	Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler	Aktif Karlılığı
	ROE	Net Dönem Karı (Zararı)/Toplam Özkaynaklar	Özsermaye Karlılığı
	NIM	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/Toplam (Faiz Kazanan) Aktifler	Net Faiz Marjı
Bağımsız Değişkenler	SERYET	Özkaynaklar/[(Kredi+Piyasa+Operasyonel riskler için gerekli sermaye yükümlülüğü)*12.5]*100	Sermaye Yeterliliği
	TAKİP	Takipteki Krediler (Brüt)/Toplam Krediler ve Alacaklar	Aktif Kalitesi
	FAİZGEL	Faiz Gelirleri/Faiz Giderleri	Yönetim Kalitesi
	TOPGEL	Toplam Gelirler/Toplam Giderler	Kazançlar
	LİKAK	Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler	Likidite
	DÖVİZAÇIK	Yabancı Para Aktifler/Yabancı Para Pasifler	Piyasa Riskine Duyarlılık (Döviz Açık Pozisyonu)
	NFAİZGEL	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/Toplam Faaliyet Gelirleri	Piyasa Riskine Duyarlılık
	TOPAK	Toplam Aktif Büyüklüğü	Büyüklük
	LNYAS	Yaş	Yaşam Süresi

5.3. Modellerin Kurulması

Araştırma Kapsamında şu üç model kurulmuştur:

$$\text{Model1: } ROA_{it} = B_{1it}SERYET_{it} + B_{2it}TAKİP_{it} + B_{3it}FAİZGEL_{it} + B_{4it}TOPGEL_{it} + B_{5it}LİKAK_{it} + B_{6it}DÖVİZAÇIK_{it} + B_{7it}NFAİZGEL_{it} + B_{8it}LNYAS_{it} + B_{9it}TOPAK_{it} + c$$

$$\text{Model2: } ROE_{it} = B_{1it}SERYET_{it} + B_{2it}TAKİP_{it} + B_{3it}FAİZGEL_{it} + B_{4it}TOPGEL_{it} + B_{5it}LİKAK_{it} + B_{6it}DÖVİZAÇIK_{it} + B_{7it}NFAİZGEL_{it} + B_{8it}LNYAS_{it} + B_{9it}TOPAK_{it} + c$$

$$\text{Model3: } NIM_{it} = B_{1it}SERYET_{it} + B_{2it}TAKİP_{it} + B_{3it}FAİZGEL_{it} + B_{4it}TOPGEL_{it} + B_{5it}LIKAK_{it} + B_{6it}DÖVİZAÇIK_{it} + B_{7it}NFAİZGEL_{it} + B_{8it}LNYAS_{it} + B_{9it}TOPAK_{it} + c$$

Yukarıda üç ayrı bağımlı değişken için üç ayrı model kurulmuştur. Modellerde, bağımsız değişkenlerin her biri her bağımlı değişken için kurulan modellere dâhil edilmiştir.

5.4. Genel Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 5.3.'de değişkenlere ait tanımlayıcı genel istatistikler sunulmuştur. Buna göre, örneklemdaki bankaların ROE'nin 2005-2016 döneminde ortalama %11 olduğu görülmektedir. ROA ve NIM ise sırası ile ortalama %2 ve %3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan bankaların sermaye yeterlilik rasyolarının ilgili dönemde ortalama %19 seviyesinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu düzeyin, BASEL kriterleri çerçevesinde bankalarda aranan %8 oranın oldukça üzerinde bulunmaktadır. BASEL III kriterlerinde buna %2.5'lik tampon sermaye eklemesi yapılmıştır. Bu oranı da dikkate aldığımızda Türk ticaret bankalarının sermaye yeterliliklerinin hala güçlü olduğunu ve gerekli çekirdek sermayeye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Örnekleminizdeki bankaların analiz dönemi için ortalama yaşları 45 yıldır. Bankacılık sektörü ülkemizde oldukça yenidir ve banlarımız henüz çok gençtir. Aktif kalitesinin bir göstergesi olan takipteki kredilerin toplam krediler ve alacaklar içerisindeki oranı %4 düzeyindedir. Bu oranın literatürde riskli seviye olarak belirtilen %4'ün altında olması gerekmektedir. Örnekleminizdeki bankalardaki ortalama oranın (%4), kritik seviyede (%4) olduğu görülmektedir. Bundan dolayı, bankacılık sektöründe sorunlu kredilerin oranının göreceli olarak yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı 2'nin üzerindedir. Bu oran bankaların ana faaliyet karlılığının önemli bir göstergesidir. Bu oran yönetim kalitesini temsil etmektedir ve bankalar ilgili dönemde maliyetinin iki misli bir faizle kredi kullanmışlardır. Toplam gelirlerin toplam giderlere oranı ise 2'nin altında 1.35 düzeyinde olmuştur. Bunun sebebi bankaların faaliyet

giderlerindeki artıştır. Likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülöklere oranı ortalama %60 düzeyindedir. BASEL III'de bankacılık sektöründe sermaye yeterliliğinin yanı sıra likiditenin de önemine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Türk ticaret bankalarının likit olduklarını söyleyebiliriz. Yabancı para aktiflerin yabancı para cinsinden pasiflere oranının 1'in altında (0.77) olması bankaların döviz açık pozisyonu taşıdıklarını göstermektedir. Kurlardaki artış Türk ticaret bankalarını olumsuz etkileyebilir. Ticaret bankalarının ana faaliyet konusunu topladıkları mevduatlara ödedikleri faizin üzerinde bir oranla bu paraları kredi olarak satmaları ve bu işlemlerden gelir sağlamaları oluşturur. Diğer bir deyişle, esas faaliyet gelirlerinin önemli bir kısmını faiz gelirlerinin oluşturduğunu söyleyebiliriz. İlgili dönemde Türk ticaret bankacılığı sisteminde bankaların toplam faaliyet gelirleri içerisinde faiz gelirlerinin oranının ortalama %60 olduğu görölmektedir. 2002 yılı sonrası hızla düşen faiz oranları bankacılık sektöründe net faiz marjının gerilemesine neden olmuştur. Bundan dolayı, bankalar faiz dışı gelirlerini artırmak zorunda kalmıştır. Bankaların 2002'den sonra komisyon, kambiyo, sermaye piyasası işlemleri gibi diğer faaliyetlerden sağladıkları gelirleri artırmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 5.3. Genel Tanımlayıcı İstatistikler

	ROE	ROA	NİM	SERYET	TAKİP	FAİZGEL
Mean (Ortalama)	0.11	0.02	0.03	0.19	0.04	2.03
Median (Ortanca)	0.12	0.02	0.03	0.16	0.03	1.88
Maximum (Maksimum)	0.34	0.12	0.19	1.12	0.19	8.92
Minimum (Minimum)	-1.79	-0.13	-0.22	0.07	0.00	0.19
Std. Dev. (Standart Sapma)	0.14	0.02	0.02	0.10	0.03	0.81
Skewness (Çarpıklık)	-8.57	-0.89	-4.07	5.04	2.22	3.99
Kurtosis (Basıklık)	114.40	25.00	63.60	40.26	11.11	26.74
Jarque-Bera	146100.90	5603.96	42990.24	17136.80	982.62	7211.02
Probability (Olasılık)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Sum (Toplam)	29.56	4.87	9.55	52.11	10.45	560.06
Sum Sq. Dev. (Std. Sp. Top. Karesi)	5.58	0.09	0.15	2.49	0.23	180.33
Observations (Gözlem Sayısı)	276	276	276	276	276	276
	TOPGEL	LİKAK	DÖVİZAÇIK	NFAİZGEL	TOPAK	LNYS
Mean (Ortalama)	1.35	0.60	0.77	0.60	1.04	44.54
Median (Ortanca)	1.34	0.53	0.80	0.60	1.02	30.00
Maximum (Maksimum)	2.18	2.23	1.57	1.38	1.18	153.00
Minimum (Minimum)	0.69	0.14	0.05	-0.97	1.00	8.00
Std. Dev. (Standart Sapma)	0.21	0.28	0.21	0.21	0.05	31.81
Skewness (Çarpıklık)	0.74	1.96	-0.27	-1.94	1.05	1.51
Kurtosis (Basıklık)	5.31	9.34	4.42	21.02	2.65	5.33
Jarque-Bera	86.41	639.05	26.54	3909.90	52.19	167.64
Probability (Olasılık)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Sum (Toplam)	372.82	164.85	212.17	165.59	287.84	12294.00
Sum Sq. Dev. (Std. Sp. Top. Karesi)	12.42	20.82	11.85	12.57	0.73	278220.50
Observations (Gözlem Sayısı)	276	276	276	276	276	276

5.5. Hipotezler ve Hipotezlere İlişkin Beklentiler

Tablo 5.4.'te belirtilen 3 modele ilişkin aşağıdaki 9 hipotez oluşturulmuş ve çalışma kapsamında ilgili hipotezlerin geçerliliği üç model için de ayrı ayrı sınanmıştır.

$H1_0$ =Karlılık oranları ile sermaye yeterliliği arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H2_0$ =Karlılık oranları ile aktif kalitesi arasında negatif bir ilişki yoktur.

$H3_0$ =Karlılık oranları ile yönetim kalitesi arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H4_0$ =Karlılık oranları ile kazançlar (gelirler) arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H5_0$ =Karlılık oranları ile likidite arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H6_0$ =Karlılık oranları ile kur riski arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H7_0$ =Karlılık oranları ile faiz riski arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H8_0$ =Karlılık oranları ile aktif büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki yoktur.

$H9_0$ =Karlılık oranları ile yaş arasında pozitif bir ilişki yoktur.

Hipotezlerde yer verilen değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü özetleyen tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 5.4. Hipotezlere İlişkin Beklenti Tablosu

Değişkenler Arası Beklenen İlişki Yönü		Bağımsız Değişkenler		
		ROA	ROE	NIM
Bağımlı Değişkenler	SERYET	+	+	+
	TAKİP	-	-	-
	FAİZGEL	+	+	+
	TOPGEL	+	+	+
	LİKAK	+	+	+
	DÖVİZAÇIK	0	0	0
	NFAİZGEL	+	+	+
	TOPAK	+	+	+
	LNyas	+	+	+

Tablo 5.4.'te verilen hipotezlere ilişkin beklentiler tablosunda bağımlı değişkenleri etkilediği düşünülen bağımsız değişkenlerin, etkileme yönüne dair beklentiler verilmiştir. TAKİP değişkeninin karlılıkları negatif yönde, SERİYET, FAİZGEL, TOPGEL, LİKAK, NFAİZGEL, TOPAK ve LNYAS değişkenlerinin ise karlılıkları pozitif yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Döviz pozisyonlarının banka bilanço yapılarına göre değişiklik göstereceğinden dolayı DÖVİZAÇIK değişkeni için genelleyici bir beklenti öngörüsünde bulunulamamıştır.

5.6. Korelasyon Analizi

Ekonometrik modellerde kullanılan değişkenler arasındaki ilişkilerin tespiti için korelasyon analizine başvurulmuştur. Tablo 5.5'de verilen Pearson korelasyon matrisinden elde edilen sonuçlara göre, ROA değişkeninin SERİYET, FAİZGEL, TOPGEL, LİKAK, DÖVİZAÇIK, TOPAK ve LNYAS değişkenleri ile pozitif korelasyonlu olduğu, bununla beraber TAKİP ve NFAİZGEL ile negatif korelasyonlu olduğu tespit edilmiştir. ROA değişkeni ile en kuvvetli ilişki içinde olan değişken TOPGEL iken, en zayıf ilişkili içinde olan değişken ise FAİZGEL değişkenidir.

Korelasyon analizi sonucunda, ROE değişkeni ile en kuvvetli ilişki içerisinde olan değişken TOPGEL, en zayıf ilişki içerisinde olan değişken ise FAİZGEL değişkeni olarak tespit edilmiştir. ROE değişkeninin sırasıyla TOPAK, LNYAS, DÖVİZAÇIK, SERİYET, LİKAK değişkenleri ile pozitif, TAKİP ve NFAİZGEL ile negatif ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir.

Korelasyon analizinden elde edilen bir diğer sonuç, NIM değişkeninin diğer değişkenlerle olan ilişkisine yöneliktir. Bu değişken en çok NFAİZGEL değişkeninden etkilenmekte en az ise LNYAS değişkeninden etkilenmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin şiddeti dikkate alındığında NIM'in en kuvvetli pozitif ilişki içinde olduğu değişkenler sırasıyla FAİZGEL, TOPGEL ve TAKİP'tir.

NİM'in en kuvvetli negatif ilişkisi ise sırasıyla SERYET, LİKAK ve TOPAK arasında belirlenmiştir.

Hesaplanan korelasyon katsayılarının istatistiksel anlamlılığı %1 önem düzeyinde test edilmiştir. Korelasyon analiz sonuçlarına göre bağımsız değişkenler arasındaki en kuvvetli ilişki TOPAK ve LNYAS değişkenleri arasında hesaplanmıştır. Buradan yaşlı bankaların aktif büyüklüğünün daha fazla olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 5.5. Korelasyon Matrisi

Örneklem: 2005 2016													
Toplam Gözlem Sayısı: 276													
Korelasyon	ROA	ROE	NİM	SERYET	TAKİP	FGE FGI	TOGE TOGI	LIA KVY	YPA YPP	FGE TFGE	TOPAKN	LNYAS	
ROA	1.00												
ROE	0.80	1.00											
NİM	-0.04	0.10	1.00										
SERYET	0.45	0.09	-0.45	1.00									
TAKİP	-0.16	-0.13	0.11	-0.08	1.00								
FAİZGEL	0.06	0.00	0.40	0.01	-0.07	1.00							
TOPGEL	0.61	0.51	0.13	0.03	-0.08	0.44	1.00						
LİKAK	0.27	0.01	-0.15	0.55	-0.12	0.29	0.18	1.00					
DÖVİZAÇIK	0.11	0.13	-0.05	-0.05	-0.10	0.01	0.27	0.09	1.00				
NFAİZGEL	-0.27	-0.01	0.70	-0.36	-0.18	0.40	-0.11	-0.10	0.02	1.00			
TOPAKN	0.22	0.28	-0.04	-0.09	-0.07	-0.19	0.35	-0.12	0.45	-0.05	1.00		
LNYAS	0.12	0.21	-0.03	-0.06	-0.08	-0.12	0.25	-0.14	0.42	0.05	0.79	1.00	

(*) Değişkenler %1 güven düzeyinde anlamlıdır.

5.7. Varyans Artış Faktörleri Yöntemi

Değişkenlerin birbirleri ile ilişkisini gösteren korelasyon analizinden elde edilen bulgular bağımsız değişkenler arasında kuvvetli bir korelasyon olmadığını göstermiştir. Buradan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi

olmadığı ön görüşüne ulaşılabilir. Buna rağmen çoklu çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığı varyans artış faktörleri yöntemiyle incelenmiştir.

Bağımsız değişkenler arası çoklu doğrusallık probleminin olmaması için VIF kritik değerinin 10'dan küçük olması beklenir. VIF değerine göre değişkenlerin seçimi yapılırken genelde VIF 10 dan küçük olduğunda modele dâhil edilebileceğini ifade edilmiştir (Marquardt ve Snee, 1975).

Modelde çoklu doğrusallık probleminin bulunması bir bağımsız değişkenin diğer bağımsız değişkenlerle olan ilişkisinin derecesine göre bağımsız değişkenin modeldeki açıklama ve tahmin gücünü azaltır. Her ne kadar Hsiao (1986) panel veri setinin hem zaman hem de yatay kesit verilerini içermesinden dolayı açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu bağlantı (doğrusallık) problemini azalttığını belirtse de zaman zaman bu problem modellerde kendini göstermektedir.

Araştırmada kullanılan modellerde bağımsız değişkenler arası çoklu doğrusallık sorunu bulunup bulunmadığı VIF Yöntemi ile incelenmiş ilgili sonuçlar Tablo 5.6.'de sunulmuştur.

Varyans Artırma Faktörleri Katsayıları denklem (5.1)'de verilen formül yardımıyla hesaplanmıştır.

$$VIF=1/(1-R^2) \quad (5.1)$$

Tablo 5.6. Varyans Artırma Katsayıları

Varyans Artırma Katsayıları		VIF
Bağımsız Değişkenler	SERYET	1.75
	TAKİP	1.10
	FAİZGEL	2.30
	TOPGEL	2.03
	LİKAK	1.73
	DÖVİZAÇIK	1.36
	NFAİZGEL	1.85
	TOPAK	2.85
	LNYAS	3.39

5.8. Panel Durağanlık Testleri

Zaman serilerinde olduğu gibi panel serilerin analizinde de durağanlık önemli bir unsurdur. Bilindiği üzere, zaman serileri analizinde olduğu gibi hem zaman hem de yatay kesit analizini bir arada içeren panel veri analizlerinde de değişkenler arasında sahte ilişkilere neden olunmaması için durağanlık önemli bir önkoşuldur (Gökbulut, 2009:200).

Granger ve Newbold (1974), durağan olmayan veriler ile çalışılması halinde incelenen değişkenler arasında regresyon çözümlemesinin güvenilir olamayacağını sahte regresyon probleminin ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir.

Modeldeki değişkenlerin durağanlıkları panel birim kök testleri ile incelenmiştir. Ortak birim kök süreçleri Levin, Lin Chu (2002) testi ile bireysel birim kök süreçleri ise Im-Pesaran-Shin(1999) ile test edilmiştir. Modele dâhil olan değişkenlere ilişkin LLCt ve IPSw testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5.7.'da verilmiştir.

H_0 : Seride genel bir birim kök vardır.

H_1 : Seride genel bir birim kök yoktur.

LLCt ve IPSw testlerine ilişkin sıfır hipotezleri yukarıda belirtildiği şekildedir. Test istatistikleri sonucu elde edilen p değerleri 0.05 kritik değerinden küçük olduğundan, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir deyişle, serilerde ortak birim kök süreci ve her birim için (banka) birim kök süreci bulunmamaktadır. Panel birim kök test sonuçlarına göre serilerin ilgili dönemlerde durağan olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.7. Panel Durağanlık Test Sonuçları

PANEL DURAĞANLIK/BİRİM KÖK TESTLERİ (UNIT ROOT TEST)									
		Sabit Durağan (Individual Intercept)				Trend Durağan (Individual Intercept and Trend)			
		Statistic	Prob.**	Cross-sections	Obs	Statistic	Prob.**	Cross-sections	Obs
ROE	Levin, Lin & Chu t*	-38.29	0.00	23.00	249.00	-47.31	0.00	23.00	245.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-12.13	0.00	23.00	249.00	-13.44	0.00	23.00	245.00
ROA	Levin, Lin & Chu t*	-17.05	0.00	23.00	249.00	-12.82	0.00	23.00	247.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-7.85	0.00	23.00	249.00	-6.91	0.00	23.00	247.00
NİM	Levin, Lin & Chu t*	-5.25	0.00	23.00	248.00	-13.92	0.00	23.00	247.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-1.98	0.02	23.00	248.00	-7.07	0.00	23.00	247.00
SERVET	Levin, Lin & Chu t*	-15.87	0.00	23.00	249.00	-11.68	0.00	23.00	252.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-6.70	0.00	23.00	249.00	-4.89	0.00	23.00	252.00
TAKIP	Levin, Lin & Chu t*	-18.56	0.00	22.00	235.00	-13.91	0.00	23.00	241.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-7.86	0.00	22.00	235.00	-3.35	0.00	23.00	241.00
FAİZGEL	Levin, Lin & Chu t*	-10.66	0.00	23.00	248.00	-11.75	0.00	23.00	243.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-4.99	0.00	23.00	248.00	-3.44	0.00	23.00	243.00
TOPGEL	Levin, Lin & Chu t*	-8.87	0.00	23.00	250.00	-10.95	0.00	23.00	244.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-6.34	0.00	23.00	250.00	-6.45	0.00	23.00	244.00
LİKAK	Levin, Lin & Chu t*	-12.14	0.00	23.00	246.00	-15.44	0.00	23.00	246.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-6.82	0.00	23.00	246.00	-4.77	0.00	23.00	246.00
DÖVİZAÇI K	Levin, Lin & Chu t*	-4.66	0.00	23.00	249.00	-7.56	0.00	23.00	250.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-1.98	0.02	23.00	249.00	-1.70	0.04	23.00	250.00
NEAİZGEL	Levin, Lin & Chu t*	-6.97	0.00	23.00	250.00	-11.52	0.00	23.00	244.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-4.43	0.00	23.00	250.00	-4.82	0.00	23.00	244.00
TOPAK	Levin, Lin & Chu t*	-4.29	0.00	23.00	246.00	-8.74	0.00	23.00	244.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-1.25	0.01	23.00	246.00	-4.41	0.00	23.00	244.00
LNYAS	Levin, Lin & Chu t*	-19.00	0.00	16.00	160.00	-27.30	0.00	14.00	140.00
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-160.78	0.00	16.00	160.00	-156.00	0.00	14.00	140.00

5.9. Modelin Seçimi

Araştırma kapsamında ele alınan verilere ilişkin serilerin durağan olduğuna karar verildikten sonra, veri setine en uygun panel veri modeli araştırılacaktır. Öncelikle, veri setinin klasik (havuzlanmış) panel regresyon modeline uygun olup

olmadığı test edilecektir. Bunun için literatürde sıkça kullanılan Breusch-Pagan (1979) testi uygulanacaktır. Bunun haricinde Hasuman testi ile sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler tahminli modelin daha uygun olduğu araştırılmıştır.

Breusch-Pagan (BP) testi; modeldeki birim etkilerinin varyansının sıfır olması durumunda rassal etkili modelin havuz modeline dönüşeceği sıfır hipotezini sınamaktadır. BP testinde hipotezler aşağıda verildiği şekilde kurulmaktadır

H_0 = Havuz Modeli

H_1 = Rassal etkiler modeli

Tablo 5.8. BP Testi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Ki-kare	Olasılık (p) LM>Ki-kare
Model 1	ROA	42.68	0.00
Model 2	ROE	1.35	0.12
Model 3	NIM	6.12	0.01

Model 1 ve Model 3’de LM>Ki Kare istatistiği 0,05’ten küçük olduğu için varyansın sıfır olduğunu içeren H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuca göre, modellerin tahminlemede hata terimleri ile regresörler arasında ilişki olduğundan klasik (havuz) panel modelini tercih etmek uygun değildir. 2 numaralı Model’de ise havuzlanmış panel yöntemini kullanılabilir. Buna karşın, Model 3’de ise sabit etkiler modeli kullanılabilir.

Rassal etkilerden ve özellikle ihmal edilmiş sabit etkilerden yatay kesit değişkenlerinin bağımsız olduğu koşullarda klasik (havuz) regresyonu kullanmak daha uygundur. Bu nedenle her üç model için de Hausman Testi yapılarak, rassal etkiler ya da sabit etkilerin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır.

Tablo 5.9. Hausman Test İstatistiği Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Çift yönlü rastsal etkiler	Olasılık (p)
Model 1	ROA	13.20	0.00
Model 2	ROE	0.38	0.54
Model 3	NIM	0.23	0.63

Kurulan modellerde sabit etkiler ya da rassal etkilerden hangisinin bulunduğu karar vermek için Hausman testi kullanılmış ve teste ilişkin hipotezler aşağıdaki verilmiştir.

H_0 : Tesadüfi etkiler mevcuttur

H_1 : Sabit etkiler mevcuttur

Hausman test sonucuna ait olasılık değerlerinin Model 2 ve Model 1 için %5'den büyük çıkması, panel veri regresyon analizinin tesadüfi etkiler modeli ile yapılmasının daha uygun olacağını göstermektedir. Model 1 için elde edilen test istatistiğine ilişkin olasılık değeri ise %5'den küçüktür. Bundan dolayı, sıfır hipotezi reddedilmektedir ve Modelin sabit etkilere göre kurulması daha doğru sonuçlar üretecektir.

5.10. Oto Korelasyon Testi

Bütün zaman serisi analizlerinde olduğu gibi hem yatay hem de zaman boyutunu içeren panel veri analizlerinde de oto korelasyon önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere, regresyon analizlerinin temel varsayımlarından birisi farklı gözlemler için aynı hatalar arasında ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır. Eğer, regresyon modelindeki hata terimleri birbirleri ile ilişkili ise bu durum oto korelasyon (serisel korelasyon) olarak adlandırılır (Brooks, 2008). Kurulan her üç modelde de veri setinde oto korelasyonun olup olmadığı Wooldridge (2002) oto korelasyon testi ile araştırılmıştır.

Tablo 5.10. Wooldridge Otokorelasyon Testi Sonuçları

Model	F Değeri	Olasılık
Model 1	10.66	0.00
Model 2	121.17	0.00
Model 3	29.23	0.00

Modellerin üçünde de “Otokorelasyon yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez reddedilmiştir. Diğer bir deyişle denklemlerdeki hata terimleri arasında otokorelasyon problemi gözlenmiştir.

Oto korelasyon analizinden sonra modellerde yatay kesit birimlerine ait hata terimlerinin değişken varyanslılık (heteroskedasticity) gösterip göstermediği araştırılmıştır. Literatürde, değişken varyanslılığın tespiti için genellikle Wald testi kullanılmaktadır. Bundan dolayı Wald testi ile değişken varyans problemi araştırılmıştır. Wald testinde boş hipotez şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 = Tüm yatay kesit birimlerine ait hata terimleri eş varyansa sahiptir.

H_1 = Tüm yatay kesit birimlerine ait hata terimleri eş varyansa sahip değildir.

Aşağıdaki tabloda Wald Değişen Varyans Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5.11. Wald Değişen Varyans Test Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Ki-kare	Olasılık (p) LM>Ki-kare
Model 1	ROA	6471.02	0.00
Model 2	ROE	11062.93	0.00
Model 3	NIM	3792.98	0.00

Tablo 5.11’da verilen Wald test sonuçlarına göre tüm modeller için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuçlar, modellerin her birinde her birinde, yatay kesit birimlerine ait hata terimlerinin değişen varyansa sahip olduğunu göstermektedir.

Her üç modelde de hem otokorelasyon hem de değişen varyans sorununa rastlanmıştır. Model tahminleri yapılmadan önce, bu etkilerin sonuçların taraflı ve tutarsız olmasına yol açmasını engellemek amacıyla çeşitli düzeltmeler yapılması gerekmektedir.

Stock ve Watson'un (2006) ortaya koyduğu yaklaşım sabit ve rassal etkiler panel veri modellerinde otokorelasyon ve değişken varyans sorununu ortadan kaldırmaktadır (Fischer ve Poza, 2007:9-10; Nichols ve Schaffer, 2007:11). Stock ve Watson'un (2008) geliştirdiği bu tahminci değişen varyans-tutarlı (Heteroscedasticity Robust-HR) standart hatalar ya da kümelenmiş-tutarlı (cluster robust) standart hatalar yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Stock ve Watson, 2008:155-174).

Kurulan üç modelde de değişen varyans ve otokorelasyon sorunu bulunduğu için Stock ve Watson'un (2008) kümelenmiş-tutarlı (cluster robust) standart hatalar yöntemi ile gerekli tahminler yapılmıştır.

5.11. Model Sonuçları

Bu bölümde, ROA, ROE ve NIM'in bağımlı değişkenler olarak kullanıldığı üç farklı model için sabit etkiler regresyon sonuçlarına yer verilmiştir.

ROA'nın bağımlı değişken olarak alındığı Model-1'e ilişkin regresyon sonuçları Tablo 5.12.'de verilmektedir. Model-1'e ait F testi olasılık değerinin 0.000 olarak hesaplanmış olması, modeldeki katsayıların %1 önem düzeyinde topluca istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.12. Model-1 Tahmin sonuçları

Sabit Etkiler Regresyon Modeli	Gözlem Sayısı:276			
Grup Değişkeni:cid	Grup Sayısı:23			
R-kare	Gruplarda Gözlemlenen			
within= 0.6316	min= 12			
between= 0.4215	ort= 12.0			
overall= 0.4733	maks= 12			
F(9,22)= 35.19				
corr(u_i, Xb)= -0.5921	Prob > F= 0.0000			
Bağımlı Değişken ROA				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	P> t
SERYET	0.09	0.02	5.25	0.00
TAKİP	-0.09	0.02	-4.29	0.00
FAİZGEL	0.00	0.00	-1.80	0.09
TOPGEL	0.06	0.01	4.45	0.00
LİKAK	0.00	0.00	-0.53	0.60
DÖVİZAÇIK	0.01	0.00	2.18	0.04
NFAİZGEL	0.01	0.01	0.96	0.35
TOPAK	0.30	0.31	0.96	0.35
LNYAS	-0.03	0.01	-5.52	0.00
_cons	0.01	0.03	0.28	0.78
sigma_u .01232489				
sigma_e .00921865				
rho .64124818 (fraction of variance due to u_i)				

Sabit etkiler regresyon modeli sonuçlarına göre, ROA'yı etkileyen değişkenler sırasıyla TAKİP (-0.09) SERİYET (0.09), TOPGEL (0.06), LNYAS (-0.03) ve DÖVİZAÇIK (0.01) değişkenleri olarak belirlenmiştir. Tahmin sonuçları, aktif kalitesinin bir göstergesi olan TAKİP ve LNYAS ile ROA arasında negatif bir ilişkiyi işaret ederken, SERİYET, TOPGEL ve DÖVİZAÇIK ile ROA arasında ise pozitif bir ilişkinin varlığı yönünde kanıtlar sağlamıştır. TAKİP oranının azalması bankanın aktif kalitesinin arttığına bir göstergesidir. Dolayısı ile tespit edilen ters yönlü ilişki finansal olarak da anlamlıdır. Yaşı büyük bankalarda ROA'nın azalmasındaki temel sebep ise Türk Bankacılık sisteminin kronik sorunlarından kaynaklanmaktadır. Sektörde eski kökenli bankalar bir holding gibi çalışmakta

olması ve bilanço yapılarında atıl aşırı duran varlık barındırmaları aktif karlılıklarını genç bankalara göreceli olarak düşürmektedir. Buna göre ROA'yı en çok aktif kalitesinin etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ticari bankaların asıl faaliyetleri topladıkları mevduat ve fonları maliyetinin üzerinde bir oranla kredi olarak işletmelere ve bireylere satmak ve bu işlemlerden kar etmektir. Ticari bankalar kredi verirken risk-getiri arasında değerlendirme yaparlar ve verilen kredileri faiziyle birlikte zamanında geri tahsil etmeyi hedefler. Kredilerin geri dönmemesi ve takibe düşmesi bankaların karlılığını düşürmektedir. Sermaye yeterliliği yüksek olan bankaların aktif getiri de yüksek olmalıdır hipotezimizin geçerliliği modelimizde de ispatlanmıştır. Regresyon modeli tahmin sonuçlarına göre ROA'yı en önemli düzeyde etkileyen ikinci değişken SERYET olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, bankanın kazançlarının da ROA'yı pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Bankaların toplam gelirlerinin toplam giderlerine oranının artması karlılığının da artmasında rol oynamaktadır. Aynı zamanda, etkisi düşük de olsa DÖVİZAÇIK oranının ROA üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, kur riskine duyarlılık ile banka aktif karlılığı arasında pozitif bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

ROE'nin bağımlı değişken olarak alındığı Model-2'ye ilişkin regresyon sonuçları Tablo 5.13.'de verilmektedir. Model-2'ye ait F testi olasılık değerinin 0.000 olarak hesaplanmış olması, modeldeki katsayıların %1 önem düzeyinde topluca istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.13. Model-2 Tahmin Sonuçları

Rassal Etkiler Regresyon Modeli	Gözlem Sayısı:276			
Grup Değişkeni:cid	Grup Sayısı:23			
R-kare	Gruplarda Gözlemlenen			
within= 0.3190	min= 12			
between= 0.6733	ort= 12.0			
overall= 0.3951	maks= 12			
Wald chi2(9)= 92.31				
corr(u_i, X)= 0 (assumed)	Prob > F= 0.0000			
Bağımlı Değişken ROE				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	P> t
SERYET	0.37	0.17	2.21	0.03
TAKİP	-0.25	0.31	-0.81	0.42
FAİZGEL	-0.07	0.04	-1.91	0.06
TOPGEL	0.50	0.20	2.43	0.02
LİKAK	-0.06	0.04	-1.67	0.09
DÖVİZAÇIK	-0.01	0.05	-0.21	0.83
NFAİZGEL	0.20	0.12	1.72	0.09
TOPAK	0.21	0.48	0.44	0.66
LNYAS	-0.03	0.02	-1.09	0.28
_cons	-0.47	0.26	-1.82	0.07
sigma_u .01511538				
sigma_e .10431445				
rho .02056482 (fraction of variance due to u_i)				

ROA bankaların tüm çıkar gruplarını ilgilendirirken, ROE sadece sermayedarların karlılığını göstermektedir. Sabit etkiler regresyon modeli sonuçlarına göre, ROE sırasıyla TOPGEL (0.50) ve SERYET oranlarını (0.37) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilemiştir. Diğer değişkenler ise (%5 güven düzeyinde) istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Her iki değişkenin katsayıları da göreceli olarak yüksek çıkmıştır ve ROA ile pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir.

Tablo 5.14. Model-3 Tahmin Sonuçları

Rassal Etkiler Regresyon Modeli		Gözlem Sayısı:276		
Grup Değişkeni:cid		Grup Sayısı:23		
R-kare		Gruplarda Gözlemlenen		
within= 0.6733		min= 12		
between= 0.6493		ort= 12.0		
overall= 0.6554		maks= 12		
Wald chi2(9)= 470.01				
corr(u_i, X)= 0 (assumed)		Prob >chi2= 0.0000		
Bağımlı Değişken NIM				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	P> t
SERYET	-0.04	0.02	-2.47	0.01
TAKİP	0.19	0.03	6. Tem	0.00
FAİZGEL	0.00	0.00	0.56	0.57
TOPGEL	0.03	0.01	Şub.16	0.03
LİKAK	0.00	0.01	-0.27	0.79
DÖVİZAÇIK	-0.01	0.01	-0.49	0.63
NFAİZGEL	0.08	0.01	Haz.44	0.00
TOPAK	0.04	0.06	0.76	0.45
LNYAS	-0.01	0.00	-1.95	0.05
_cons	-0.02	0.02	-0.89	0.37
sigma_u .00324192				
sigma_e .01225973				
rho .06535651 (fraction of variance due to u_i)				

NIM'in bağımlı değişken olarak alındığı Model-3'e ilişkin regresyon sonuçları Tablo 5.14.'te verilmektedir. Model-3'e ait F testi olasılık değerinin 0.000 olarak hesaplanmış olması, modeldeki katsayıların %1 önem düzeyinde topluca istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Sabit etkiler regresyon modeli sonuçlarına göre, NIM bağımlı değişkenini, istatistiki olarak, sırasıyla en çok TAKİP (0.19), NFAİZGEL (0.08), SERYET (-0.04) ve TOPGEL (0.03) bağımsız değişkenlerinin etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Takipteki kredilerin artmasının, beklentimizin dışında, özel karşılıklar sonrası net faiz gelirinin toplam faiz kazanan aktiflere oranı ile hesapladığımız NIM bağımlı değişkenini artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, bankaların riskli kredileri

artırarak daha yüksek kar marjı sağlamayı hedefledikleri söylenebilir. Yine benzer bir şekilde, SERYET ile NIM arasında ters yönlü bir etkileşim tespit edilmiştir. Özsermaye maliyetinin en yüksek maliyetli kaynak olması göz önünde bulundurulduğunda, sermaye yeterliliğindeki artış bankaların kaynak maliyetini artıracak ve faiz marjını (kaldıraç etkisinin azalmasından dolayı) düşürecektir. NFAİZGEL oranının artması, NIM oranını beklediği üzere pozitif yönde etkilemektedir. Yine aynı şekilde, TOPGEL oranı NIM’i düşük de olsa pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 5.15. Model-1, Model-2 ve Model-3’ün Karşılaştırılması

	ROA		ROE		NIM	
	Katsayı	P> t	Katsayı	P> t	Katsayı	P> t
SERYET	0.09	0.00*	0.37	0.03**	-0.04	0.01**
TAKİP	-0.09	0.00*	-0.25	0.42	0.19	0.00*
FAİZGEL	-0.00	0.07	-0.07	0.06	0.00	0.57
TOPGEL	0.06	0.00*	0.50	0.02**	0.03	0.03**
LİKAK	-0.00	0.60	-0.06	0.09	-0.00	0.79
DÖVİZAÇIK	0.01	0.04**	-0.01	0.83	-0.00	0.62
NFAİZGEL	0.01	0.35	0.20	0.09	0.08	0.00*
TOPAK	0.30	0.35	0.21	0.66	0.04	0.49
LNYAS	-0.03	0.00*	-0.03	0.28	-0.01	0.05
_cons	0.01	0.79	-0.47	0.07	-0.02	0.37

(*) %1 (**) %5 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Kurulan tüm modellere ilişkin sonuçlar Tablo 5.15’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, SERYET, TAKİP, TOPGEL ve LNYAS bağımsız değişkenlerinin ROA bağımlı değişkenini; TAKİP ve NFAİZGEL bağımsız değişkenlerinin ise NIM bağımlı değişkenini %1 düzeyinde anlamlı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. %5 önem düzeyinde anlamlılık ilişkileri incelendiğinde ise, DÖVİZAÇIK bağımsız değişkeninin ROA bağımlı değişkenini; SERYET ve TOPGEL bağımsız değişkenlerinin ROE bağımlı değişkenini; SERYET ve TOPGEL bağımsız değişkenlerinin ise NIM bağımlı değişkenini anlamlı etkilediği tespit edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların karlılığını etkileyen içsel faktörler panel veri analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, veri setine ulaşılabilen ve gözlemleri bütünlük arz eden 23 ticari bankadan hareketle 2005-2016 dönemi için bankaların çeşitli karlılık oranlarını (ROA, ROE ve NIM) etkileyen bankalara özgü içsel faktörler araştırılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan bankaların aktif büyüklüğü ve pazar büyüklüklerinin sektör toplamı içerisindeki payı %90’ları geçmektedir. Bu yüzden elde edilen sonuçlar bankacılık sektörü açısından da büyük önem arz etmektedir.

Karlılığı etkileyen değişkenlerden sermaye yeterliliği ve kaldıraç temsilen sermaye yeterliliği oranı ele alınmıştır. Aktif kalitesinin bir göstergesi olarak takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı tercih edilmiştir. Bazı çalışmalarda kredilerin toplam mevduata oranının da aktif kalitesini temsilen kullanıldığı gözlemlenmektedir. Fakat bu iki rasyonun çoklu doğrusallık göstermesi ve literatürde çoğunlukla takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki oranın aktif kalitesini açıklamada kullanılmasından dolayı bu oran tercih edilmiştir. Sırasıyla, yönetim kalitesinin göstergesi olarak faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı; kazancın göstergesi olarak toplam gelirlerin/toplam giderlere oranı; likidite riskinin göstergesi olarak likit aktiflerin kısa vadeli yabancı kaynaklara oranı; piyasa risklerine duyarlılığı açısından da yabancı para aktiflerin yabancı para pasiflere oranı ve faiz gelirlerinin toplam faaliyet gelirleri içerisindeki payı ele alınmıştır. Bu piyasa risklerine duyarlılığı açısından ele aldığımız ilk oran kur riskini temsilen, ikinci oran ise faiz riskini temsilen modellerimize dahil edilmiştir. Bunun haricinde ticari bankaların karlılığı üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz bankanın faaliyet yılı ve aktif büyüklüğü de kontrol değişkenleri olarak modellerde dikkate alınmıştır.

Analiz sonuçları, gerek sermaye yeterliliğinin gerekse sermaye yapısının bir göstergesi olan sermaye yeterlilik rasyosunun tüm karlılık oranlarını etkilediğini göstermiştir. Sermaye yeterlilik rasyosu ROA ve ROE'yi pozitif yönde, NIM oranını ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Katsayı olarak sermaye yeterliliğinin en büyük etkisinin ROE üzerinde olduğu görülmektedir. Takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki oranı ise ROA'yı negatif, NIM'i ise pozitif yönde etkilemektedir. ROE ile bu değişken arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Toplam gelirlerin toplam giderlere oranının ise üç karlılık göstergemizi de pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Toplam gelirlerin toplam giderlere oranı en çok ROE üzerinde etkiliyken, sırasıyla ikinci olarak ROA ve son olarak da NIM'i etkilemektedir. Kur riskinin ise sadece ROA üzerinde istatistiki olarak pozitif yönlü bir etkisi tespit edilirken kur riski ile özsermaye riskliliği ve NIM arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan faiz gelirlerinin toplam faaliyet gelirleri içerisindeki oranı ile aktif ve özsermaye karlılıkları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna karşın faiz riskinin göstergesi olan bu oranla NIM arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu oran NIM üzerinde takipteki kredilerin toplam kredilere oranından sonraki en etkili ikinci değişkendir. Sektördeki faaliyet yılının (yaş) ticari bankaların karlılıklarını etkileyip etkilemediklerine baktığımızda ise faaliyet yılının sadece ROA'yı negatif yönlü etkilediği görülmüştür. ROE ve NIM ile yaş değişkeni arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Çok ilginç bir şekilde yönetim kalitesi, likidite ve toplam aktif büyüklüğü değişkenleri ile üç karlılık göstergesi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Sonuç olarak, sermaye yeterliliğinin ve toplam gelirlerin toplam giderlere oranının ticari bankaların karlılık göstergesi olan ROA, ROE ve NIM üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Sermaye yeterliliğinin güçlü olması ticari bankaların aktif ve özsermaye karlılıklarını artıracaktır. Bu oranın yüksek olması kaldıracın düşmesi anlamına gelmektedir. Finansal kaldıracın düşmesi de NIM üzerinde dolaylı olarak negatif bir etki yaratacaktır. Toplam gelirlerin toplam giderlere oranının artması

bankalarda kazancın yüksek olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı da banka karlılıkları bu oranın artmasından pozitif şekilde etkilenecektir.

Diğer taraftan, takipteki kredilerin artması bankaların ROA'yı azaltacak, buna karşın NIM'i artıracaktır. Çünkü kredinin takibe düşmesi bankanın aktif yapısını bozucu ve gelirlerini azaltıcı bir unsurdur. Aynı zamanda yüksek riskli yatırımcı gruplarına yüksek faizli kredi verildiğinin de bir göstergesidir. Bundan dolayı NIM ile arasında pozitif bir ilişkinin bulunması doğaldır.

Bankacılık sektöründe yabancı para cinsinden aktiflerin yabancı para pasiflere oranının yüksek ya da düşük olması kur riskinin bir göstergesidir. Bulunan sonuçlara göre; bankaların kur riskini artırmalarının karlılıkları üzerinde çok büyük bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Yine aynı şekilde aktif büyüklüğü ticari bankaların karlılıklarını farklılaştırmamaktadır. Küçük banka ile büyük bankalar arasında çok fazla karlılıklarda farklılaşma olmamasının sebebi sektörde rekabetin yoğun olduğunun ve bankaların benzer şekilde faaliyet gösterdiklerinin bir göstergesidir. Sektörde faaliyet yılı daha uzun olan bankaların aktif karlılıklarının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebebi ise eski yerleşik bankaların gereksiz bir şekilde aşırı duran varlık yatırımı yapmalarındır. Bu durum, duran varlıkların getirisini göreceli olarak düşük kılarken aynı zamanda kaynakların krediye dönüşüm oranını da azaltmaktadır.

Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan ticari (mevduat) bankalara; sermaye yapılarını güçlü tutmaları (asgari sermaye yeterlilik rasyosunun üzerinde sermaye bulundurmaları), aşırı kaldıraçtan yararlanmamaları, verilen kredilerin kalitesini artırmaları (kredi riskini azaltmaları), daha verimli bir şekilde ve düşük maliyetle faaliyetlerini sürdürmeleri, kur riski almamaları ve faaliyet gelirini artırıcı unsurlara yönelmeleri önerileri sunulabilir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Abu-Bader, S. and A. S. Abu-Qarn, “Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence from Six MENA Countries”, *Review of Development Economics*, 12(4): 803–817, 2008.

Acaravcı, Ali, İ. Öztürk, and S. A. Kakilli, “Finance-Growth Nexus: Evidence from Turkey”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 11, 30-40, 2007.

Agu Cletus C., Chukwu Jude Okechukwu, “Toda and Yamamoto Causality Tests between “Bank-Based” Financial Deepening and Economic Growth in Nigeria”, *European Journal of Social Sciences*, 7(2), s.175-184, 2008.

Ağır, Hüseyin, Osman Peker ve M. Kar, “Finansal Gelişmenin Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme: Literatür Taraması”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 3(2), 31-53, 2009.

Akbulak, Y., Kavaklı, E., Tokmak, A., *Kayıp Yıllar, Türkiye’de 1980’li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri* (1. Baskı), Yayın No: 1516, İstanbul: Beta Yayınevi, 2004.

Akçoraoğlu, Alpaslan, “Financial Sector and Economic Growth: An Exogeneity Analysis”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 55(1), s. 1-25, 2000.

Akgüç, Öztin, *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.

Akgüç, Öztin, *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1989.

Akgüç, Öztin, *Merkez Bankacılığı*, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, İstanbul, 1998.

Akgüç, Öztin, *Türkiye’de Bankacılık*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi: İstanbul, 1987.

Aksoy, Tamer, *Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık*, SPK: Ankara, 1998.

Albayrak, A. S., *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2006.

Allen, Linda, "The Determinants of Bank Interest Margins: A Note", *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 23(2), ss. 231-235, 1988.

Aloğlu, Ziya Tunç, "Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü*, Ankara, Mart 2005.

Alp, Ömer, *Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Maliye Politikası, İktisat Politikaları*, haz. Vildan Serin, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

Alptekin, Erdem, "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları", *AR&GE Bülten*, Haziran 2009.

Altan, Mikail, *Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık*, İstanbul: Beta Yayınları, 2001.

Altuğ, Osman, *Banka İşlemleri ve Muhasebesi*, Türkmen Yayınları: İstanbul, 2000.

Anderson A., *Riskler ve Risk Yönetimi*, Seminer Notları, Ankara, 2001.

Angbazo, Lazarus, "Commercial Bank Net Interest Margins, Default Risk, Interest Rate Risk, And Off Balance Sheet Banking", *Journal of Banking & Finance*, ss.55-87, 1997.

Apak, Sudi ve Ataç, Ayhan, *Küresel Krizler*, Avcıol Basım Yayın: İstanbul, 2009.

Aras, Güler ve A. Müslümov, "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri" *İşletme İktisat Finans Dergisi*, Yıl 19, Sayı 222, Eylül 2004.

Arestis P., Panicos D., Luintel K., "Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets", *Journal of Money, Credit, and Banking*, Vol.33, , ss.16- 41., 2001.

Arestis, P., "The Impact of Financial Liberalization Policies on Financial Development: Evidence from Developing Economies", *International Journal of Finance and Economics*, 7(2): 109–21, 2002.

Artun, Tuncay, *Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi: İstanbul, 1980.

Artun, Tuncay, *Uluslarüstü Bankacılık Bunalımı ve Türkiye’de Serbest Faiz Politikası*, Tekin Yayınevi: İstanbul, 1983.

Aydın, Nurhan, *Bankacılık Uygulamaları* (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayını No:1711, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 893, Eskişehir, 2006.

Bakkal, Süreyya ve Alkan, Murat, *2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011.

Baltagi, Badi, *Econometric Analysis of Panel Data*, The Atrium Southern Gate Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2005.

Battal, Ahmet, “Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları”, *Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (BTHAE) Yayını*: Ankara, 1999.

BDDK, "BDDK'nın Kuruluşu ve Yapısı". Nisan 2010. (Nisan 2010)., 2010.

BDDK, “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı,15 Mayıs 2001”,
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/15279C8914BD.pdf, Erişim: 11.04.2018., 2001.

BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Raporu”, İzmir İktisat Kongresi: İzmir., 2004.

BDDK, “Yıllık Rapor”, 2001.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi: İstanbul, 2002.

Brooks, C., “Introductory Econometrics for Finance”, 2nd ed., *Cambridge University Press*. 2008.

Canbaş, S. ve Doğukanlı, H., *Finansal Pazarlar, Finansal Kurumlar, Sermaye Pazarı Analizleri*, Beta Basın Yayın Dağıtım: İstanbul, 1997.

Ceylan, Ali ve Korkmaz, Turhan, *İşletmelerde Finansal yönetim*, 8. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2003.

Civelekyüce, Burcu, *Küresel Finansal Kriz ve Türk Bankacılık Sektörü*, Leaders, Kasım 2009.

Coşkun, M. Necat, Ardor, H. Naim vd., “Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi”, İstanbul: *Türkiye Bankalar Birliği*, Yayın No: 280, 2012.

Coşkun, Metin, *Sermaye Piyasaları* (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık, 2005.

Çalışkan, Zafer, “Oecd Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2009.

Çevik, Emrah İsmail, “Gelişen Piyasalarda Yaşanan Finansal Krizlerin Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İncelenmesi”, Doktora Tezi, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2011.

Çıkrıkçı, Mustafa, *Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Bir Değerlendirme, 1973-1988*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:424, Ankara, 1990.

Çolak, Nusret İlker, *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve ABD Örneği*, Ankara- 2003.

Çolak, Ö. Faruk, *2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz*, Tisk Akademi Özel, Sayı:2, 2009.

Dietrich, A. ve Wanzenried, G., “Determinants of Bank Profitability Before and During the Crisis: Evidence from Switzerland”, 2010, <https://ssrn.com/abstract=1370245> adresinden 03.09.2017 tarihinde erişildi.

Eğilmez, A. Mahfi, *Hazine*, Diyalog Yayıncılık: İstanbul, 1997.

Eğilmez, A. Mahfi, *Hazine*, Remzi Kitabevi: İstanbul, 2004.

Er, ğ. ve B.A Bolat, “Panel Data Analizi”, Doktora Programı Zaman Serisi Analizi Dersi Ödevi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı*, , İstanbul, 2005.

ERÇEL, G., *Türkiye’de Para Politikası Uygulamaları ve Etkileri*, TCMB, Konuşmalar (1996-1998), Ankara, 1999.

Erdem, Ekrem, *Para ve Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2008.

Erdoğan, Niyazi, *Dünya Ve Türkiye’de Finansal Krizler*, Yaklaşım Yayınları: Ankara, 2002.

Eren, Aslan ve Bora Süslü, "Finansal Kriz Teorileri ışığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", *Yeni Türkiye*, Sayı: 41, Yıl: 7, Eylül-Ekim, S. 662-674, 2001.

Eroğlu, Ömer, Albeni, Mesut, *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi Yayınları: Isparta, 2002.

Ertay, Hacı İsa, "Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi", Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı*, Niğde, 2014.

Ertuğrul, A. ve Zaim, O., *Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim: Kantitatif Analiz*, Bilkanat Yayınları, 1996

Ertürk, Hakan, "Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler Ve Risk Yönetimi", *Denetişim*, 2010.

Fırat, E., "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Krizler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi," *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2008.

Geylan, Ramazan, "Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının Temel Sorunları", Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Yayınları No:86, İİBF Yayınları No:2*, 1985.

Ghosh, Jayati, "The Economic and Social Effects of Financial Liberalization: A Primer for Developing Countries", *DESA Working Paper*, No. 4, October 2005.

Gökbulut, R.İ. (2009), "Hissedar Değeri İle Finansal Performans Ölçütleri Arasındaki İlişki ve İmkb Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ana Bilim Dalı*, 2009.

Granger, C.,Newbold, P., "Spurious Regressions İn Econometrics", *Journal Of Econometrics*, 2 (2), 111-120., 1974.

Greene, William, *Econometric Analysis*, Prentice Hall, 2003.

Gujarati, D. N., *Temel Ekonometri*, (Çev. U. Şenesen ve G. G. Şenesen), Literatur Yayınları: İstanbul, 1999.

Gujarati, D., & Porter, D. (2012), *Temel Ekonometri*, (Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), Ezgi Kitabevi: İstanbul, 2012.

Gülhan, Ü. ve Uzunlar, E., “Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 341-368, 2011.

Günel, Mehmet, *Para, Banka ve Finansal Sistem* (2. Baskı), Ankara: Yeni Dönem Yayınları, 2007.

Günel, Mehmet, *Para, Banka ve Finansal Sistem* (4. Baskı), Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Günel, Mehmet, *Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği*, Ankara: ATO Yayınları, 2001.

Güneş, N., “Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme”, *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(3),265-282, 2015.

Hausman, Jerry, “Specification Tests in Econometrics,” *Econometrica*, Sayı 46, 1251-1272, 1978.

Hausman, Jerry, “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica*, Sayı 46, 1251-1272, 1978.

Ho, Thomas ve Saunders, Anthony, "The Determinants of Bank Interest Margins: Theory and Empirical Evidence", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, Volume 16, No.4, ss.581-600, 1981.

Hsiao, Cheng, "Panel Data Analysis - Advantages and Challenges", *Sociedad de Estadística e Investigación Operativa*, 2005.

Hsiao, Cheng, *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, 1986.

Işıl, E., *TC Merkez Bankası Kime Bağlıdır?*, Dünya Gazetesi, 1992.

İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E. ve Atioğlu, E., "Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük Ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 291-311, 2012.

Kalaycı, Şeref, *Bankacılık Krizleri ve Öncü Göstergeleri*, Ankara: Asil Yayın. 2010.

Karaaslan A. ve F. Yıldız, "Telekomünikasyon Sektöründe Regülasyon ve Özelleştirmenin Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 18, Sayı2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Manisa, 2011.

Karacan, Ali İhsan, "Bankacılık Kurumları Hukuku", Legal Yayıncılık: İstanbul, 2017.

Karacan, Ali İhsan, "Özerk Kurumlar Üzerine Denemeler", Creative Yayıncılık: İstanbul, 2002.

Karakuş, R., Zor, İ. ve Küçük, Ş., “Ticari Bankalarda Karlılığın İçsel Belirleyicileri: Yerli Ve Yabancı Sermayeli Bankalarda Karşılaştırmalı Analizi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2017.

Kaya, Ferudun, *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (1. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2012.

Kırcı, Nüket, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım”, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2006.

Kibritçioğlu, Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, s. 3-4, 2001.

Kocaimamoğlu, Sururi, *Bankacılık Ansiklopedisi*, No:208, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 1980.

Korkmaz, Turhan ve Ceylan, Ali, *Sermaye Piyasası*, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

Korkmaz, Turhan, Ali Sait Albayrak ve Abdülmecit Karataş, “Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören KOBİ’lerin Sermaye Yapısının İncelenmesi: 1997-2004 Dönemi”, *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, Cilt 22, Sayı 253, s. 79-96, 2007.

Korkmaz, Turhan, Berk Yıldız ve R.İlker Gökbulut, “FVFM’nin İMKB Ulusal 100 Endeksindeki Geçerliliğinin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi,” *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 1, s. 95-105, 2010.

Korkmaz, Turhan, Hasan Uygurtürk, R.İlker Gökbulut, Gülay Güğerçin, “İMKB’de İşlem Gören Çimento İşletmelerinin Varlık Performansına Etki Eden

Finansal Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 2008.

Kosmidou, K., “The determinants of banks’ profits in Greece during the period of EU financial integration”, *Managerial Finance*, 34(3), 146-159, 2008.

Kök, Recep ve Şimşek, Nevzat; *Panel Veri Analizi Sunumu*, s.1-28, <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/panel2.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2018.

Kuyucak, H.A., *Para ve Banka, Bankacılık*, İstanbul, 1948.

Levine, Ross, “Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda”, *Journal of Economic Literature*, 35, 6-18, 1997.

Marquardt, D.W ve Snee, R.D., “Ridge Regression in Practice. The American Statistician”, February 1975, Vol. 29, p3-20., 1975.

McShane, R., - Sharpe, G., "A time series/cross section analysis of the determinants of Australian trading bank loan/deposit interest margins: 1962-1981", *Journal of Banking & Finance*, 9(1), ss.115-136, 1985.

Minibaş, Türkel, “Liberalleşme Yolunda 80 Yıl”, *İktisat Dergisi*, Ağustos 2003.

Nichols, Austin ve Schaffer Mark, *Clustered Errors Stata*, http://www.stata.com/meeting/13uk/nichols_crse.pdf, (Erişim Tarihi: 07.08.2017), 2007.

Orhunbilge, N., *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000.

Orhunbilge, N., *Zaman Serileri Analizi ve Tahmin Yöntemleri*, Avcıol Basım Yayın: İstanbul, 1998.

Parasız, İlker, *Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2001.

Parasız, İlker, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

Parasız, İlker, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 7. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2007.

Pazarlıoğlu, M., ve Güler, Ö. K., “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *8.Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Konferansı*, (s. 1-10), Malatya: İnönü üniversitesi, 2007.

Reis, Ş. G., Kılıç, Y., ve Buğan, M. F., “Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği”, *Journal of Accounting & Finance*, (72), 21-36, 2016.

Saldanlı, A. ve Aydın, M., “Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (24), 1-9, 2016.

Samırkaş, M. C., Evcı, S. ve Ergün, B., “Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 117-134, 2014.

Saunders, A., “Financial Institution Management”, *McGraw-Hill Higher Education, Third Edition*, 1999.

Serdengeçti, S., “Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Bakış Açısından Çıkarılacak Dersler”, *Uluslararası Ekonomi Konferansı*, 2002.

Sevim, U. ve Eyüboğlu, K., “Ticari Banka Performansının İçsel Belirleyicileri: Borsa İstanbul Örneği”, *Dogus University Journal*, 17(2). 211-223, 2016.

Seyidoğlu, Halil, *İktisat Biliminin Temelleri*, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2006.

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.

Sönmez, İsmail Hakkı, “Bankacılık Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Rolü ve Sorumluluğu”, *Para ve Sermaye Piyasası*, Yıl 9, Sayı 103, Eylül 1987.

Staikouras, C. K. ve Wood, G. E., “The Determinants Of European Bank Profitability”, *International Business & Economics Research Journal*, 3(6), 57-68, 2004.

Stock, James ve Mark Watson, “Heteroskedasticity-Robust Standard Errors For Fixed Effects Panel Data Regression,” *Econometrica*, Cilt 76, Sayı 1, s. 155–174, 2008.

Sufian, F. ve Habibullah, S., “Bank Specific And Macroeconomic Determinants Of Bank Profitability: Empirical Evidence From The China Banking Sector”, *Frontiers Of*, 2009.

Takan, Mehmet, *Bankacılık, Teori, Uygulama ve Yönetim* (1. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Tanç, Şükran ve Altun, Şefika, “Bankacılıkta Risk ve HSBC Bank Uygulama Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:19 41.Yıl Özel Sayısı, ss.225-242, 2016.

Taşkın, F. D., “Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler”, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298, 2011.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen, *İleri Panel Veri Analizi*, Beta Basım Yayım, 2013.

TBB, “Araştırma ve Sunumlar”,
<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/arastirma-ve-yayinlar/arastirma-ve-sunumlar/2017/4460>, Erişim: 18.01.2018.

TBB, “Banka VE Sektör Bilgileri”,
<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/bankalar/64>, Erişim: 13.01.2018.

TBB, “Banklarımız Kitabı”, 2017.

TBB, “Hakkında-Kilometre Taşları”, Erişim: 19.04.2018.

TBB, “İstatistik Raporlar”, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, Erişim: 16.01.2018.

TBB, “Seçilmiş Rasyolar”, 2005-2016 Verileri, Erişim: 12.12.2017

TBB, “Veri Sorgulama Sistemi”, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/60>, Erişim: 18.01.2018.

TDK, “Banka Kelimesinin Tanımı - Sözcük Anlamı (Güncel Türkçe Sözlük)”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BANKA, Erişim: 03.02.2018.

Thomas, E. & Weston, F., “Financial Theory and Corporate Policy”, *Addison Wesley, USA.*, 1988.

Toplu, Hakkı Yavuz, “CAMELS Yaklaşımıyla Finansal Performansta Etkili Rasyolar: Türkiye'de Ticari Bankalarda Panel Regresyon Uygulaması”, Doktora Tezi, *Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2016.

Toprak, Metin ve Demir, Osman, "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar". *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.2, s. 2, 2001.

Uyar, S., Bankacılık Krizleri, Ziraat Matbaacılık A.Ş.: Ankara, 2003.

Ünsal, B.A., *Bankacılıkta Likidite Riski Yönetimi*, BDDK Raporu, Ankara, 2001.

Vardareri, D., Dursun, G., “Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2010.

Web: <http://www.muhasabedersleri.com/banka-islemleri/bddk.html>, Erişim: 11.03.2018.

Web: <https://www.fkb.org.tr/hakkimizda/kurulus-ve-statusu/>, Erişim: 16.05.2018.

Wooldridge, J.M., “Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data”, *The Mit Press*. 2002.

Wooldridge, J.M., *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT Press, Cambridge, 2003.

Yazgan, Teoman, *Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi*, Baylan Basım, Ankara, 1969.

Yazgan, Teoman, *Türkiye’de Bankacılık Sistemi*, Reklam Yayınları, İstanbul, Eylül 2002.

Yazgan, Teoman, *Türkiye’de Bankacılık*, Reklam Yayınları 33: İstanbul, 1973

Yüksel, Ali Sait ve Gültekin Rodoplu, *Sermaye Piyasası*, İstanbul, 1980.

Yüzgün, Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Sistemi*, Der Yayınları, İstanbul, 1982.

Zaim, S., *İslam Açısından İktisadi ve Sosyal Faaliyetlerle İlgili Normatif Kaideler, Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı/Toplum, İktisat, Siyaset I*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.